

WIDENER

HN KME1 B

Harvard College Library

BEQUEST OF
GEORGINA LOWELL PUTNAM
OF BOSTON

Received, July 1, 1914.

Hum L 756.

ELŐIDŐKBŐL.

JÓKAI MÓR.

ELSŐ OSZTÁLY.

HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

A MAGYAR
ELŐDŐKBŐL.

0

A MAGYAR

ELŐIDŐKBŐL.

IRTA

JÓKAI MÓR.

PEST, 1855.

HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

Hun L 756.46

Harvard College Library

July 1, 1914.

Bequest of

Georgina Lowell Putnam

1914-19

BOUND SEP 4 1914

HAL 756.46

EGY BUKOTT ANGYAL.

Volt idő, midőn a magyar négy annyi volt, mint mennyi most. Még ellenségei is magyarból teltek ki; a kún, a jász, a bessenyő, mind az ő nyelvét beszélték, egy hazabőlcsője ringatta őket, egy név volt őskirályuk neve. Egy örökségen osztoztak egymással.

A kún nemzet most egy pár kerületen megfér, a bessenyő alig tesz néhány szétszort falut és maga a magyar olly egyedül van a világon.

Eltemették egymást. Azt vélték, ellenséget fogyasztanak, és önmaguk fogytak. . . .

Támadjatok elő ti vérrel és dicsőséggel pazarló idők képzeleteinkben! tűnjenek el

előlünk e kalászos mezők, ez ismert városok! Lássuk az egymásba omló hadsorokat, mint dúlnak előre hátra harczy paripáikon, halljuk a csatakürtök rivallását, a büzogány döngését az öblös paizsokon, az összevert kardok csattogását s a viadalittas harcolók csatakiáltásait.

A harc reggeltől estig folyik, a folyam piroosan megy alá a csatatér mellett; azt sem tudni, a lemenő nap festette-e pirosra, vagy a vér?

A küzdők már felére fogytak alá; — annyi jó férfi fekszik már némán a mezőn; ajkainkról önkénytelen tör ki a kiáltás:

— Ne bántsát egymást testvér! vedd el a kardot kezedből, magyar vér az, a mit kiontasz, szüntesd meg a harcot!

Szavunk nem hallik odáig. . . Nyolc század fekszik köztünk és közöttük.

A mogyoródi csata megvívott. Magyar győzött, magyar veszett.

A hercegek diadalt ültek, a király futott, egyedül rossz ördöge a Guthkeled Vid veszett

a csatában , de elveszett a korona is örökre.

Futtában lova kidőlt alóla, gyalog, fáradtan és sebesülten vette útját az erdőknek, s még hangzott fülében a polgárharc zaja, már ő azon gondolkozott, mint lehetne azt újra kezdeni.

A nap leáldozóban volt már, az erdők árnyéki mindig lejebb szálltak, s midőn a futó király egyszerre megállott, csak akkor vevé észre, hogy körüle minden olly néma, hogy a hadsorok, miken keresztül törni vél^{tt}, csak a ligeti cserjék virágtalan bozótjai s kísérői, kiket nyomába ügetni képzelt, a csöndes hallgatag völgyek.

Körültekinte, senki sem jött utána. Még reggel egész hadsereg kísérte, még kardját apródai kötötték föl oldalára, még sisakját az ősz Ernya tette föl fejére, még sarkantyuit fölcsatolni Vid hajolt le lábaihoz. És most ezek mind oda vannak, szétverve, halva, vagy elpártolva talán. És ha a sereg elveszett, nem jobb lett volna-e a vezérnek is együtt

veszni vele, s ha leesett a korona, nem kellett volna-e a fejnek is utána esni?

A király lélekben testben összezúzva dőlt le a pázsitra. Kinek keze egy óra előtt rokon vérrel itatta a haza földét, annak szemei most forró könnyekkel áztatták azt.

Kora tavasz volt az idő, — nem volt még az erdőknek dallosa, és a királynak még is úgy tetszék, mintha a szellő csalogányok, vagy angyalok dalait hordozná hozzáig, tündéres töredékben. — Figyelni kezde s rá ismert az énekre, mellynek olly csodatevő ereje volt szívéen keresztül hatni. Valami édesbús női hang éneklé buzgón, áhítatosan a „de profundis“t.

Az üldözöttek jól esik a zsoltár zsá-molyához menekülni, és őt nem csak ellenségei üldözték, hanem saját lelke is.

Fölkelt s követve a szent hangokat egy völgy hajlásában kisdéd fehér keresztet pillanta meg, melly előtt egy ifju leány térdelt, — tán inkább örökké ifju angyal, vagy valaki a tulvilágról.

A király döbbenve állt meg, félve háborítani a szent hölgy áhítatát, s míg annak csengő éneklése hangzott, úgy érzé, mintha lelke megfürödnék e hangokban, lemosva magáról indulatot, vágyat, szenvedélyt.

A hölgy végezve esti áhítatát, egy közellevő barlangba lépett, mellyet kedvéért befutott a téli zöld, hogy a zordon időkben is friss lomb árnyazza fekhelyét. A természet télen meleget, nyáron hűs árnyat küld barlangjába, a vadfa gyümölcsöt terme neki, a nem ápolt mező harmatkásával táplálta, a patak oda folyt barlangjához, s a fejős szarvastehén bejárt hozzá reggel este édes tejével adózni.

A király tisztelettel járult a szent hölgy elé, föl sem merte rá pillantani.

— Eltévedt vadász áll előtted, oh szent szüz, kit társai elhagytak a vadászaton, s ki nálad menedéért esd.

A szent szüz csendes szemrehányással válaszonzá.

— Te nem vagy eltévedt vadász, te Salamon vagy, ki a csatából futva jösz.

Salamon megdöbbenően nézett a hölgy arcára. Az fátyollal volt betakarva, csak beszélő ajkait lehetett látni.

— Ha ismersz, rejts el és szabadíts meg, s ha ura leszek egykor e földnek, kolostort építtetek e helyre, melyben száz hűadonnak leendő menedéke.

A nő jóslatterhesen felelt :

— Ura nem léssz te e földnek, s nem kőfal az, mi a világ előtt menedéket ad, hanem az erény.

— Nem rémítesz el szavaiddal. Ha elhagyott az isten, nem hagytam el magamat én.

— Nem isten hagyott el téged, te hagytad el őt, esküdtél és megszegted azt, békét vettél örökségbe, s hárcot hagytál magad után. Nem emberek keze, az istené ejte el téged.

Salamon összeborzadt.

— Ki adott neked hatalmat szivembe és jövődömbe látni?

— Az a kinek keze megszabadita tőled. Gondolj reá, hogy egy jóslat már beteljesült rajtad. Ki mondá neked egykor e szavakat: „te, ki mindenkit üldözesz most, mindenkitől üldözött leendsz egykor?”

— Jehova istenre, te Irmén vagy! ő mondta azt.

— Irmén meghalt a világnak, én Charitas vagyok, — szólt a szent szüz felemelve fátyolát, s egy arcot mutatva a királynak, mellynek láttára az térdre hullott.

Liliomfehér arcának egy felhője sem volt még. Redőtlen, szenvedélytelen volt az, mint az angyaloké, kik csak istennel beszélnek. hajfürtei hosszan omlottak alá, tiszta, fehér ökönyére. Ugy állt ott mint egy álmkép, mit a szellő jobbra balra ingat. A király halvány dicsfényt vélt homloka körül látni.

— Teljesüljön jóslatod egészen! — szólt a király meghajolva. Mondád: „te, ki egy nőt hagysz magad előtt térdén állani könyörtelen, egykor e nő előtt fogsz térdelni magad.” Im itt térdelek előtted.

— Kelj fel oh király. Charitas nem emlékszik arra, a mit Irmén mondott. Irmén megátkozott, Charitas imádkozik érted; Irmén gyűlölte szerelmedet, Charitas szeretni tanít.

A szüz megfogta a király kezét s föl akarta őt emelni, az magához ragadá hévvel a nyujtott kezét s ajkaihoz szorítá azt; mint-ha soha sem akart volna tőle megválni.

— Te megbocsátottál nekem, és én annyit vétettem ellened! Kiüldözélek a világból.

— Egy jobb világba üldözél. Az emberek tőle távol, de az istenhez közelebb. Oh Salamon, jó lakni e magányban itt. Érezni a tulvilág gyönyörét előre, elfeledni azon árnyék örömeit, miknek töve a földbe van ültetve, s virága a földre hull; nem érezni indulatot, alacsony szenvedélyt, érzéki vágyat, csak az isten közellétét. Én boldogabb vagyok mint voltam.

— És mégis miattad vert meg isten. Egy átok sem eshetett rám olly keményen, mint

a te néma arcodnak egy tekintete, s midőn kezeim közt mint hervadt virágszál letörtél, akkor éreztem koronámat fejemen először ingadozni. Im most azért találalak fel újra, hogy megmondhassam : lásd országom elveszett.

Van egy boldogabb ország! oh király, mellyet nem szerez meg kard, s nem vehet el árulás. Ez ország az égben van. Boldogtalanok, kik nem ismerik azt, kik nem sohajtának, nem epednek utána. Az élet forrásai vannak előttük rejtve. . . . Ez országnak kapui mindenki előtt nyitva állnak, csak a bűn előtt vannak zárva. Egy világot látsz azon belől, mellynek zöld mezeje a multak édes emléke, derült ege a boldog jövő, hol minden felhő egy angyalarc, melly reád mosolyg, minden szellő egy köszöntés üdvözöltek ajkairól; hol az öröm mindig uj és soha el nem fogy, angyalok hordanak karjaikon, szeráfok éneke ringat édes álomba, cherubok fonnak koszorut csillagokból homlokodra s isten mosolygása napként süt reád, ki ül a

napok napjai felett, hívők, boldogok és szentek hálaimáiban gyönyörködve, felhallik hozzá a reggeli madárdal és a tiszta kebel titkos sohajtása, s ő örül mind a kettőnek. Ez ország nem vezett el számodra, oh király!

Salamon elmélázva hallgatta a szüz szavait, lelkében új hurokat halla megrezzenni, s midőn fáradt fejét a szent szüz által illatos diófalevélből vetett fekhelyére lehajtá, behunyt szemére leszálltak az álom tündérei s megnyílt előtte a távol ég; látta a csillagokat közelebb jönni, a felhőket mosolyogni, meg annyi angyalarccá válva, hallá a nyájas köszöntéseket láthatatlan ajakakról suhanó szellő képében, látta a napok napjai felett ülni, ki tartja kezében a világokat, érzé e fenséges arc mosolygásának melegét, érzé, mint ragadják könnyű cherubkezek véghetlen téreken keresztül, és előtte egy fényes alak repült egyik kezével az ő kezét fogva, másokban palmaágot. És megismerte benne a kedves leányt, kit a világból rut szenvedé-

lyével kiüldözött, s ki őt azért egy jobb világba jött vezetni, és saját alakját is látta Salamon, és csodálkozott rajta; hosszú ősz ezüst szakáll borult mellére, hófehér haj vállaira s a fényes királyi öltöny helyett durva szőr kármzsa volt tagjain.

Egyszerre trombitaharsogás rivallt fel az erdőben, az álmából felriadó király egy csoport lovagot látta a barlang felé sietni, kiknek vezérében Bátor Opost ismeré meg, az egyetlen a legvitézebb lovagot, ki valaha hivatva volt, hogy ellenséges hadak vezéreit öldösse le.

A hű lovag összegyűjté a csata után Salamon hiveinek megmaradt töredékeit és elindult a királyt fölkeresni.

Neki magának jutott a szerencse őt feltalálhatni. A lovag sirt örömében, midőn meglátta királyát s leborult annak kezét csókjával s könyeivel elhalmozni.

— Te hű maradtál hozzám? szólt érzékenyen Salamon.

— Ha az egész világ elhagy is, szólt a lovag égre emelve kardját, — én nem hagy-

lak el, s ha az egész világ rád támad, én megvédlek vagy elveszek.

Salamon a mint a kivont kardot látta megvillanni, elfeledé boldog álmát, újra harc és véres dicsőség töltötték el lelkét, megujult büszkeséggel ült lovára, s arcát az égre vetve felkiálta :

— Elbuktam, de nem törtem össze!

A mint az égre tekintte, épen hajnalodott, apró rózsaszín felhőcskék usztak az égen csendesen; a király egy pillanatig még most is vélte látni a mosolygó angyalarcokat közöttük, s olly nagy volt a képzelet csalódása, hogy önkénytelen vitte kezét állához, hosszú ezüst szakállát végig simitandó.

Azzal csüggedten tekintte szét, szemeivel Charitast keresve, a szent szűz nem volt látható sehol, Salamon bal előérzettel hajtá le fejét lova nyakára s fejébe nyomva kalpagát, szóttan bánattal elnyargalt. Vissza sem tekintett többet.

Már látszottak Pozsony vár tornyai a távolból a menekvők előtt, Salamon a mint távolabb hagyta a veszélyt, könnyelmű vad kedve annál erősebben tért vissza. Elfelejté a vesztett csatát, a vett sebet, mint elfeledé az esküt, melylyel azt magára idézte, s a halvány Charitas tulvilági arcának körrajzait elmosták szívében a szép királynő, Judith, ragyogó vonásai.

Új élettervek születtek már agyában. Menekvő csapatja minden nyomon új bajnokokkal szaporodott; a vár, mellyhez közelite, azon időben Magyarország legbiztosabb erőssége által volt meg szállva, a császár, hatalmas ipja nem messze a határtól kész hadaival, és azután a nejéhez siető szerelmes férj gondolhat-e egyebet, minthogy az egész világ rózsákkal van előtte behintve, bárha háta mögött leütött fejekkel van is beszórva.

— Nyargalj előre, Opos — szólt a király a kapuhoz érve — gondod legyen rá, hogy midőn megérkezünk, — temetés vagy barát,

vagy vén asszony ne jöjjön ránk szembe. Ha jön, kergesd vissza.

És Opos még nem érte el a kaput, midőn egy aggnő jött ki reá szemközt, nehéz gyásruhában, galambfehér őszhajára fekete diadem volt körítve.

Opos megdöbbenve rántá vissza lovát. A király anyja volt a nő.

Salamon megilletődve szállott le lováról, hogy anyja karját megfogja, s mintha neheztelne érte, hogy a baljóslatot ő hozta elő, elfojtott gyermekies zugolódással mondá :

— Miért nem hordatod magadat zselyeszékedben, ha a városban jársz?

— Nem illet az már engemet — szólt reszketeg hangon a matrona — mankó illik kezembe, szegény nyomorult asszonynak, ki vénségére koldusbotra jutott.

— Minő háborodottul beszélsz anyám.

— Hát nem vesztéd el a koronát?

— Azt igen, de megmaradt a kard.

— Vesztetted volna el inkább a kardot!

— Asszonyok így szoktak beszélni, te

kevésbé bánnád, hanádszállal látnál is trónban ülni, mint a megváltót, csak trónban ülnék.

— A kard az átok a földön, a béke az áldás.

— Így beszélnek az asszonyok. Ha rajtad állna, összetörnél minden fegyvert, hogy ne legyen mivel hadakozni. Hiszen egyetlen nemzeti ereklyénket, Attila kardját, az égből esett acélt, mellyet a hadisten hajított alá, melly a félvilágot tanítá remegni, s mellyet négy századon át imádtak őseink bálvány istenükként, te csupa kard iránti ellenszenvből valami bitang rokonodnak elajándékozád, a ki azóta rég nyársat csináltatott belőle. Az enyémet nem fogod elajándékozni.

— Mit akarsz még? Nem szeret senki saját néped között, országod határán állasz; idegent, ellenséget akarsz vinni saját hazád ellen? A vértenger nem ér még ajkadig, a mit kiontál?

— Érjen fejem tetejéig! Békesség idején megrohad a világ, az emberek elszaporod-

nak, mint a fügefalevél, s eleve nem eszik meg egymást; így legalább megölik előbb.

— A ki vért vet, halált arat. Emlékezzél azokra, a kik előtted jártak. Péter véren keresztül jutott a trónra, vérében bukott le róla. Aba megölte Pétert, az ő feje is legördült.

Atyád Aba vérébe hágott és őt testvére paripái gázolták agyon a csatában, Béla atyád holttestét lépte át a trón lépcsőjéig, s őt a trón omladékai zúzták össze. . . . .

— Engem hát a haza omladékai temessenek el! — kiálta föl elszilajult daccal a király.

Az agg királyné eltaszítá fia kezét, s eliszonyodva fordítá el tőle arcát.

— Legyen hát neked a te szavaidszerint! Menj és ott pihenj meg, a hol el fogsz esni; vérnyom maradjon utánad, a hol jársz : ellenséget találj akarmerre fordulsz, ki ne gázolj a harcból soha; reményed legyen csalódás és emléked átok, és e hazában, mellyet egy sirrá akarsz ontani, ne találj magadnak egy sirt, mellyben megpihenj!

— Asszony ne tovább! ordita Salamon magán kívül, s ádáz dühében annyira elfeledkezék magáról, hogy kezét ősz királyi anyja ellen fölemelte.

Bátor Opos elszörnyedve veté magát Salamon elé s kezével föltartóztatá annak öklét.

— Uram, anyádat látod magad előtt.

— Még pedig utóljára! — szólt az agg nő, azzal megfordult és elhagyta Salamont örökre, rajta hagyva átkát.

Salamon nyugtalan kedélylyel nyargalt föl a várba, lelke háborgását vidámabb gondolatokkal csillapítva. Első kérdése volt odafenn.

— Hol van nőm?

Az udvarmester kedvetlenül felelt:

— Az éjjel elutazott Regensburgba.

Salamon lelke egyszerre elsötétült, várt viszonzlás öröme volt benne az egyetlen világos kép s most ez is kitörlődött. . . . .

— Tehát nem várt reám. Bizonyosan nem gyanítá, hogy jövök.

— Sőt hallotta uram balsors szerint közeledésedet, s eltávozott sietve, mert félti hogy Pozsony ostrom alá jut.

— Ugy? igaza volt, ha azért ment el. Nem izent nekem valamit? Tán hogy utána menjek? Vagy hogy megizenjem, ha vissza jöhet?

Az udvarnagy hallgatott. És Salamon úgy szeretett volna kérdezősködni.

— Nem volt-e beteg? nem érte-e az uton valami baj? volt-e elegendő kísérete?

— Volt uram. Ulrich herceg kísérte el.—

Salamon arca még jobban elborult. Közel volt hozzá, hogy sirjon. Rögtön leült levelet írni nejének, s azt elküldé leggyorsabb futárja által, lelkére kötve, hogy siessen a válaszszaal vissza. A levél tele volt gyöngéd panaszszal, forró szerelemmel, epedő vágygal, a hogy szerelmes férjek szoktak nejeiknek levelet írni.

Salamon nem volt ember addig, mig a hirnök válaszszaal vissza nem érkezik, nem volt eszméje, nem volt gondolatja ez egyen kívül,

tizszer fölment egy órában a vároromra vizsgálva, hogy nem jön-e futárja? Kiszámítá az órát, mellyre oda kelle érnie, az időt, mennyi kellett nejének, hogy levelet írjon, s azután vissza az utat. S midőn elmúlt az óra nyugtalanul töprenkedék magában, mi történhetett, hogy senki sem jó. Tán a hirnököt fogták el az uton, vagy elveszté levelét s nem mer vissza jönni? — vagy talán kiáradt valami folyam, a víz elvitte a hidakat s a hirnök tulnan rekedt.

Oh az aggódó ember olly leleményes a legtávolabb lehetőségek kitalálgatásában, s rendesen a legközelebbit nem látja.

Végre abban kezde megnyugodni, hogy neje tán azért nem küld izenetet, mert maga akar jönni helyette, s e gondolaton sokáig megpihent, de a hogy másnap is elmúlt, nem állhatá tovább; uj hirnököt küldött uj levéllel, harmad nap harmadikat, s ez így ment egy hétig, a levelek mindig panaszosabbak, mindig szemrehányóbbak kezdtek lenni. Salamon elvégre alig ismerte már magát, sem-

mire sem tudott egyébre gondolni, kérdésre nem felelt, feleletre nem várt, semmi sem érdekelte és minden izgatta. Végre mint egy heted napra visszaérkezett valamennyi hirnőke, egy igen rövid levelet hozva Salamonnak, mellyben Judith szárazon tudósítja, hogy a császár nem sokára Pozsonyba menend, s hogy ő a helyett, hogy helyzetéhez illetlen szerelmi ömledezésekkel foglalja el lelkét, sokkal bölcebben teend, ha azon törődik, mint foglalja vissza elveszett országát.

Ez keserü orvosság volt, de használt.

Salamon egy ideig zugolódott ugyan, mint kit igen édes álomból költenek fel azzal a szóval, hogy induljon dologra, hanem utoljára is, ha álmodni szép, de ébren lenni jó. S harcra készülő embernek sokat ér egy kis szerelmi vagy családi keserűség.

IV. Henrik nem sokára leérkezett Pozsonyba s hadseregeivel megindult a Duna balpartján, veje országát visszahódítandó.

De az anyáátok mindenütt feje fölött lebegett annak! Vele járt a seregekkel éh- és

dőghalál képében, nehéz álmokat küldött a vezérekre, mikből a velük volt püspökök baljóslatokat magyaráztak, a jóslatok hirteljesen elterjedt a katonák közt, s azok az út felén megálltak vezéreik ellen fellázadva, s visszatértek az ellenség elől, kit még csak álmaikban láttak.

Salamont elhagyta isten és ember.

A beteg oroszánellen feltámadnak a farkasok.

A nemes vetélytársak, Géza és László nem üldözik a legyőzött fejedelmet, ott hagyták őt békével időzni Mosonyban; hanem előjöttek bukása hírére mind azok, kiket egykor dicsősége tetőpontján fegyverei villogása elől futni látott.

A kun és bessenyőfajok, elűzve a Szávántuli erdők menedékebe, összegyűjték falkáikat, s előjöttek éktelen vad csordáikkal, az elesett boszuállót meggázolni.

A király hivei kis csapatjától környezve, nem mérhette össze kardját elleneivel a sík mezőn; újra Henrik el volt foglalva saját

pártos vasalljaival, hanem élt a szomszéd morva földön egy derék kövér gróf Mjesko, Salamon végveszélyében ennek ígért jó csomó pénzt, hogy verje el róla a hivatlan vendégeket.

A grófnak úgy sem levén egyéb dolga, megalkudott nyolcvankét véka lengyel garasban a szorongatott királylyal, s mire a besenyő had a Fertő egyik szélihez ért, ő is megérkezett jó páncélos lovagjaival Mosonyba.

Derék termetes ifju vala a morva gróf, mintegy negyvennyolc esztendő. Derekat két ember öllel keresztül nem érte, s ló el nem viselte terhét egy óránál odább. Tenyegeit ha befogta, elveszett bennök az öblös palack, s tartalma a hordónak elenyészett ajkai nyílása előtt, hosszú bajusza nagymessze leloggott, s kétfelől felhajtva az öve mellé volt bedugva, nehogy valamibe találjon akadni.

Rettentő ereje híres volt hetedhét országon, mert a patkót csak úgy tördelte ketté, mint utódai a vajas süteményt, és két kézre

fogott pallosával képes volt nyeregkápaig ketté hasítani a páncélos embert. Csupán az az egy baja volt, hogy ha egyszer elesett, nem tudott többet felkelni, s ha egyszer a lovára felült, nem tudott többet leszállani.

Ő tehátlan megérkezék, ivott is rögtön baráti poharat a királylyal, s más napmindjárt neki indult, megtudva hol az ellenség, s igérte keményen, hogy az egész ronda hadat párjával összekötözve fogja rabságra hajtani, s valahány szárazmalom van országában, abba mind örölni fognak.

Ez igen jeles szándékkal kivonult a besenyők elé s szüntelen a Fertő partja mellett tartva s naponként elismerést érdemlő ovatossággal és körültekintéssel nem téve több utat, két órainál, végre egy szép esti órában meglátta a tulsó parton a bessenyő tábor számtalan füstjeit, miknél e barbar emberek egész ökröket sütöttek.

Ott tehát jó biztosságban érezve magát, — minthogy a víz nagyon széles volt, szépen sátort üttetett, táborát körülsáncolá, hegyes

karókat is veretve mellé azon hadi tervet készítvén magában, hogy onnan addig meg nem mozdul, míg ellenségét helyéből ki nem éhezeti, s vagy arra nem kényszeríti, hogy sáncait megrohanja a vizen keresztül, vagy pedig megadja magát.

E becses határozatnál maradván maga s több vezérei kísétálának a tópartra, fölállítának egy hordót s azt körülülvén, poharazának emberségesen, mialatt a lemenő nap gyönyörűen behinté arannyal a Fertő sima tükkrét.

A Fertő sima tükkrén itt ott egy uszó lápot hajtogatott a föltámadó szél. Mjesko, ki még sohasem látott olyat, csodálkozva hallá kíséraitől megmagyaráztatni, hogy azok tündérnádások, miket az elfek és érlek, s más afféle morva lidércek hajtogatnak a vizen alá s föl, néhány magyar is vala ott, hanem az nem tudott rajtok egyebet mint békát és szunyogot.

A határgrof bámulá őket kegyesen. — Ni hogy usznak erre arra! bárcsak egy fe-

lénk közelednék, itt meg lepnénk s elfognánk rajtuk a lidérceket, és spiritusba téve bemutatnánk a tridenti synodusnak.

Es erre a szóra egy zöld folt csakugyan elkezde feléjük tartani szép egyenes irányban haladva, mindig közelebb, közelebb; a viz színe felett csak a nádbojtok látszottak, rezegve, hajladozva, mintha valami rázná őket alól.

Már egészen közel ért az uszó nádberek. — Sehol sem látom a tündéreket, — szóla Mjesko. — Hja azok a viz alatt vannak, ott készítenek sipot és dudát a nádszárból s lovagolnak a halakon. — Hálót kell alájok vetni s elfogni őket halastól.

De mielőtt a hálót valaki kivethette volna, egyszerre megdőlt a nádberek, s helyetteszáz torzpopájú rémalak bukott föl a viz színére, vad orditással rohanva a parton iddogálókra.

Bessenyők falkája volt ez, kik meglátva Mjesko táborát, a tóba bocsátkoztak mindegyik egy hosszú nádszálat fogva szájába s azon keresztül szíva levegőt a viz alatt, át-

usztak észrevétlenül a gyanutlan bámulók szemeláttára s mielőtt azok ijedelmükből magukhoz térhettek volna, rajtuk rohantak görbe fűrészfogu késeikkel, s kikeresték a helyet, a hol nem talál páncélt a vas, hón alatt és vékonyán szurkálva a meglepett vigadókat.

Azok a zavar első pillanatában azt sem tudták, mihez fogjanak, a pokoli lárma, e vizből előtámadt ördögök fekete pofái annyira megzavarták őket, hogy fegyvereiket sem találták oldalaikon, s mire az első rémlélsből magukhoz térve, visszafordultak megtámadóikra, azok végezve, a mit végezhettek, egyszerre visszafutottak ismét a vízbe s átusztak, a honnan jöttek. Csupán egyetlen egy került belőlük fogságra, ki Mjeskóval magával eredvén birkozásba azt ugyan felbirta taszítani, hanem a herculesi erejű ember ekkor úgy magához szoritotta őt két kezével, hogy az meg sem birt motszanni, s ha Mjeskónak azon már elébb említett sajátsága nem lett volna, hogy ha egyszer elesett, többé felkelni nem tudott legyűrhetette volna ellen-

ségét, így azonban be kellett érnie azzal, hogy őt ott tartsa magán, míg emberei oda érnek s elébb azt jól megkötözve őt is szépen felemelik.

Az ekként elfogott bessenyő mozdulatlanul esett a földre, s akár rugták vagy ütöttek, semmi jelét sem adta az életnek.

— Ebből ugyan kiszorítád a lelket uram. Mondának Mjeskónak.

— Nem kell neki hinni. Kiálta ez dühösen, elszörnyedve ez emberek vakmerőségén. Összemorzsolhattam volna, de kész akarva nem tevém, hogy tőle megtudhassuk seregeik számát, vezérük szándékát, s más egyebet. Rakjatok máglyát, vessétek fel reá, majd ha égni fog alatta, akkor ő is megszűnik a halottat játszani.

A katonák rögtön máglyát raktak sánc-karókból, feltevék rá a bessenyőt, az feküdt rajta élettelenül hátrakötözött kezekkel.

A láng felcsapott a máglyán, a bessenyő meg sem mozdult, már haja és szakála leégett, a tűz tagjait csapdosá, egy vonás nem

mutatta rajta hogy él, míg a lángok közepett a kötelek leégtek karjairól, akkor egyszerre felugrott a tűz közől, s egy égő hasábbal szétcsapva maga körül, a felriadt csoporton keresztül összeégett testtel kirohant s beleveté magát a Fertőbe s miután messze beuszott, rémületes kacagással forditá vissza összeperzselt arcát kövé meredt üldözőire, kikben hülni kezdett a vér.

— Nem. Ördögökkel nem harcolunk. Mondának Mjeskó zsoldosai, ha csillagokkal fizetsz is bennünket. Emberek ellen szegődünk, de ezek világosan ördögök, kik tűzben vízben hadakoznak. Te is fogj magadnak ördögöket, ha velök harcolni akarsz.

Mjeskó mit tehetett volna? Igéret és fenyegetés hiába volt, emberei felmondták a szolgálatot s ha azt akarta, hogy vele menjenek, kénytelen volt őket visszavezetni Mosonyra.

A király már azt hívé, hogy az ellenséget hozzák.

— Derék szomszéd, monda Mjeskó ször-

nyü képen kegyes képpel. Tudod, hogy én a mult husvét előtt való nagy héten bűnös válástalansággal vadászatot tartván, lovamról leestem s kitörtem a bokámat, ekkor fogadást tévék szent Hubertusra, hogy soha az egész nagy bőjton keresztül semmiféle vérengző munkába nem kezdek. Midőn felszólítál, nem jutott eszembe, hogy épen a nagy bőjtben vagyunk, most figyelmeztet rá a castellanusom. Én kétségbe vagyok esve. Azt átlátod, hogy fogadásomat megszegnem lehetetlen, én pedig átlátom, hogy te nem várhatod el a nagy bőjt végét, hogy akkor kezdj csatába. Hanem azt tanácsolom neked, állj ki te magad a mennyi embered van e gaz pogányok ellen, így te fogod kezdeni a harcot, nem én. Én magam majd felmegyek a baki hegyre, s ha akkor aztán meglátom, hogy tégedet vernek, na akkor én is lejövök, és beleelegyedem a csatába, mert már a folytatás fogadásomon kívül esik.

Salamon megértéa dolgot, s hagyta menni a grófot a hová neki tetszik, maga pedig fel-

ment szobájába, kiválasztá a legjobbik kardját s összegyűjtve saját harcosait megállta közöttük és szilárd reszketéstelen hangon szólt.

-- Itt az idő, hogy meghaljak, és ki halni akar, velem jön utánam.

A bajnokok szemeiből kicsordult e szókra a könny. [Kevesen valának számra, de mindnyájan jó vitézek, s ha egyenként fölszámította volna mindegyik: hány ellenséget ölt meg életében, nagy sereg telt volna ki belőle.

— Nem úgy uram, szólt kardját megütve Opos. [Királyok nem halnak olly könnyen, előbb meghalunk mi mind, s a hova még oda nem utánad, hanem előtted megyünk.

A király megrázta a hős jobbját. Hej sokan megismerék ezt a jobbot, a kiknek nem maradt idejük róla beszélni.

— Hogy elvesztém országomat, szólt a király, az aggodat, is nehezen ül szivemen, hogy magyar volt, a ki legyőzött, s ön nemzetem, ki számüzött, ez fáj és kétségbeejt, de hogy e nyomorult bitang had meggyalázza bennem a magyar királyt s bepiszkolja nem-

zetemet, azt nem türöm, s ha nem maradt egyebem ez országból, mint ennek határa, e határért megvívok vagy elveszek.

A harcosok elkésérült orditása hirdeté, hogy nem fog elveszni egyedül.

— Ha elbuktam, testvér volt, a ki elejtett, szólt a király, — és nálamnál jobb vitéz. De ti nektek léha rablók megmutatom, hogy még nem gyengült el a kar, melly egykor a bolgár hegyekig vert, melly Belgrád alatt összetört! s ha lesznek köztetek, kik találkoztak velem Cserhalomnál, majd megmondják, ha sápadtabb vagyok-e mint voltam akkor?

Ez alatt a Hanság téreit a barbar gyűlevész ellepé.

Fajonként megosztva külön csoportosult, ahol szabad térre kapott az erektől átszeldelt ingoványba, sátorhely és legelőnek foglalván el annak söppedékes szigetjeit.

Itt kurta kazarok legeltették lovaikat, makacs, indolens nép, magok is rajt ültek a lovon, soha le nem szálltak róla, a nyers húst yergeik alá tették s mire az a nyargalás me-

legétől megporhanyult, akkor hasznukra fordíták; a lovak legeltek szanaszét, gazdák aludtak rajtuk, előre hátra bókolva, vagy végig hasalva a ló, s midőn a kürtszó megzendült, egyszerre nyeregben ültek s felütve villogó szemeiket, nyargaltak ismét előre. A legszélesebb vizeket lovaik hátán uszták meg, s ha egy várat elfoglaltak, még a lépcsőket és a szédelgő sáncormokat is lóháton nyargalták össze.

Távolabb lármás jászok zajongtak, soha ki nem fogyva a perből és osztozásból, egész nap elhuzakodtak egy egy rablott paláston, rongyokat hasogatva belőle, s ha otthon elfogyott a per, a szomszéd nyirekre kezdtek átlövéldözni nyillal.

Emezek jó fustélyforgató pásztorok voltak, kik szerették elhajtani a más csordáit, s e szándékkal csatlakoztak a bessenyőkhöz. Öltözetük legnagyobb ellenségeik bőréből, a farkasokéból telt ki, mellyet derekukon átkötének; hajuk hátul le volt nyírva, elől három csimbóka kötve, melly jobbra balra fityegett.

Középen feküdt a bessenyők hada, eleven, lóhátas nép, kiknek mindegyike képes volt lovon nyargaltában ellőni nyíllal a repülő fecskét s egy kötéllel elkerített térségen tárgyazott maga Zolta vezér, válogatott testőreivel. Ezek voltak a hadsereg legszálasabb legényei, hosszú kopjákkal ellátva, s hogy mentül borzasztóbbak legyenek az ellenségnek, a levágott ökrök bőrei fejeikre voltak huzva, s úgy csüngtek végig hátaikon, úgy hogy meszsiról két szarvu ördög sordának lehete őket bátrán nézni. Köröskörül iszonyu tüzeket raktak összehordott nádkévékből, nem azért hogy süssenek nálok valamit, mint hogy megvilágítsák a tájat.

Zolta leterített medvebőr kacagányán feküdt a tüzek mellett és aludt, mint a kősó. Felhasgatott borostömlők, mik üresen heverték körüle, engedék gyanitni mély álma okait s ha az öklében tartott buzogányról s néhány mellette hevert fővel horkoló bajtársról lehet következtetni, hihetőleg élénk vita előzé meg az édes álmot. —

Kissé távolabb, egy emeltebb dombon lehetete látni egy szekérsáncot, mellyen belől tányáztak a kunok, kiket Kutesk király, saját harcias leánya vezérlete alatt küldött, annak eljegyzett vőlegénye, Zolta segélyére.

Hadilán volt neve a délczeg amazonnak, s ha a saját táborában uralkodó rendet nézzük, ismeretség előtt gyanitanunk kell, hogy nevét megérdemelte, jelentvén az elég világosan magyarul „hadi lányt“.

A hajnal már pirkadni kezdett, midőn a Mosony felé elfuttatott kémek visszaérkeztek azon hirrel, hogy Salomon síkra szállt.

Föl kelle ébresztteni a vezért, hogy tartson rögtön korultájt (igy hívták a táborigyűlést náluk), de hiába ráncigálták azt meg — megmozdult, jót rugott azon, a ki költögette s aludt tovább. Nem volt mód lelket verni bele.

Ekkor egynek az jutott eszébe, hogy meg kell fuvatni a riadót, s a mint az első kürthang megszólalt, Zolta rögtön talpra ugrott, s egyszerre kijózanulva tekintte szét. —

— Mi hir? kérdé meglátva kémeit.

- Salamon közeleg hadával.
- Mennyit tesz e had?
- Mehet mindössze nyolcszázra.

Zolta felkacagott.

— Hisz ezt ha meg kellene ennünk, sem laknánk jól vele. Kár, hogy gyermekeinket nem hoztuk magunkkal, most azokat küldhetnénk ellenök. Hirdessétek ki a seregben, hogy ma nem lesz csata, hanem hajtóvadászat.

A sereg az alatt mindenünnen összegyűlt, mindenki lován ült már, csak Hadilánra várakoztak még. Ez alatt zajgott, lármázott mindenki; minden vezérnek és minden közembernek más hadi terv fúrta az agyát. Egyik azt mondta: vegyük őket körül s fogjuk el mindenestől, — másik beakará őket csalni a Hanságba s ott megszorítani; a jászok rögtön akartak menni, a kazarok el akartak kerülni Mosonynak s Salamon háta mögött kirabolni a várost, a vezérek előbb összevesztek Zoltával, azután egymás között, végre katonáikkal

Mindegyik jobban akarta tudni, hogy mit kell tennie, egy sem akart hátul, vagy oldal-

vást állni, hanem valamennyi első akart lenni, ki az ellenséget megtámadja.

A nyírek előbb bátorságos helyre iparkodtak szállítani csordáikat s behajtották azokat a Hanság ingoványai közé; a jászok, észrevéve, hogy őket hátul akarják hagyni, össze-sugtak s egy szót sem szólva senkinek, előre elosontottak az ellenséget fölkeresni, míg a kazarok, kik a magyar sereg megkerülésére voltak rendelve, egyet gondoltak s neki rugtattak Mosonynak, hogy azt társaik előtt be-vegyék.

Végre előjött Hadilán szekérvárából, megjelenve a lármás korultájon, a hol már akkor senki sem hallotta saját szavát.

A magas karcsu amazon büszkén ült hol-lófekete paripáján. Naptól barna arcán keresztül világlott a vér piros heve s nincs az égnek sem olly napja, sem olly éjszakája, mint az ő két fekete szeme, — miknek villanása többször tudott győzni, mint éles kardjáé. Hosszú, göndör haja mint egy palást borult le kereken domboru csippejéig, s utána lobo-

gott, ha vágatott a csatában. Gömbölyü karjai fedetlenek voltak, arany perecekkel körülszorítva; rövid ujju dolmány feszült délceg természetéhez csattos boglárokkal, és gyakran megesett, hogy az ellenség, kivel összezsapott, mintegy elbűvölve, rajta feledé szemeit a bűbájos alakon, s nem vevé észre kardja villanását, égő szemeitől megrontva.

Zolta durva tréfával fordult arájához.

— Későn ébredtél a kürtszóra, menyecske, nagy sokáig piperézted magad. Csata napján nem kell annyit időzni a cziczomával.

— Ma ránk nézve nem lesz csatanap : — viszonzza Hadilán komolyan.

— Mit mondasz?

— Az éjjel kimentek a jósok e berkekbe a farkasok szavait hallgatni, és megérték belőle, hogy e mai nap ránk nézve veszélyes. Hagyd e napot lemenni, s kezdj harcot azután.

— Vessz el jósaiddal együtt! nem hiába viselnek a kunok vászonöltönyt, s engedik magukat asszonytól vezérelni, gyávák vala-

mennyien. Szállj le lovadról néember, s végy guzsalyt és pártát, kard és sisak helyett, és ti gyáva kunok mindannyian pusztuljatok szemem elől, vagy rátok küldöm testőreimet, s lehuzatlak lovaitokról és tehenet adok alátok.

— Próbálj közel jönni ökreiddel, — szólt Hadilán felemelve fokosát; megérik a taglót szarvaik között, fogadom azt.

A többi vezérek közbeveték magukat, különben ott mindjárt egymás közt kezdték volna meg a csatát, s Zoltát nagy nehezen félre taszigálva, Hadilánt rávevék könyörgéseikkel, hogy vonuljon vissza szekérsáncába; hanem azt nem gátolhaták meg, hogy a bessenyő tábor csufondáros kiabálással és füttytyel ne boszontsa a kunokat s egy merész ficzkó szekérsáncuk szélére egy kopjára szurt szoknyát zászló gyanánt fel ne tűzzön.

Ez alatt lassanként előre mozdult a tábor, nagy hűhó és rikoltozás között. Zolta összerterelt mintegy huszezer csatárt, de csak akkor vette észre, hogy nem tud velük hova

lenni. Egy pár száz szót fogadott, a többi azt tette, a mit akart.

A Hanságon keresztül egy szűk téren lehet jutni, mellynek mellékútait, ha sokáig száraz az idő, kocsikkal is lehet járni, de ha megáznak, akkor csak a közepén járható az út.

E sikon vonult végig a rendezetlen sereg. Az eleje már mérföldekre elől volt, míg a hátulja csak akkor bontakozott; csatarendnek, hadsereg-felállitásnak, haditervnek hire sem volt. Iparkodott mindenki mentül előbb ellenséget találhatni.

Salamon és kisdéd csapatja — mind elszánt bátor vitézek, — azonban hátukat egy fűzes dombnak vetve várták ellenségeiket, készek vagy győzve, vagy holtan maradni a csatatéren.

Halvány arccal, de büszkén állt legelől a király, legpompásabb fegyverzetét ölté fel magára, csillogott rajta arany és boglárkő, hogy messziről megismerje benne az ellenség a vezért, s minden nyíl őt keresse. De mellette áll balfelől Opos, sohasem távozva oldalától, hogy

öt találja előbb minden csapás, mielőtt a királyt érné.

Egyszerre megharsant körül a csataordítás. Az elősietett jászok kibukkantak a fűz erdőkből, s meg, látva Salamon csapatját, vad süvöltéssel kapták le vállaikról tegzéiket, s a több száz lépésnyi távolból, sűrű nyilfelleget lőttek fel az égre, mintha előre elrémiteni akarnák elleneiket; a nyilak az éktelen távolt megfutva, ártalmatlanul hullottak le Salamon harcosai lábaihoz, egy-kettő megüté a király páncélját is és visszapattant róla.

De más felhők érkeztek most csatázni. Míg a bessenyő sereg nyilzáporral rémité a magyarokat, mintha isten szavára viszhangoznának, megdördültek egyszerre az ég sarkai, s fekete gomolygó felhők kezdtek tornyosodni az égre, a csatatéren rettentő forgószeél viharzott végig, homokkal szórva tele a jászok arcát s nyilait elkapkodva a villám végig cikázott az égen, s a meghasadt felhőből omolni kezdett a zápor; a bessenyő sereg legfélelmesebb fegyvere, a nyil, megszűnt ártani, az esőben

kiengedtek a tegzek húrjai, s a meglankadt ideg nem volt képes a nyilat elpattantani többé.

— Isten harcol velünk! kiálta a király s megeresztve lova zabláját, lerohant a halomról megtámadóira, előnyüktől megfosztva, egy perc alatt össze lőnek törve a rendezett csapat rohamától.

A tegzet el lehetett vetni, s az ügyetlen görbe kard, mellyet magukkal viseltek, nem védte meg félmeztelen tagjaikat a nehéz harc-szekerce csapásai elől.

Az eső zuhatagokban szakadt alá, de még a vér is; mire Zolta a derék sereggel megérkezék, jász csapatjai már akkor le voltak aprítva.

A mint a sötét láthatáron föltűntek e borzalmas alakok, ágas szarvaikkal, Salamon emberei visszarettek, azt vélve hogy ördögök jönnek rájuk.

— Ejh — kiálta Bátor Opos, lássuk meg hát, hogy az ördögöt nem fogja-e a kard? — s azzal neki rugaszkodva, rajtahajtott Zolta

seregein, s a mint az elsővel találkozték, azt úgy találta két szarva közt ütni buzogányával, hogy menten a lova alá bukott.

Vérszemet kapának erre társai is s bele-
rontva a felszarvazott seregbe, olly pusztitást
követtek el benne, mintha valódi ökrökkel
lett volna dolguk s a mi egy perc előtt ijed-
ségükre szolgált, az most nevetséggé vált
előttük.

Zolta vezér azonban, látva mint rontja
össze hadsorait a neki dühödött Bátor Opos,
neki fordítá a kantárszárat, s hosszú dárdá-
ját két ökölre fogva, neki vágatott a daliá-
nak, ki véres arccal dült testőrei között, egyik
kezében kopját, másikban kardját forgatva.

A tér megritkult, a hol e két ádáz harcos
összetalálkozték, a vezér dühösen csóválta
meg gombos szálfáját s egy iszonyu csapást
mért vele Opos fejére. A szálfa lezúgott, de
Opos visszavágott rá kardjával s a dárda
hegye és gombja messze lerepült nyeléről.
Zolta kardját rántá ki ekkor, s egy testőre
az alatt pajzsát tartá elé, hogy Opos süvöltő

kopjája elől megóvja, de az elhajított gerely keresztül törte a tizenkét bivalybőrből készült vértet s megjárva a fegyverhordó vékonyát, az egész embert vértestül együtt, áthatott hegyével ura paizsához szegzé, mint a denevért szokták az ajtóba verni.

Zolta elrémülten fordult meg erre Opos előtt s futni kezdve veszélyes ijedelemmel, jelt adva hadainak a szaladásra.

Ez rendes fogás volt a bárbar hadaknál, ha nem várt akadályra találtak, vissza fordultak s addig csalogaták maguk után üldöző elleneiket, míg alkalmasabb térre jutva, ismét helytállhatnak nekik, vagy véletlen törbe csalhatták azutánuk rohanókat, s akkor egyszerre körülfogták.

De most rosszul sikerült a csel; a folyvást szakadt zápor megárasztá az ereket hátuk mögött, miken atjöttek, s a mint a bessenyő hadak visszaakartak vonulni, a biztos mezők helyett, miken az éjjel lovaikat legeltették, söppedékes ingoványra letek, melly lépteik alatt beroskadt s elnyelte a lovagot lovastól

a mocsárnak szorított nyírek nem birtak ki-
 hatolni a dugványok közül, a hátul úzótt se-
 regektől beletaposva az iszapba, míg Sala-
 mon vitézei jól ismerve az utat, melly egye-
 dül volt járható illy időben, keresztül bizton
 üldözik a menekülő Zoltát, ki seregeit ve-
 szendőben hagyva, egy kised csapattal fu-
 tott vissza Hadilán szekérsáncáig segélyt és
 menedéket könyörögve arájától. *én*

— Eredj tova! — szólt az amazon eluta-
 sitva őt onnan. — Bolond voltál a harc előtt,
 gyáva vagy a harc után. Vidd fejedet a vészt.

Zolta káromolva vágatott az esőszaka-
 dásban tova, sehol sem állithatva meg sere-
 gét, melly a keskeny partos gátra szorult s *da*
 szemeivel látva, mint vesznek el a többiek,
 — kik a mellék utakon rohanva, a mocsárba
 tévelyedtek. Egy rendetlen gomoly, melly
 egymást tapossa a vizekbe és iszapba. Gázoló
 lovak, miknek zablájába, farkaiba fuldokló
 emberek kapaszkodnak, mentül tovább, an-
 nál nagyobb viz, s annál kevesebb a fő, nagy
 messze alig látszik még egynehány, kik be-

usznak a Fertő közepébe, ijedelmükben nem tudva : merre a part ?

Mint a krónikairó mondja : „az ellenség elolvadt a király arca előtt, mint viasz a tűz színétől.“ Egyedül Hadilán szekérsánca állt még ellent a győztesek rohamának. A kunok hosszú dárdákra kapva, szekereiken álltak s előbb a rajtuk özönlő bessenyőket taszigálták el onnan, megtagadva tőlük a menedéket, s a hogy azok elfogytak, dacosarccal fordultak üldözőik, a magyarok ellen. Számra mindkét had egyenlő volt, a szemetet elfűtta a szél, csak a magva maradt ott, s ha az egyiket lelkesíté a diadal, a másikat a kétségbeesés. A nyíl haszontalan fegyver volt e percben, csak a kopja és a csákány használt, a férfiak vértet vértnek fektetve vittak, csattogott az érc paizsokon a buzogány, s ki- kihallatszott a harcból, mint a menykő csattanás, Bátor Opos harcfejszéjének ütése. A magyarság lóhátról harcolt, a kunok, a szekeren állva; benn Hadilán nyargalt körül, fekete paripáján ülve, csengő hangja bátoritá a harcolókat; hosszú

arany haja lobogott mint egy harci zászló s kardjának és szemeknek villanási versenyeztek a villámokéval.

Háromszor ostromolt már a magyar, háromszor verte őt vissza Hadilán, midőn maga a király ragadá kezébe a zászlót s paripájával neki vágatva a sáncnak, felszökött a legszélső szekérre, vakmerően odavetve magát megrémült ellenfelei közé. A másik percben már Bátor Opos paizsa fogá föl a reáírányozott csapásokat, nehéz harcfejszéje elejtemindenkit, a ki Salamonra tört s néhány pillanat alatt át volt szakítva a szekérsánc; a támadt résen dühösen rohantak Salamon után a magyarok, a kún elhányta fegyverét, csupán egy kis csapat állott még ellent, ott vivott Hadilán, érc szavával bátorítva mellette harcoló hiveit. Mindig apadt azoknak száma, alig vivott még néhány ifju, egyenként elhultak ők is, egyedül maradt az amazon a győztes magyaroktól körülfogva.

— Add meg magad kún leány! kiálta rá Opos dörgő szava.

— Élve nem, szólt Hadilán, és elveté pajsát, sisakját s úgy állt fedetlenül ágaskodó paripájára emelkedve s kardját megforgatva feje fölött, mintha csak a halálért akarna még küzdeni.

E pillanatban fölszakadtak a felhők s az alá sütő nap fényes küllője odavilágított a király délceg hősi alakjára, a mint méltóságteljesen közelite a hölgy felé.

Hadilán karja reszketett; a kard aláhatatlott kezében, a mint e tüneményt megpillantá, nem hős volt többé, ki a kardot tartá, hanem egy gyenge nő, s miután szívét elveszté a király ellenében, minek tartotta volna meg kardját? azt is átnyujtotta neki.

A mint elvégződött a harc, egyszerre kisütött a nap s Mjesko gróf arca is kisütött a baki hegyről, a honnan ő nézte vala az egész csata folyamát.

Nagy eléggülten jött alá, megrázta Salamon kezét, megdicsérte, hogy jól viseltük magunkat, s kívánta immár, hogy miután az ellenség meg van verve, méresse ki vékával

az ő szegődött garasait a nyujtott segítségért.

A király elbámult : hisz te csak nézni segítettél.

— Mit tehetek én arról, hogy téged meg nem vertek s rám nem került a sor !

Igen jól van , tehát a hány ellenséget levágtál, annyi vékával méress ki magadnak kincstáromból — ne garast , hanem aranyat.

Mjesko gróf haragudni akart e gonosz tréfáért, s még azzal fenyegetőzött, hogy összekap Salamonnal, de a király elég jókor figyelmezteté őt azon fogadására, hogy nagyböjt alatt vérengzést nem kezd , melyre aztán a jámbor gróf visszatért a maga hazájába, a maga embereivel, sok tapasztalást vivén magával.

Salamon visszabocsátá atyjához a fogoly amazont. Könyezve vált el tőle. A király nem látta e könyet. A kit a korona gondja foglal el, nem lát az álmában rózsákos szorukat.

— Ha egykor nem lesz hazád , mondá a hölgy bucsuztában, jer mi hozzánk s ott új

hazára találsz. És ha senki sem fog szeretni, jer hazámba, ott fogsz találni, a ki örökké szeretend.

Salamon elfeledé a szavakat, el a szerelem rezgő hangját, mellyen azok mondvá voltak és az epedő pillantást, a melly azokat kísérte, a mint elfeledett annyit!

Alig verte le a bessenyőket, ismét rokonainak fordult, megpróbálni, ha nem fordult-e meg akkor csillagzata? A sors nem segíté őt többé a király ellen. Kardja beletört a szent László elleni harcba, az utolsó harcos is elveszett oldala mellől, Bátor Opos; és az eltört kardból nem lehetett más mint gyilkos midőn a hősök elfogytak, került a sor az orgyilkolásra. —

Salamon bérenceket fogadott László király megölésére, de a gyilkos és az áruló egy fán terem; azok elárulák, s az ország örök fogságra ítélte őt, ki fölkentje ellen fölemelte kezét.

Hol most ama négyszegű rom Visegrád tövében, szomoruan tekint alá az örök Duna

vizére, ott ült egykor a fogoly fejedelem, szenvedéseivel nevet adva börtönének.

Fogva volt de nem legyőzve, itt a szűk négy fal között is királynak érzé magát, s nem imádkozott szabadságért soha, de harcért mindennap.

Egész nap szőtte fonta terveit, és azmind háboru volt. Várta mint fognak egy napon hivei börtönére ütni s leverte annak zárait, diadallal repülnek vele Fehérvárra; vagy jönni fog a császár roppant hadaival s kezébe adandja az arany kopját, mint uralkodása jelképét; vagy felzendül a háborgó nép s László ellen őt hívja ismét a trónra. Mind hasztalan. Az idő csendesen múlt. Hivei nem emlékeztek róla, a császárnak sok baja volt saját pártos vazalljaival, és a magyar megnyugodott valahára: királya szent volt éshős.

Sokszor látta ablakából Salamon, mint áll meg a torony alatt egy egy vadász és tegezét megfeszítve felcéloz. Ez titkos hirnök gondola, ki nyilvesszejére kötött levelet akar feladni. Csalódott. A vadász egy vadlud után

lőtt a légbe, s odább ment, őt észre sem véve. Vagy néha hárfázó énekes ült le börtöne ajtajában, Salamon oda figyelt, hogy ez tán nejjének küldötte, ki titkos örömhirt fog énekszóban tudtára adni. Csalatkozott. Vándor troubadour volt az, ki tán a porkoláb leányának szép szemei miatt állt meg, s üres hosszas szerelmi érzelmeket pengete vég nélkül. Majd pihegő galamb csapódott ablakához. Ez galambpósta, gondolá repesve, pedig csak vad galamb volt, melly az ölyv elől menekült oda.

Igy folyt nap nap után, remény volt a hajnal, csalódás az alkony, s a mi közbe esett: lélekháborgató tünődés. És mikor belefáradt a képzeletében megvívott harcokba, akkor megállt néha elpihenő lelke azon boldog képen, melly még folyvást élt lelkében, a ragyogó szépségű nőn, kivel megosztá szívét, koronáját, olly jónak, olly szépnek tudta őt képzelni, s sokszor midőn alunni lefeküdt, könyezve imádkozék istenhez, hogy bár csak álmában mutassa őt meg neki, hogy akkor beszélhessen vele.

És még sem tudott róla álmodni soha, bár mint eltölté is lelkét e gondolat vágyával, hanem a mint szemeit lehunyta s fáradt lelke előtt megnyílt az álmak világa, két alak jött mindig elé, egymást váltva, hol az egyik, hol a másik, két hölgy alakja, kikre soha nem is eszmélt, s hogyha fölébredt, újra elfeledett: Charitás és Hadilán.

Csendesen, mosolyogva szállt le az egyik börtönébe s arca gloriájával megvilágítá annak sötétjét s intve a hús pálmaággal, vezeté őt maga után fényes mennyországi vidékekre, az angyalarcok mosolyogtak a felhők közül.

Vadul hevült arccal jött elé a másik, kardját villogtatva, nagy fekete szemei lobogtak mint a villám, s felültetve őt szilaj paripájára, nyargalt vele vérrel befestett mezőkön keresztül gomolygó csaták viharába, fogyni nem akaró harcoló tömegek közé, s levágott fejek heverték köröskörül a mezőn.

Csak neje nem jelent meg neki álmában soha.

Egy napon nagy nemzetünnep készült Székes-Fehérvárott. A pápa István királyt a szentek közé sorozta s az összegyűlt főpapok leszálltak a királyi sirboltba, a király holttestét koporsójából felveendők.

De a mint a koporsó fedelét le akarták róla emelni, mintha egy világ sulya feküdnék rajta, hiuvá lön minden erő, a követ nem lehetete arról leemelni.

Mindenki megütközve látta rajt isten csudáját, s nem segített ima és böjt, három nap és három éjjel hasztalan törekedtek a követ megmozdítani. Negyed napon megjelent a templomban a somlyai szent szüz, Charitas, a koporsóhoz lépve monda :

— E kövön isten tilalma fekszik, s ha minden élő ember erejét egyesítenétek, az sem volna elég ezt róla elemelni. Az öröm napon minden fogoly börtönét megnyitátok, bünbocsánatot adva gyilkosnak és istenkáromlónak, csak egy fogoly szenved még börtönben; bünös ő is, de ma bünbocsánat napja van, s isten nem akarja, hogy midőn a felemelt örül,

az elbukott szomorkodjék. A melly pillanatban az ő ajtaja megnyílék, a körül is lehull a láthatlan zár.

Salamont azonnal szabadon bocsáták és a kő elmozdult a koporsóról.

Mit ért neki, hogy szabad volt, ha nem lehetett király, mit ért neki az egész világ, ha az nem lehetett az övé? Miről annyit gondolkozott, láthatta ismét szép nejét, de mire még többet gondolt, nem vihetett neki koronát.

De ha nem volt is korona, megvolt még a szív s csendes nyugodt boldogságra ez is elég. Salamon börtönében hagyá gyűlöletét, s csak szerelmét vitte magával.

Alig vett időt magának megpihenni, mig Regensburgba nem ért, hova neje vonult. Magában képzelé előre a házat és a nőt, gyászban azt, szomoruan emezt, s milly nagy volt meglepetése, midőn este megérkezve messziről kivilágítva láta minden ablakot s vig zene harsogott elé. Bámulva ámolyogva tántorgott föl a lépcsőkön s a mint egy apródot előtalált, megszólítá :

— Keresd fel urnódet, és mondd meg neki, hogy Salamon megérkezett.

Az apród vállat vonított; — mit tudom én, ki az a Salamon, ha látni akarod urnómet. amott táncol a tulsó teremben.

Salamon belépett a terembe. Senki sem ismert rá, uti köntöse hasonlóvá tévé a többi léhütő zarándok néphez, kiknek az akkori salonokba bejáratuk volt.

Az apród megmutatta neki nejét. Egy vig, mosolygó asszony enyelgett ott nevető társaság közepén. Nagyon ki volt hevülve a tánc-tól, egy selyemgalléros lovag pávatollas legyezővel hajta reá szelet; holmi kéjdalár ostoba dalokat énekelt lábainál, az asszony olly jó izüen nevetett rajta; mellette ült Ulrich herceg s fülébe sugdosva olly közel hajolt arcához, a hölgy keze annak két kezében pihent, a lovag ollykor ajkához is emelé azt s addig sugdosott hizelgve, mig a hölgy megengedé, hogy lehazza róla azt a kis gyémántos gyűrűt, melly legkisebb ujján fénylett. E gyűrűnek párja Salamon ujján volt. Jegygyűrűjük volt az.

— Beszélni akartál asszonyommal, ott van, megszólíthatod — unszoló őt az apród.

— Sajnálom háborítani, mert jól mulat — szólt Salamon s levonva gyűrűjét ujjáról, oda-nyujtá az apródnak. — E gyűrűt asszonyod veszté el valahol, vidd oda neki és kívánj nevembe jó estét.

Ezzel eltűnt Salamon a palotából s lovára vetve magát, neki ereszté a kantárszárat s ment a világba, a merre látott.

Szívében halva volt minden gyöngédebb érzelem, bujdosott egyedül, — kit a sors elhagyott, a haza száműzött, az anya megátkozott és a nő megcsalt?

Hetekig bolyongott ismeretlen erdőkön keresztül, midőn egyszerre egy rabló kun csapat utját állta, Salamon megismerteté magát velük: azt hivé, hogy meg fogják ölni, ha rá ismernek. De azok élve hagyták s több napi nyargalás után elvivék őt Kutesk király elé. De az sem ölte meg, hanem tárt karokkal fogadá. Hadilán szerelme meghódítá számára a kunnépet, a midőn a délceg hajadon szemér-

mes odaadással ölelé szivére a számüzött királyt, eszébe juta: „ha egykor minden ország számüzött, jőjj mi hozzánk, itt hazád lesz, és ha senki sem szeretend, ide jőjj és megtalálod, a ki örökké fog szeretni.“

Salamon nőül kérte a kunkirálytól szép leányát, vőlegényi ajándéku elvesztett országát ígérve neki s lett újra szép menyasszonya s csatára kész hadserege.

Ámde hasztalan. Nem tudott ő már sem harcolni, sem szeretni. A szép leány szerelme üresen hagyta szivét és a harc koszorutlanul hagyta homlokát. A hazába berontó seregét készen várta László király a határon s kiverete onnan.

Salamon mindig alább süllyedt. Menyasszonya új hadat gyűjte számára kóbor kun és kazarokból, hozzájuk csatlakozott Celgu vezér egy nagy bessenyő csordával, s e csőcseléknek lett Salamon fővezére.

Midőn megindult velök s maga körül látta azt az egész gyülevéaszt, mellyet egykor orcájának haragja előtt futni látott, rablók,

gyujtogatók hadát, kiket országából annyiszor kivert s kik most őt vezérüknek nevezték, szive elszorult, félre fordítá az utat, s a helyett, hogy Erdélynek vezetné őket, levitte Görögországba s neki zudult egykori elleneinek, azon gyönyörűségben részesülve, hogy két olyan ellenséget, kikkel annyi keserves csatát vívott, egymás ellen vezethetett, s nézhette : mint öli a görög a bessenyőt. — Egykor ő verte mind a kettőt.

Aligha be nem teljesült, a mit magában ohajtott, mert egész serege ott veszett, ő maga és Hadilán hatszáz lovaggal egy elhagyott várba menekültek s ott három napig dühösen védték magokat ostromlóik ellen.

Negyed napon kényszeríté őket az éhség ellenségeikre kirontani, és Salamon látta megvalósulni, a mit annyiszor álmodott, ott nyargalt mellette Hadilán szilaj paripáján ülve, nyargalt vérrel befestett mezőkön keresztül, villogó kardok közepett, fogyni nem akaró tömegek bomlott tömkelegébe, s levágott fejek heverték körüskörül a mezőn.

Előre, előre! A kard utat vágott, a délceg amazon vőlegénye feje fölé tartá paizsát s kardjával csak őt védte, az ellenség megbűvölve a hölgy szemeinek villámainál tért ki a rohanók elől a midőn egyszerre egy nyíl a leányt szíve fölött találta.

A paripa megérzé urnője veszedelmét s vadul ágaskodva megállt. A leány fölemelkedék nyergében s még egyszer megforgatva véres kardját feje fölött, kiálta:

— Csak előre Salamon! ne rettegj.

S azzal lehanyatlott lova nyakára, a szilaj paripa ragadta őt magával holtan a sík harc mezőn keresztül.

Salamon keresztül vágta magát az ellenségben. Csak hat kísérője maradt, a többi ott veszett a harcban. Bolyongva a Duna partjához ért; kemény csikorgó tél derekán, be volt fagyva a folyam, a király átkelt rajta heted magával.

Valami borongó fájdalmas érzés kapta meg szívét, midőn elvesztett országa határán belől érzé ismét magát. A mint egy sűrű erdő

mellett elhaladtak, megállítá kísérait s maga leszállván lováról, bement az erdőbe azt mondva, hogy utat fog keresni. Ott messze elbolyongott a sűrű rengetegben, míg egyszerre úgy rémlik neki, mintha ismerős volna előtte a tájék, a zuzmarázos fák alatt a rejtett barlang, s a csergedező patak, melly oda folyt a barlang nyilásához. Megállt s körültekintve sejtelemtől izgatottan, midőn egyszerre egy domb ötlött szemébe, a sirdomb előtt kis fehér kereszt, melyre e név volt fölírva : „Charitas.“

A király térdre rogyott a sirelőtt s megcsókolva a keresztet, fölemelé arcát az égre, mintha őt keresné ottan, ki annyiszor volt álmainak vezére a boldogabb hazákba.

Kisérei soha sem látták őt többet.

Évek multak, változott a világ arca, elfeledték Salamont, már boldog volt az ország; a boldog könnyen megbocsát.

Egy napon diadalutról térve meg a szent király, te Deumot tarta a fehérvári székes egy házban. Együtt volt az ország színe, java,

s gyönyörködék a hálaimában, melyet legjobb hivei bocsátának színe elé.

Künn a templom lépcsőzetén sorban térdeltek a koldusok, a legutolsó volt közöttök egy még élte delén levő férfi, ki csuklyáját fejére huzva, buzgón imádkozék, hogy a magyar nemzet s királya legyen boldog és örök.

Az elűzött Salamon volt az imádkozó.

Tizennyolc év előtt ugyanezen templom lépcsői látták őt, mint királyt koronázása elé járulni, akkor nem imádkozott olly buzgon honáért, miként most.

Az isteni tiszteletnek vége lőn; a fő urak egyenként lépdeltek végig a koldusok mellett. Salamon mindegyikben megismeré egykori érsekét, nádorát, vajdáit és bánjait. Meghajlott ellőttük és áldást monda fejükre.

Jött végre a király. Egy fővel magasabb volt mindenkinél, a miként jobb és vitézebb. Mosolygására öröm derenge szét a szívekben, a magyar nép nemzete jobb jövőjét nézte ki e szelid szemekből.

A mint végigment a lépcsőn, egyenként

lehajolt a koldusokhoz, pénzt osztva nekik, s midőn a legutolsóhoz ért, az megragadta a feléje nyújtott kezét s megcsókolá azt, a király két forró könnycseppet érte kezére hullani.

László a meglepetés hangján kiáltott fel, megismerve a koldusban a száműzött királyt, de az hirtelen elvegyült a tömeg közé. Az utána küldött futárok utólérték, hirül adva neki László üzenetét, ki trónja megosztását ígérte neki.

— Menjétek vissza, szólt Salamon, s mondjátok meg uratoknak : az én országom nem e világból való, ő birja azt, mit isten neki adott s legyen megáldva örökké!

S visszament magányos erdejébe ismét.

S hosszú évek múlva a környék lakói egy ős szent sirjához jártak el zarándokolni, mellynek ellenségeket kibékitő erőt tulajdonítának. E sir Salamon sirja volt.

Sok vihart látott azóta a magyar; — még emléke is alig maradt a multnak, egyik sir eltemette a másikat, az egész történetből

csak a toronybörtön maradt még fenn,
az is pusztulóra vált már.

Elfogyott kazar és bessenyő, a neve csak
könyvben él már, a magyar is sokat szenvedett;
adja isten, hogy sokáig éljen.

AZ ÜSTÖKÖS ÚTJA.

Még negyven év! s épen egy ezred folyt le, mióta e földet, mellyben apáink temetve vannak, Magyarországnak híják.

Nem tudjuk hogy honnan jöttünk ide? nem tudjuk: hogy hova megyünk innen? legkevésbbé azt, hogy sokáig maradunk-e még itt? —

Ezer év egy nemzet életéből! Ezer évig élni egy csillagnak is sok. Az is megváltozik az alatt, fényesebb vagy halaványabb lesz, alább hajlik, vagy magasabbra hág; meghal és leesik az égről, vagy visszavész a nagy fekete ürbe, honnét előtámadt, csak mi vagyunk

ismeretlen kezdetü, ismeretlen végü nép, örökké égő tűz a jégmezőben, melly önmagában ég, elful, s újra kigyulad, s nem tud meghalni.

Ezer év! Ez alatt a cédrus is kiszárad, a mumia sárga földdé porlik, a kőszikla kiszöldül, a hegy méhében a föld vadérccé változik, csak mi vagyunk örökké zöldülő, soha nem virágzó fa; holt élet, élő halál.

Ezer évig laktunk e földön; soha e hazát nemzet úgy nem szerette, mint mi szerettük, és még is ha ma elmennénk róla, holnap már nem tudná senki: hogy itt valánk; mint az elégett naphthaláng, melly égést nem hágy maga után, mint a zivatar, melly a tengerbe irta nevét, nyom nélkül mulnánk el innét, az utánunk jövő idegen nemzedéknek nem kellene előbb az obeliskot ledönteni, mellyen tetteink emléke írva van, hogy győzelme bálványait helyébe állithassa. —

Dicsőségünk jele vérrel írott betű, s ki fogná megmondani, ha egykor elenyészni: hogy az a tér, melly most olyan szép zöld, egykor olly piros volt! s az a négy folyó egy-

kor országunk címerében piros mezők között folydogált keresztül.

Ki fogná tudni: hogy itt egykor egy nép élt, melly e földet hazának nevezte, érte izzadt, meghalt, ki fogna még templomot építeni, érte, hogy benne azon nagy lényhez beszéljen, ki-nek neve: „Magyarok istene?“ ki fogná megfűni a tárogatót, hogy rajta azon hangokat elsipolja, mik egykor egy nép lelkének siró vigalmairól beszéltek? — Ki mondaná még ki e szót: „szerelem“ valaha, s ki tudná hogy mi volt azon gyönyör, mit az érzett, ki anyanyelvén tanulta meg e szép szót ismerni: „honszeretet“?

Senki,—senki,—Feledve lennének örökre...

De még hátra van negyven év.... Ez alatt sok leend halottá, mi mostan él, és sok mi most alszik, elfeledve, eltemetve, fel fog ébredni és visszakéri az életet.... Még negyven év!.....

Voltam én is egykor gondokat nem ismerő ifju lélek, szerettem a virágot, mert az is fiatal volt; kerestem az égben az angyalokat s

szép hölgyek szemeiben az eget; — építék fellegrákokat, egyet magamnak, másikat kedvesemnek, harmadikat hazámnak; — hittem mindent, mi szép, reméltem mindent mi jó, s szerettem az egész világot.

A gyermek letépi apja sirjáról a virágot, bokrétát köt belőle, kalapja mellé tűzi, s dalolva tovább megy . . . . .

De ha értené anyja könnyeit! . . . . .

. . . . Egy év óta hajam ősszel kezd vegyülni, egy év múlva tán egészen fehér lesz az, s két év múlva, ki tudja hol leszek?

Elmondom nektek : hol vettem ez ősz hajszájakat?

Egy éve mult, hogy P u s z t a s z e r e n valék.

Szent föld ez a magyarnak, mert itt mondatott ki legelőször : hogy nemzet vagyunk, — hogy e hazát anyánkká fogadjuk, itt választának honkereső apáink magyarok fejedelmét, itt imádtak először magyarok istenét.

Pajzsaikra emelték a választott vezért, oltárukra a választott honistent; még istent is külön választának maguknak, ki csak minket,

a mi hazánkat szeresse, s ha mi elveszénk, ne szeressen többé senkit, legyen üres és úrtalan a világ.

Milly tengere volt ez a hatalomnak! Száz-ezernyi férfi, egy egy félisten mindegyik külön; nyerítő méneik, az új hon szabad levegőjét szíva, tombolának; — tarka sátorok, rendetlen utcái; — zászlós végeiket a szél lebegteté, kopjaik hegyén a napfény ragyogott. A sátorok alatt deli ifjú hölgyek, örökké fiatalok, mint az igaz magyar vér. — Mint az igaz magyar vér, melly a haza említésére az arcba szökkenik, s kéjt ad a szívnek, mit más nem érezhet!

Milly szentesült öröm minden arcon, minden kebelben! Ez leend tehát hazánk, ez jövődő hirünk bölcsője, fáradalmaink után a nyugalomadó sír. E gazdag föld, mellynek mindene van, melly kincseitől túláradoz, melly boldog leendne, egy paradicsom, csak lelket, csak szabadlelkű nemzetet kell bele oltani. — Ime e lelket mi hoztuk meg neked. Szabad lélek, tiszta vér, mellyet számodra hoztunk,

s boldog leendsz óh hon, egy második éden,
 melyre a külvilág bámulva fog nézni, melly-
 nek nagysága magán a dicsőségen egy fejjel
 túlemelkedik s minden elmuló század új fényt
 új nagyságot fog számodra hozni, míg az em-
 berek nem fognak a menyországba kíváncsozni
 többé, hanem te hozzád! ....

És a kürtök rivalltak, — a napfény ragyo-
 gott a vértéken s a hevült arcokon, — az ol-
 tárok füstje egyenesen szállt fel a magasba, —
 a délibáb varázspaloták tüneményeit muto-
 gatta a távolban .....

..... Tíz század előtt.....

Látjátok : milyen néma milyen csöndes
 most minden..... Pusztaszer e néma táj neve,
 és pusztá annak képe messze és közel.

Barázdákkal tépett síkság, mellynek lap-
 ján barlangkórót futtat az őszi szél, közelben
 unalmas arcu pór szántja a fekete földet, olly-
 kor ekevasával egy egy kaponyát, rózsdás réz-
 sarkantyút, vagy tört karddarabot túr fel a
 barázdából, felveszi, megnézi, a csuroslához
 veri : hogy a föld lehulljon róla s ismét el-

hajítja, mert nincsen aranyból, nem ad érte semmit a zsidó.

Távolabb, bajnok férfi jön meg az ugar földeken kilenc agárral fürkésze a nyulat, mellynek irmagját is kipusztította már, — s nagy messze dűlni induló tanya rongyos teje látszik, előtte nagy fekete kútgem.

Az őszi fehér ökörnyál száll a levegőben, mint széttépett remény zászlójának rongya, s a délibáb hosszú unalmában egyebet sem mutat, mint árvizet, tavat, tengereket. —

A tér sik, erdőtelen, bokortalan, — fű terem rajta s ha néha egy egy sas nem repülne el fölötte, semmi sem mutatná: hogy a magyar nép itt alakult először nemzetté.

A köznép emleget egy e helyen állott pogánytemplomot, — tán több is lehetne ott, de ezeknek létezése nem esik a kivándorlás korszakába, sokkal közelebb, tán a tatárfutás idején, vagy még később, a török uralgás századában keletkezhettek azok. Elpusztulásukhoz nem kellett nagy erő, a nép kiveszett vagy elbujdosott körülök, s azok leomlottak s most

itt ott látni egy elfeketült követ belőlök, mely a földből kiáll s maga körül gyűjti a vadmezők tövisvirágait.

A néptől emlegetett helyen egy kő sem látszik többé, egy kerek zöld halom az, melyen a pusztai kökörcsin tenyész; ezüst levelei, gyász virágharangjai, ősz magfürtei nem hagyják el e dombot. — Ősszel tavasszal kivi-rárganak itt s a dombnál tovább nem tenyésznek. Mintha e virág csak ott tudna megéledni. a hol romok, pusztult dicsőség romjai vannak.

Éhes kincskereső nép gyakran megásta e regélyes halmot, de bárhol kezdte ki, egyebet nem talált, mint megfakult embercsontokat, s néha egy egy rozsdavette tört nyilat. —

Tán a harcban elesteket temették e domb alá s oltárt építettek fölé?

Még e kaponyákon is kilátszik: hogy melyik volt a magyar? Azok a kemény vas-agyú kaponyák, öt hat hasadással homlokai-
kon; míg a másik kaponya egyetlen csapással tarkóján bezúzva; látszik, hogy azon magyar kéz hagyta szennyét.

Mondják : hogy e dombon gyakran éjjelenként tűz veti fel magát, a nép azt hiszi, hogy ott kincs van elásva. — Kincs, — elmult dicsőség kincse, melly éjjelenként bolygó tűz fényében kísértetni följár. Vagy tán oltártüze, mellynek csak éjjel szabad kigyuladni? vagy a halhatlanság örvilága, melly a holtak fejénél viraszt a föltámadás nagy reggeleig?....

Én mindig szerettem az éjszakát. — Valami vonzó, valami tisztán felvilági van az éj fogalmaiban, melly a lélekhez szól. S ha a szellem, melly a sír fenekén alszik, fölébred az éjnek néma közelgtére, s megérti annak sötét költészetét, hogy ne szeretné az éjt az a lélek, melly az élő szívben lakik?

Mikor az éj leszáll s a csillagok feljönnek, mikor a világ szavai elhalnak, el kezd beszélni a természet, akkor a végtelen mindenség megnyílik s az ember lelke lát.

A nap csak eltakarja előlünk a világot; kábitó fénye földet mutat s az eget elzárja, de az éj föltárja csodás rejtekeit, be hagy látni az ég magas közepébe, — sötéten maradnak

az emberbüszkeség minden emlékei, de megjelennek a csillagok, s miktől a mindennapi gyöngé fő retteg, a túlvilág. Az élő lélek elhagyja börtönét, a szívet, s megy álmodozni. A holt lélek is elhagyja börtönét a sírt, s megy álmodozni, s ilyenkor találkoznak együtt s beszélnek egymással. — Beszélnek velök a holdfényben úszó felhők s szárnyaik csapása, a langymeleg szellő, beszélnek a lánghó csillagok, a még gondolatlan be nem járt mindenség örök végtelenje, s maga e méla hallgatás milly örök titkokról szól lélekszavakban!....

Az éjszaka a világ költészete.

Egy éjjel, a „szüzek nyara“ legmelegebb éjjelén künn feledtem magam a csillagos ég alatt, a pogánytemplom halmán nőtt buja fűben végig heveredve.

A csillagok hallgatva hányták hamvaikat, közel hozzám a dalos szöcskő cirpelt, olykor egyes meleg szellő csapott végig a sikon, melly alatt a bokrok és fűszálak kalászhai megingadoztak, nintha láthatlan lelkek tábora futott

volna el fölöttük, hosszú palástjával végig söpörve a fenyért.

Szinte érzém: hogy a szellőnek lelke van, valahányszor arcomon végig futott, mindig mintha csalta volna lelkemet maga után, — csak percekre hunytam le szemeimet s már is ezernyi zavart álmoképet láttam, melyeket mind elfelejték, midőn újra felvetém szemem.

A csillagok mind egyre ragyogtak, a mezők füvei körülillatozták fekhelyemet, a távolban ismeretlen madárdal hallatszott. —

A félhold mint egy ketté tört korona támadt fel a láthatárról az égre, s kísértet világa mellett hosszú fehér felhők alakjai emelkedtek utána, mint fényes halottak fehér palástokban.

A csillagok mindegyre ragyogtak, úgy tetszék, mintha fényes arcukat kezdenék bennök látni, élő lényeket, kikkel rég ismeretségben voltam, s kik most mosolygva nézének le reám, hogy olly sokáig nem tudtam rájuk ismerni.

A táj mindig világosabb lett, az ég közelebb kezdte jőni, a különben lénytelen árnyak

alakot, arcot kezdének kapni, a szél egyhangu
susogása, beszélő szózatba kezde átmenni, a
távol madárdal halotti énekké változott, s a
ringó estharangszó a halálóra ütéseit han-
goztatá.

Ó átkozott az álom, melly a sirkövek
alól jó!

Ha sirdombon alszik el, lelkekkel álmodik,
halvány meg nem fogható árnyakkal, mik
nem enyésznek el előle, mint más álomlátás
tüneményképei, hanem éjről éjre ismét fölke-
resik, őrt állanak fekhelye előtt, s mihelyt
lehunyja szemeit, megszólítják; előre tudja
mikor alunni megy, hogy reá várnak, hogy
velök társalognia kell, hogy kínozni fogják;
gyötrelmes helyeken fogják meghordani, az
álomizzadságkór verejtéke fog homlokán gyön-
gyözní irtózatosszavaiaktól; minden tárgy,
minden lélektelen eszköz, mi nappal elébe
akad, álmaiban élni, beszélni, mozogni fog,
hosszu rejtelmes történeteket fog elmondani,
iszonyu titkokat, miknek hallatára a szív
megáll s a lélek önmagától visszaborzad.

Legtitkosabb bűneit fogják szemébe mondani, látni fogja mind azt, mi vele egykor történt, olly híven mint az élet maga, kibeszéltetik vele gondolatjait, mindent a mi elmúlt, a mit emberszív kigondolt, de emberi ajk ki nem mondott, néma, kétségbeejtő szemrehányásul fogják neki újra megmutogatni.

Átkozott az álom, melly a sírhalmok alól jő.....

Sötét volt, alaktalan, örökké pusztá éj; kívül a világ határán, hol a véghetlen semmi-ség kezdődik, hova a mindenség világainak egyetlen sugára sem juthat el, hova mire a legközelebbik csillag képe megérkezendnék, maga rég megszűnt ragyogni. Túl a hetedik égen, hova csak az örült álom gondolatja mer elrepülni, kétségbe ejtő örök sötétségben ott jár az üstökösnek utja, egyedül társtalanul, célját nem ismerve.

Tudjátok-e mi az üstökös csillag? Az ő a csillagok között, mi az emberek közt a kísér-

tet, a hazajáró lélek, melly föl-föltámad sirja-
 vak éjéből: hogy az élőket alakjával rémitse.
 Test nélküli csillag, mellynek magván keresz-
 tüllátszik az állócsillag, melly előtt elhalad.
 Elő tünemény, mellynek csak képe van, te-
 teme nincs, melly tömörtelen alakjával ijesztő
 képül jelenik meg az égre, majd hosszabb,
 majd rövidebb lesz, lángüstökét mintha a szél
 lobogtatná.

A földi nép félve tekint az égi kisértetre,
 mert feltünése éhséget, döghalált, háborút,
 isten csodáit szokta jelenteni, magok a csilla-
 gok is halványabbak ilyenkor mint különben.

Tán egy örökké égő tűztömeg az, arra
 kárhoztatva, hogy a földről elűzött, s a menny-
 be be nem fogadott lelkek benne melegül-
 jenek?

Mind azon holtak lelkei, kik itt alant vér-
 bünt követtek el s kik előtt az ég ajtaja zárva
 van, apagyilkosok, kik megunták várni szü-
 löik halálát s mérget loptak azoknak ételébe,
 — honárulók, kik eladták oltárszentjeiket, —
 istentagadók, kiknek utósó szava káromlás

volt mindenre a mi szent; — öngyilkosok, kik *unal* vétkes erőszakkal törtek be a komolyan rémséges halálnak ajtaján, mindezek ott jönnek együtt össze, ott élnek e közös lángok között, együtt bujdosnak vele s viselik az örök kárhozat kínjait.

Látjátok : a bujdosó léleknek olly hidega világ, kit a vér többé nem melegít, sem a szenvedélyek sem a dobogó szív .... Ha tüzet gyújtasz s látod azt lobogni, -- nem jut-e eszedbe, hogy abban tán most egy fázó lélek fürdik, kit a hideg világból a melegség ide csalt? s mikor úgypattog, úgy kaczag a tűz, nem az újjongó szellem kiáltása-e az? Mentül jobban fuvod, annál inkább lobog és pattog, s ha végkép elfúttad, elmulik és semmivé lesz; — vagy az elégett papir hamvain bujdosó csillagok, nem egyes lelkek-e, kik a meleget keresve összevissza járnak, s ha egy városban tűz támad, a rögtön felkelő szél, nem egy egész lélektábor-e, melly egyesülve rohan a lángokba s tovább szítja szét a háztetőkön, a tornyokon, a templomokon, mindig tovább, mindig ma-

gasabbra, míg van mit élegetni? s e közben úgy ordít, úgy üvölt, hogy a föld reszket bele!

Jó hogy álom mind az, mit itt beszélek, az álom nem kérdi, hogy mit mutasson? szépet-e, lelket gyönyörködtetőt, mit a lélek olly örömet elhisz, vagy iszonyatosat és hihetlent, mellynek eltüntével azt mondjuk, jó, hogy csak álom!

Futott az üstökös átkos hosszú útján. Háromszáz esztendő kell rá, míg egyszer a nap körül megfordul, de hisz a földön túl nincsen idő, a nap áll, nem számlálja senki jöttét és lementét.

Az ő útja nem rendes mint a többi bujdosóé, mellyeket a nap búvereje maga körül csóvál mint égő parittyaköveket, — hosszú ecclipticus kör van számára írva az égen, mellynek íve a messze végtelenben vész el, a magas tejút fölött, láthatlan sötétségben. Ott fut ő számkivetve, elhajítva a levegőtlen ürben, naponként olly útat rohanva be, minőt a

föld századok alatt sem végez s itt messze
 nyúlik a sebes rohanástól kilövellő lángsöré-
 nye, millió mértföldeket foglal el az örök sö-
 tétségből, s mindig átkozottabbul rohan, láng-
 üstöke mindig egyre növekszik, úgy látszik,
 mintha kiröpült volna a világból, s menne vi-
 lágbontó hatalommal felgyújtani a csillagegye-
 temet és a fekete éjt. De a nap kötve tartja
 őt, s legsebesebb rohantában visszatéríti a
 megnőtt szörnyeteget, melly lángokat okádva
 süvöltött át az égen, visszavonja őt magá-
 hoz ... haraggal, elkényszerülve enged ez a
 láthatlan hatalomnak, s újra megjelenik szá-
 zadok elmúltán s ijeszti szokatlan képével a
 csillagegyetemet, útja meglassodik, közel
 megy a naphoz, el hagyja rabolni lángsugá-
 rait, egy egy nap alatt tesz egy órányi fáradt-,
 lankadt utat, megszelidülve, meghunyászkod-
 va, míg a csillagok nagy zsarnoka újra el-
 hajítja magától, hosszúra eresztve a láthatat-
 lan láncot, mellynél fogva őt megfogva tartja.

Hah! Ha egykor a láncnál fogva kirán-
 taná a napot álló helyéből, mint elragadja a

neki bősziült paripa a gyepelőbe akadt lovagot,
s ragadná őt szolgabujdosóival, földjeivel
holdjaival együtt keresztül a széles világon,
kivette az álló csillagokat forgó tengelyeik-
ből, szétbontva az örök világrendszert!.....

Együtt bújdostam én is ő vele. Iszonyú
vétek, minőnek e földön neve nincs, kénysze-
rite e kárhozatra .... Multak emlékében s a
jövendő tudásában van a kárhozat fulán-
ka .... Látni mindent, tudni mindent, jóvá
nem tehetni semmit. Futni a gondolat elől és
nem menekülhetni tőle, örökre hozzá láncolva
lenni egy eszméhez, melly irtózáttal tölti be
a lelket és nem tudni feledni! csak egy percig
elfeledni.

Millió és millió lélek forronga az örökké
égő tűzben. Sápadt, vérehagyott arcok, bü-
neik homlokaikra írva, kiket büntető erőszak
kényszerít egymásnak iszonyú vétektudásu-
kat elmondani, nem beszélni egyébről, mint
elkövetett szörnyetteikről, nem hallani egye-
bet, mint kétségbeesett megbánás szavait. —

A tiszta anyagtalán lángban, mint sötét

árnyékok rajzolák magukat az elesett lelkek, futva, szüntelen futva, öneszméik furiái elől; egyik hallgatag, merev arc, kinosan fölnyitott szemekkel, mindenkinek szemébe néző; másik arctalan sötét kép, hosszú fátyol alatt, nem tudni, hol van a fej, hol a tagok? itt ott megmozdul néha s nem tudni mi? majd kinosan vonagló képtelen termetek, egy egy láncra kötött fő, egy elszakadt kar, melyly törrel kezében kerget egy nyugtalan repkedő szívet; — vékony, nyurga fehér szörnyalakok, mik hirtelen elterülnek, elvastagodnak, kétségbeejtő óriásokká nőnek, s ismét összeesnek, végtelen paránnyá lesznek, egy porszem milliómod részévé, s még akkor sem szűnnek meg élni, sem a kifeszülés sem az összeszorulás nem szabadítja meg őket az élettől.

Jó, hogy csak álom.....

S midőn eljönnek a vértettek képei, miket minden lélek ide hoz magával. A hűtlen nőnek a férj bedült sirja, a gyilkosnak a megölt halálarca; éhenholt árvák fagyos, fázó, didergő alakok rémképei, vérrel irt betűk, szelid

szenvedők könyező arcai, miknek minden vonása ezt kérdezi : mért bántál így velem ? — nem átkoz, nem fenyeget, csak némán, szenvedve jó, mintha mondaná : te miattad kárhoztam el, de még is szeretlek, nyomorúvá tettél, pedig boldogithattál volna, láss, szenvedni örökre. ✓

S midőn azoknak arcai találkoznak egymással, kik a földön egymást szerették, ártatlannak, szentnek tartották s most látják itt megalázva elítélve ; apa és fiu, nő és férj, testvérek, barátok ráismernek egymás arcára, leolvassák róla a le nem törölhető bűnök jegyeit, s futnak egymástól és ismét találkoznak. A lélek érzi ősi tisztaságát, iszonyodik a bűntől, nemes iszonyat gyötri annak árnyékától is, s még is viselnie kell a foltokat, mik reá ragadtak s miktől, mint önfekélyeitől a test, önmaga legjobban irtózik. S ha ilyenkor azon arcot, mellyet egykor olly édelgve csókolt, most fekélyekkel elrutitva látja s még is kénytelen azt ismerni, kénytelen tudni: hogy egykor szereté!

Mi volna a pokolnak minden kárhozátja, ha az emlékezet örökélete nem volna benne! Örülj szerencsétlen, kit az élet gondolatja bánt, áld az istent és féld a halált, mert az életnek álmai vannak, mikor az emlékezet elhagy, de az örök életben nincs felejthetés, sem álom sem szórakozás. . . . .

Futott az üstökös mérhetlen utakon. Föl-szedte mindenütt a merre ment a bolygó lelkeket s a hulló csillagokat, mik elkárhozva estek belé az égről, mint repülő bogár az égő szövétnekbe.

Futott, futott. Minden háromezredben megkerülte egyszer a napot, minden háromezredben megkérde egyszer a nagy zsarnok-csillagtól: mikor lesz vége az örökkévalóságnak? —

Soha, soha. . . . .

Az elkárhozottak lelkei sirva fetrengtek az emlékezet kinjai között s kérde: mikor lesz vége az emlékezetnek?

Soha, soha. . . . .

A hány csepp harmat az égből lehull, a

hány csil'ag a tejutat fehérre teszi, a hány
fövenyszemet egy vihar fölragad : annyi szá-
zad elég-e, hogy a lélek elmuljék ? vége lesz-
e akkor ?

Soha, soha. . . . .

. . . . . Az első csillagfutás be lön fejezve.
Az üstökös visszatért a csillagok közé. Ismét
lehet látni vésszel fenyegető alakját az égen,
a mint lobogó sörényével elhalványítá a csil-
lagokat s a földhöz közel jött.

S mi volt neki a föld ? A büszke ember-
méltóság tanyája, melly azt hiszi, hogy az
egész ég ő körülte forog ? — Egy kisded pis-
logó kékfényű csillag, legkisebb azok között,
mellyek az égen ragyognak. Az üstökös utja
keresztül vágta a bolygók rendszeres utjait
erőszakos rázkódással megfordítva az évsza-
kot, telet hozva elő derék nyárban, mellyek-
höz közel ért; apró bolygó gömbök, apró lak-
talan holdak repültek el mellettünk, némely-
lyik vulkánokkal volt tele, mellyek szüntelen
égtek, füstölögtek, másik már ki volt égve s
jég és hó fődte ; fehér volt ; — egy csillag sö-

tét vörös volt, földje, növényei haragos vörösbe öltözve, s mindenik olly csodás ismeretlen lényekkel lakott; — némellyik körül fényes gyűrű forgott, atmosphaericus lángöv, *belt* — másik számtalan holdakkal volt körülcsilagozva, s egy csillag három darabba volt szakadva, tán belső tüzetől iszonyuan szétvetve? Másutt testvércsillagok futottak egy pályát *l. sz.* egymás-körül táncolva, keringve.

Közel jövénk a földhöz. Az örökkévalóságban, mult és jövőendő egyetlen álló perc. A föld még akkor a multban élt, Krisztus előtti századok multjában.

Tudtam : hogy egykor a föld volt hazám. A halál visszavitt születésem előtti időkbe századokkal, ezredekkel, s jelennek láttam mind azt, miről egykor, mint multról hallék beszéltetni.

Kerestem azon helyet hol születtem, Magyarhont. — Sötétlő bércek láncolataitól körülvéve, végtelen tenger képe állt előttem, mellybe három folyóviz szakadt. Felszínén csodás delphineek uszkáltak, magas szökőku-

takat lövelvé orrlyukaikból a légbe, a futó
 szél barna habfodrokat hajtott maga előtt s
 kiterjesztett szárnyu vitorlacsigákat; néha a
 halászhéja csapott el a néma vizek fölött fe-
 hér szárnyaival korholva a habot s viz közül
 kiálló bokros sziklák mögül megjelent a hal-
 farkú hableány, piros kagylókkal fésülte zöld
 haját s aranypikkelyes farkával csapdosta a
 vizet s bele énekelt a nappali éjbe s feltépte
 a viz fenekéről a csodás virágot és a tarka
 csigát, mellynek csak üres héjja maradt meg
 ott, később a pusztá homokban néma tanu-
 jául az elmúlt világnak.

Ez volt Magyarország. Tengerfenék, hol
 mind azon csodák, mik az ember szemeit ke-
 rülik s mik csak addig élnek, míg a hír rólok
 nem beszél, ütöttek zajtalan tanyát. Tenger-
 tűnemények, minőket szélcsendes éjszakákon
 lát a babonás hajós, ki a tengeren eltévedt
 fölfedezetlen sziklásszigetek közül előjöni, és
 hallja távoli megrontó énekeiket, és azt hiszi,
 hogy álmodik.

Néhány napig égett az üstökös az égen,

azután újra letünt onnan, ment, ki tudja merre? ki tudja miért? — A föld, a parányi kék csillag, a szétszakadt bolygó, a testvércsillagok, a veres fény, a holdak és napok, a ködfoltok, a tejút, — ismét elmaradtak egyenként, elvesztek előle, — ismét sötét lett, merre járt, tüzes zászlója újra megnőtt, — futása újra sebes lön. —

Ujabb három száz év.

Néhány csillaggal kevesebb volt az égen, néhány folttal több a napban. A föld is megváltozott.

A tenger nem vala többé a Karpatok és Havasok között, egy földrengés éjszakáján utat tört az magának a déli sziklás hegy-szoroson keresztül s hol most a vaskapu szakadékaí vannak, kimentott s mértföldet futva, messze alant is országot foglalt el magának, mellynek neve a fekete tenger. Az előtt tán népek és városok voltak azon helyen.

Az elhagyott tengerfenék pedig éktelen mocsárul maradt meg, mellyben ha a nyári

nap teremő hevével rásütött, a szikkadó dagványban utálatos csodák születtek meg. Éktelen nagy gyíkok, százszemű állatok, fekete, szőrös pikkelyes szörnyetegek, hosszú kigyónyakával és uszó lábaival az óriás iguanodon s a kétlábu szárnyas gyík, a plesiosaurus, nyüzsgő, forró taréjos emlősök, a koronás sötét kék vizi kigyó s az óriás daru, a csodás mastodon, félig madár, félig teve, undorító természet fattyai, miknek eleme a legbüszhödtebb mocsár, mik a zölddé poshadt ingoványból csak néha üték föl szokatlan alaku szegletes fejöket, s megijedtek a naptól, ha vörös szemeikbe sütött, ijesztő monstrumok, miknek ordítása mértföldekre hallék, s merre hallható volt, fölverte az elbujt szárnyas népet, melly rémült röpülés közt tölté be az eget irtatlan fajával. — Mind ezen szörnyeknek most csak itt ott lelni folyók partjaiban, mocsárok szélében elszórt csontjaikat, egész csontvázakat, miknek alkotásán nem győzünk bámulni, óriás állkapcák, iszonyu husevő fogak, egy egy óriási lábnyom, melly a meszes

földbe száradt s egész kőszénné változott erdők s mocsárok között bizonyitnak róla : minő nép lakta egykor azon földet, mellynek neve Magyarország? . . . .

. . . . Ujabb három század.

Az üstökös ismét bejárta a parancsolt utat, a föld újra előtűnt.

Magyarország tere sűrű vaderdőkkel volt szerte benőve és e térnek még akkor nem volt neve. Ismeretlen, keresetlen világ volt az, az őserdők sötétében a fenevadak vittak egymás ellen irtó vadcsatákat, s lassu szétterült folyamok kigyóztak keresztül az irtatlan rengetegen, olykor lompos medvecsoport bujdosott egyik vidékről a másikra, kiverve tanyájából az elszaporodott farkasoktól, medvebocs kölykeit nyaka-bőrénél fogva cipelve szülői fogai között, vagy dühös vaddisznó dulta össze vissza a hiuz tanyáját, melly fiát megette. És az ember semmivel nem volt különb a többi fenevadaknál, őt is megtermé a kemény föld, mint többi szörnyeit, vad, szórtalan, barlang-lakó állat volt; idegen állatok

bőrével övedzé be magát s szüntelen harcban állt velök; a mellyik a másikat meggyőzte, megette azt; — tanult fáramászni a hiuztól, uszni a vidrától, birkozott a medvével s megfojtá a farkast saját csalitjában; — már ekkor mutatta, hogy zsarnoka akar lenni mindennek, a mi él. Természetes. Mezetlenül jött a világra, rabolni kellett mindent, a természet semmit sem tartott számára készen.

Elpusztult bányákban maig is találunk roppant férfi karcsontokat, miknek alkatáról máig is láthatni, minő nép lakta egykor azon földet, mellynek neve Magyarország? . . .

. . . . Ujabb három század.

Az üstökös ismét visszatért a kiterjesztett égre. A föld lakói engesztelő áldozatokat vittek bálvány isteneiknek; iszonyu idő lőn, miről a hajdankor költői hitetlen meséket beszélnek: rendkívüli vétkek, rendkívüli érények korszaka, a kőszobrok sirtak, a föld megnyilt és tüzet okádott, a nap elfeketült s vér folyott belőle, a tengerek elhagyták partjaikat, s az oceanba egy egész földrész süllye-

dett a tenger alá, egészen új világot tolva föl más részén maga helyett.

A népek megölték jóltévőiket s bakót ültettek a királyi székbe. Világra jött minden természet elleni bűn, miket kimerült élvezetsovárgás, örült dühében feltalált, hogy soha el ne legyen az felejtve.

És ekkor született egy ember isteni lélekkel, ki kezének egy intésével ledönte minden oltárt, mellyen a hamis isteneknek áldozattüze égett, leszórta koronáikat, miknek szavait a nép bálványozá, homlokaikra lehelt s azok megszűntek élni, az isteni mindenható szobor hideg erőtlén kőfaragványnya lett egyetlen szavától. Egy egész világ veszett el népeivel és isteneivel egy megfogamzott gondolat miatt.

Magyarország neve volt ekkor Colonia Julia.

Izmos, vad, durva nép lakta azt, széles vállu, torzarcu, csatakedvellő nép, szüntelen harcban zsarnokaival, a fényes római hódítókkal, kiknek vitéz legióit belefulasztá a mo-

csárokba, melyeknek kiszáraztatására erővel kényszeríték a töméntelen haderejü propraetorok. Hirkereső római császárok hurcolák el legjobb ifjait a meghódított népnek seregeik közé, kik a római páncélban sem feledék el hazájuk erdős vidékeit, s midőn messze afrikai hóditó csatákban a forró homok beitta omló véröket, utósó lélekzetük a sötét Ister erdős tájai után repült, utósó gondolatuk a kék hegyen túl visszahagyott hazára szállt vissza.

Hosszu régi sáncok, összeomlott falak, apró penészedett római pénzekkel, törzs utánák cserepei csodás mázolóással, beszélnek a népről, melyegykor azon földet lakta, melynek neve Magyarország. . . .

. . . . . Ujabb három száz év.

Róma roskadott, a töben rohadtt fát leránták a földre tulterhelt ágai. Magyarország neve volt : Hunnia.

Vérengző csatáknak szinpada volt-e hely, a folyók halai vértől hízta meg, az ég a felgyujtott városok tüztől volt véres.

Egy emberarcu^v elesett angyal ijeszté a földet, yészt, vihart, halált hordva kezében „Isten ostora“ volt az, ő neve. Megérdemelte. Hullott a ki halandónak született a merre ő járt; — pusztult, üresült a tér, hullottak a koronák, mint meteorok villanyos időben, s alkotmányok roskadtak le százados alapjaikról.

Most hármias koporsóban alszik e világ-^{csf. en} pusztító szellem. Jól el van téve a vízfeneke-re, de a hol a téren a hunhalom látszik, körül a pázsit alatt elszórt buzogányok, csontba törött kardok, aranyos boglárók, miket a borona egyenként szakít fel, ott ő járt, ő hagyta emlékét iszonyu nevének és véres korának — az isten ostora.

A csillag körüljárta a világot, újabb háromszáz év.

Magyarországot Avariának hitták, s a hatalmas Byzancz, a római császárság elvált birodalma adót fizetett neki.

Nehéz kőkoporsók páncélos hamvakkal maradtak a korból, s a késő századok emlé-

keznek reá s nem siratja senki, kik bennök elmultak, de el sem felejtí.

Ismét háromszáz év.

A visszatérő üstökös magasan látta ragyogni az északfényt a föld sarka felett.

E földön már akkor magyar lakott.

E földön már akkor üldözte a magyar a magyart. Pazarolta a drága testvérvért. Egyik forrásoknál tisztelte istenét, másik kereszt előtt, s ezen háborogtak. Testvér mártotta testvére vérébe kezét, mert nem az ő oltáránál térdepelt.

Valami gonosz szellemnek kelle őt megátkozni, hogy szüntelen csatában legyen jobb keze a balkezevel.

Soha sem szerette azt, a mi az övé, szívét mindég tenyerén hordá az idegennek s elzárta a testvér előtt, nagylelkű volt az ellenség ~~iránt~~ iránt, irigy, viszálkodó ön legjobbjaihoz.

Mi maradt e korból. Tán a kifolyott honfivér. Kiitta azt a szomju föld, a fű zöld lett utána, az elvetett vérből piros virág kelt, és a piros virág minden őszen lehull.

Repülj tovább csillag, vesszen el a látás, inkább az örök sötétséget, s a kinos kárhozat hideg rémképeit, mint e tekintetet.

Az üstökös tovább ment, minden fordulásnál szaporodott lángja, szaporodtak a kárhozat lelkei, szaporodott kinja mindegyik léleknek.

A mult nekem még jövőendő volt, és a jövőendőt előre tudtam.

Tudtam, hogy mit fogok látni, ha az újabb csillag-futás lefoly? S ha lett volna kihez, imádkoztam volna, hogy változzék meg a mult, — de az elkárhozottak imáját nincs ki meghallgassa. Tehetlen öntudat kinjaik tövis koronája, láthatják a veszélyt, melly az övéiket fenyegeti, a leszakadni készülő eget, az ingó földet, s mégcsak hangjuk sincs, hogy megmondhassák nekik: „térj istenhez, mert az ítélet napja közel van!”

„Vannak ő nekik profétáik“ . . . . .

Ismét közelgeténk. A halvány kék csillag fölmerült az égből; messziről láttam, hogy sokkal szomorubb volt, mint egyébkor, küze-

pén egy veres folt látszék mint mérges kelés az arcon. Az az én hazám!

Ő volt az. Tűzben lángban állt egyik háttártól a másikig, vér folyott a vizekben és holt testek lepték el a mezőket. Kétségbeejtő jajkiáltás hangzék fel az égbe, tán a szomszéd csillagok is hallhaták, olly hangos, olly fájdalmas volt a szózat; futott a férfi, sirt a nő, futott és sirt maga a király is, mert ő legárvább volt valamennyi között, mert ő legtöbbet veszített.

Sajó, Sajó! Mennyi tiszta vér vegyült habjaidba, mennyi szép nemes vér! Nem vetettek hullámaid lángot, midőn e tűzvérrel összekeveredtek? nem terem-e azóta medred iszapja közt termés arany s ragyogó drágagyöngy? Annyi drága magyarvért meginni! Hogy nem részegedtél meg tőle, hogy árkon tulcsapva döntötte volna az egész országot, árkaidba fojtva a kik azt kionták.

Nyomoru folyóvíz! mennyi édes kincset eltudtál nyelni, s még sem vagy gazdagabb, nem vagy pirosabb mint azelőtt.

Mi maradt e korból? Az élők könnyei, kik ráemlékeznek. . . . . Senki sem gondol a halálutánra . . . . . Igaz, igaz . . . . ha meghaltunk, hadd felejtсенek el, ne tudják hová temettek bennünket, ne csufolják sirunkat, ne kacagjanak emlékünök fölött. Egy könny, s ez minden emlék! Annyi vérért egy könny! Annyi férfi vérért egy asszonyszem könnye, melly szerelmes mesék hallgatása után is megered!

Röpülj caillag röpülj, hisz még itt nincs vége a szevedésnek, még ez nem a halál. Isten csodákat tesz a magyar nemzettel; háromszor megöli, háromszor föltámasztja, újra véres tanuságul a kerek föld nemzeteinek.

Akartok látni nemzetet, mellynek lelkülete mindenre fogékony, a mi szép és nemes?
Az a magyar. — Akartok látni nemzetet,
mellynek egyes fiai, mint meg annyi hőse a
kerek világnak? Az a magyar. — Akartok
nemzetet látni, kit az isten mindig tenyerén
hordozott? Az a magyar.

Akartok nemzetet látni, ki egy ezred alatt
semmit, semmit nem tett, ki a mit jobb kezé-

vel épített, azt bal kezével lerontá, ki mert ✓
mindig büszke volt önfaja iránt, rabszolgája
lett az idegennek? Az a magyar! . . . .

Isten ezer évig hagyta őt élni : hogy példát mutasson benne a világnak, mivé lehet nemzet, ha önmagát nem szereti?

Valahányszor visszatért az üstökös, Magyarhon mindig haldokolt. Az új csillag körül épen akkor végződék, midőn Mohácsnál huszezer hős lehellte a légbe egyetlen napon nemes lelkét. De még ez sem volt a halál. ✓
 ✓ Mindene sirban volt már a magyarnak, meghagyhatta volna halni isten annyi szenvedés után, de nem — be kelle rajta teljesülni az átoknak, hogy önkezei által muljék ki a világból; nem dicsően, nem a vérmezőn, nem karddal kezében; beteg ágya fenekén, elaggva, kifogyva, népek csufságára, lélekzet-fogyásban kelle kimulnia, mint a mécsnek, mellynek kanóca, ha lángja kialudt, még sokáig hamvadva füstölög.

Igy találta őt az új csillagfutás.

Nép, ki önnyelvét nem érté, s nevezte

magát magyarnak. Nép, ki öntörténeteit nem merte ismerni, s nevezé ezt tudománynak. Nép, kinek meg volt tiltva a gondolkozás, meg a gondolat kimondása, s ki nevezé ezt szabadságnak. — Nép, kinek egy huszad-része nyuzta, tiporta a többit, kiktől az emberjogokat elrablá, s nevezé azt alkotmánynak; nép, ki semmi nagy, semmi nemes iránt nem érzett többé, s nevezé azt boldogságnak, nép, kinek kezében nagy pénz volt a batka, s egy kopott papirosrongy megtakargatott kincs, s ki nevezé ezt nemzetgazdagságnak; nép, ki a csatából megfutott, ki ellenségének nem merte arcát megmutatni, s nevezte azt hősi vitézségnek; nép, kinek leányai kikacagták a haza eszméjét, bolondultak a külföld bálványai után, utálták hazájuk földét, nemzetük nyelvét, apáik sirjait, őseik öltözetét, s ki nevezte ezeket anyáknak; ki megengedte nekik, hogy azon szívvvel, melly a honszeretetet nem ismerte, szerelmet, édes kéjt tudjanak ismerni, minőket más nőknek szabad

érezni, kik előtt szent eszme a szülőföld, még boldogtalan napjaiban is! . . . .

Jaj nekünk, jaj nekünk, kiket holtak átka terhel, de százszor jaj unokáinknak, kiket apáik bűne ront meg.

Ne hozz vissza többet átkozott bujdosó, ne hozz vissza ide, hajíts el valahol a pusztaságos éjbe s hagyj egyedül bujdosnom ott a napok leteltéig.

erőtel Könyörtelen hatalom, ki a lelket embertudattal vered meg, vedd vissza tőlem azt, vedd vissza a lelket, én nem kértem azt!

Mindennek szabad elmulni a világon, a mi született. — Nap és hold, emberdicsőség és hulló csillagok enyészni fognak, maga e bűneivel körülfelhőzött föld is remélheti, hogy egykor semmivé lesz, ... miért volna egyedül a lélek fájdalma az, mellynek örök életet kell élni!

Oh az örök kárhozat csak az ember számára van feltalálva, s ki a tulvilágon arra tud emlékezni : hogy magyar volt s látja ha-

24

dása.

— 2 —

gen öröm, idegen bánat! A hajók nevei, a boltfeliratok, mind mind más — nem magyar.

— Itt ott bujkált félre eső falvakban egy egy öreg rongyos életunt férfi, annak arcán látott csak valami homályosan ismerős, az sem szólt senkihez, hallgatva kerülte a világot, feje legörbült, megöszült, lelke megnémítá. Senki sem tudta mi baja? senki, senki.

Elfeledte mindenki a három emberélet közt kihaltakat; hova lett a nemzet? mit tett, mit hagyott maga után, nem tudta senki, nem látta senki, nem beszéltek róla.

Beszéltek a hold lakosairól, az özönvíz előtt leélt időkről, magyarokról senki: olvasták az egyiptomi rejtett írás hieroglyphjait, a chinai 80 ezer betűs ábécét, magyar szavakat senki. Egyszer akadtak csak poros könyvek közt egy éhen halt költő rongyos iratára. Három híres nyelvbuvár vesződött vele álló hónapokig. Az egyik cseremiszi könyvnek állítá, a másik romlott oláhnak, a harmadik cryptographiának tartá, mellynek kulcsát senki sem ismeri.

Elmentek-e innét — jobb hazát keresni?
 — elszéledtek-e a kerek ég alatt s elvesztek
 a tenger néptömeg közt? vagy mind meghal-
 tak s elvagynak temetve? vagy elfeledték
 önön lételüket, s átesküdtek más nemzet szí-
 néhez? . . . nem voltak, — nem voltak se-
 hol. . . .

Egyetlen emlék, egyetlen kődarab, egyet-
 len régi pénz nem beszélt felőlök, költőiket
 is az idő moha földé, kik egykor tetteikről
 énekelni tudtak.

Néhány buskomor dal maradt még csak
 fenn utánuk, melyet idegen népek eltanul-
 tak, elvesztek utóbb azok is, csodálatos érzel-
 meket költének fel azok, miket nem volt
 többé szív, melly meg tudjon érteni. Utána
 mentek azoknak, kiknek lelkéből eredének
 — a sirba. . . . .

Megsemmisülve roskadék a földre, melly-
 ről olly rövid idő annyi szent nevet letörölt.

Az üstökös vést hirdetve, fejem fölött
 állt az égen, mintha mondta volna : „Igaz,
 úgy fog lenni.“

Kétségbe estemben fölemeltem arcom az ijesztő rémhez, s szörnyű imádságot mondték, nem kérve többet, mint negyven évi éltet: hogy egy ezred év vétkei le legyenek róva.

Csak negyven évi éltet a nemzetnek: hogy a halhatlanságot megérdemelje!

Ugy kértem, úgy kértem erőszakos imádsággal, eskü erejű szavakban az eget: hogy a csillagok közelebb látszottak jőni, mintha a könnyörgésem igaz volta kényszerítené őket.

Irgalom istene!

S im az „Isten“ szóra, melyet a kárhozottak nem birnak kimondani; halványulni kezdve az üstökös csillag, megfordult az égen, s perc múlva sebes repüléssel távozva a csillagok közé, mindig kisebb, minden halványabb lett, majd végkép elveszett és én fölébredék.

Egy kis bogárka mászott végig arcomon.

A nap éppen ekkor kelt fel a pusztá tulsó végén.

Minő meleg volt, minő ragyogó minden sugára!

A mezőn minden tavaszi virág újra nyílt,
az ég derült volt, a délibáb már fenn volt a
láthatáron.

A távol falvakban a reggeli imára haran-
goztak, a Tisza vizéről a tároगतó több bus
hangjai tévedeztek felém.

Imádj istent magyar nép!

Még negyven év s egy ezred örlődött le,
hogyan megszülettél.

Melly nemzet egy ezred alatt sem tett
semmit, nem érdemli, hogy tovább foglalja a
helyet a földön.

Imádjunk istent hontársaim.

De ne imádkozzunk összetett kezekkel,
cselekvő kéz mit isten meg szokott áldani,
dolgozni, fáradni, ez az igazi magyar imádság.

Igy imádkozzunk. — *)

---

*) E beszély a marciusi napok előtt volt írva.
Csillagászok csakugyan várják azon nagyszerű üstö-
kös eljövételét ez évben, melly minden 296-ik esz-
tendőben egyszer kerüli meg a napot. Lángüstöke
másképp foknyi tért foglal el az égen s lobog mintha a
szél funá.

Ha eljövend, hála az égnek, Magyarhont úgy
fogja találni, mint ki az életet megérdemlette.

MAHIZETH.

(L a p p ó n ő s m o n d a.)

I.

Még egyszer szétcsapott a magyar ellen-
ségek között, megűzte a tatárt a Caspiten-
gerig, felnyomta a bessenyőt a jeges tavakig
s akkor elhatározá : hogy odább fog menni
a Kuma vizétől.

Ott ugy sem akart megmaradni. Messze
ázsiai hegyek közül hitták elé e nemzetet
hagyományul maradt regék téjjel mézzel fo-
lyó földről, melyet az ős Attila foglalt el
népe számára s hosszú évek során keresztül
vergődött a magyar nép idáig, mindig küzd-
ve, mindig hadakozva az utban eső népekkel
s mindig örülve a harcnak. Ivadékok haltak
ki már, a mióta ős honát elhagyta. Óriási

lépteinek minden lábnyoma egy egy győztes csatatér volt. Három illy lépéssel egykor Attila keresztül lépte egész Európát.

Közel három század folyt már le, hogy Aladár seregének menekülő töredéki hirül vivék őshonukba; hogy a nagy hun birodalom összeomlott s a rokonok elhatározzák azt újra feltámasztani; és azóta még csupán fele volt megtéve a nagy utnak. Két világrészen kellett magát keresztül törni a kis népnek s ha olykor nyugalmas mezőkre találtak, voltak mindig gyávák, lusták közöttük, a kik ott akartak megtelepülni s nem vágytak a tovább menésre, míg valami hatalmas ellenség rajtuk nem ütött; akkor ismét a bátrak és legénykedők álltak elő, a kik nem akartak megfutni az ellenség elől s így majd a tulságos harci vágy, majd a tulságos kényelem huzta, halasztotta a tovább menetelt.

Egy évben a vezér mindkét bajnak véget vetendő, egész erejével rátámadt jobbra balra fekvő elleneire s a győztes csaták végeztével maga körül gyűjté népét.

— Elleneinket elvertük, szólt hozzájuk paizsaikra emelten. Ez évben vissza nem jönnek s ha elmegyünk, nem mondják azt, hogy ők úztek el innen bennünket. E földön nincs többé dolgunk, ide minket semmi sem köt, ez nem hazánk. Távol innen van egy ország, a világ legszebb vidéke, a hol legzöldebb a fű, legédesebb a víz, s legfeketébb a föld. E földben nyugszanak Attila hamvai. Ott állanak a rónákon a tűz nélkül maradt hunhalmok, ott nő vadrepkény Etelvár romjain s az avas körsáncokon. E föld a mi hazánk, e repkény a mi homlokainkat illeti, e halmok ránk várnak hogy újra meggyujtsuk rajtok az áldozat tüzét, de jobban, mint erdő és halm várnak ránk ott elmaradott rokonaink, ott áldozik titokban ős istenének a székely, ott iszik bus áldomást szent kürtjéből a jász s várja azt a napot, mellyben újra előkeresse kardját s bevallhassa, hogy ő is magyar. Oda kell minekünk mennünk. Itt e sivár bujdosásban elkallódunk, elpusztulunk, hirünk sem marad utánunk, — ott örökké fogunk

élni s hire neve lesz a magyarnak, a míg a világ világ lesz. Régen ottan lehetnénk már, ha czivódás és restelkedés nem vont volna *ind-* bennünket előre hátra. Most leesküsszük mind a kettőt magunkról. Szövetséget kötünk : hogy soha sem fogunk olly ellenséggel harcolni, a ki hátunk mögött marad, csupán azzal, a ki előttünk áll, s ha vannak közöttünk, kik jobb szeretnek itt maradni, s szolgálni az idegennek, mint harcolni az őshazáért, azok maradjanak el tőlünk, nem viszszük őket magunkkal, éjjel menjenek félre az erdőkbe, hogy ne is lássuk, hogy neveiket se tudjuk, hogy emléke, hogy irmagja se legyen közöttünk a gyávának!

Az összegyűlt harci nép felordított hármas kiáltással a vezér széthangzó szavaira, s egyhangulag helyeslé a továbbmenetelt, a vezérek vérükkel pecsétlék meg a néphatározatot s a kivontszabályák ragyogása hirdeté az égnek, hogy most utoljára látja itt a magyart.

Másnap a gyulák kiolták a hunhalmo-

kon az áldozat tüzeit, a nép felszedte a sátorokat, s a táltosok elbocsáták az utmutató fehér sólymot. *fal em*

Egyenesen nyugot felé repült az nyilsebes szárnyalással. A nép szemeivel kísértte a szent madarat, míg fehérteni látta az égen s mikor elnyelé a távolság szemei elől, megindult nyomában. Elöl a legtapasztaltabb vitézek csataosztályokra szakgatva, középett a vének, a papok, a nemzeti ereklük, a kehely, a kürt, a hadurkard őrei, a nők és gyermekek bőrerényös szekereken követték a tábort, utánuk jöttek a gulyák, a ménesek, rab jobbsólymok, ágyoktól terelve, s legvégül a tábor könnyebb fegyverzetű csapatjai.

Nappal utazott a tábor, este körülsáncolták magukat szekerekkel, az asszonyok húst sütöttek, italt készítettek tejből s reggel ismét tovább mentek.

Negyedik héten a mint egy erdőbe léptek, egy fehér szarvas ugrott fel a seregelőtt. „Utána!” kiáltának a daliák, s megűzték a pompás vadállatot. Az messze elvitte őket,

elad

egy nagy széles folyamig, azon keresztülszott, az üldözők utána, a tulsó parton elejték a nemes vadat, s a mint jelt adának a kürttel, az erdős vidékből szőke fürtű, fekete öltönyű férfiak jelentek meg előttük, vészomju ösztönrel támadva a határaikon megjelenő idegenekre.

A magyarok elfogadták a viadalt, mindig többen jöttek mindkét részről, végre a vadászatból csata lett, mit két nemzet víttegymással. Az ellenállók vesztettek. A magyar nép egy lépéssel ismét közelebb volt.

Igy vezette őket országrul országra majd a fehér sólyom, majd a fehér szarvas, a nemzetnek e két választott állatja, melly mindenütt megjelenik legrégibb faragványaikon. A nemzetek hallották hirüket és rettegék, s a mi első megjelenésük óta történt velök, az a világtörténet könyveiben van megírva.

II.

A tova száguldók zaja elhangzott a távol rengetegben, itt ott leheté még látni távozó utócsapatjaik zászlóit az ormokon, a távolból fel felhangzott a tárogató hívó rivallása. Azután elcsendesült minden. A néhány napelőtt olly zajos, olly népes vidék üres maradt és laktalan. A fehér sátorok eltűntek a térről, csak a távol ködében látszott valami nagy szétterült város, mellynek szeszélyes alaku cseréppalotáit ideiglenes lakhelyül épité a keresztül vonult nép, elköltözésivel ott hagyva azt laktanyául denevérnek és viharnak.

Mikor minden elcsendesült, előhullongtak az erdőkből egyes elmaradt alakok, egymástól visszajedők, egy egy falka juhok, vagy egy eldugott üszőt terelt egy némelly maga előtt, s az elhagyott város felé iparkodott.

Azok voltak ezek, kik inkább akartak hátramaradni a nyugalmas megszállt földön, mint nekiindulni ismeretlen országok, népek közé, végevetetlen csaták elé.

Szót fogadtak a vezérnek, féré vonultak az erdőbe, mikor a tábor utnak indult, s csak mikor nem hallatszott mársemmi nesz, akkor jöttek ismét elő, mint egy előre tett összebeszélés szerint az üresen maradt városban összejövendők az új vezér választásra s az ország ujonnan rendezésire.

A város kunyhói, palotái, üresen voltak hagyva mind. Egyenkint szállingóztak bele vissza a lappangó elbujdoklottak s napok mulva, havak mulva, mikor már mind együtt voltak, alig ment az egész elmaradt nép száma néhány százra.

E tudat földig sujtá az elmaradókat, ők legalább azt hívék : hogy a nép fele ott marad, s im alig egy ezred rész maradt hátra, és az is mind férfi volt, nő egy sem maradt velük.

A szégyen meghajtá fejüket. Hát a legutolsó nő is bátrabb, erősebb volt mint ők, sinkább elhagyta férjét, apját, kedvesét, mint nemzetét !

Egy nagy ravágyó ábrándos ifju volt közöttük, kit Züllőnek neveztek el, mert szeretett mindig jerdőkön, hegyeken bolyongani.

Ezt mindig bántotta az a vágy : hogy ő valaha fejedelme, vezére lehetne a magyaroknak ! Mí-
 dőn a nép elhatározá : hogy odább fog menni,
 uthy Züllő alattomban széjjeljárt biztatni a kétke-
 dőket : hogy maradjanak el, itt külön országot
 fognak alapítani. Most azt hívé, hogy kétfelé fog
 szakadni a nemzet s hátra maradt, hogy az itt-
 hagyottak fejedelmévé legyen. Az lett — övé
 maradt az ország, erdeivel, legelőivel folya-
 maival, de ember nem maradt benne, az egész
 nép, melly őt fejedelmének nevezte, alig volt
 elég arra, hogy egy falvat betöltsön vele.

Az erős lélek a sivatagban is otthon ta-
 lálja magát, de kit a léleksulya nyom, annak
 kétségbeejtő a magány. A hátramaradt roko-
 nok elbusultan kongtak alá s fel a rájuk ma-
 radt örökségben. Nemellyik kiállt a dombok-
 ra, ott várta napestig, hogy nem jön-e még
 valaki innen vagy amonnan. Másik bevette
 magát egy házba, s ki nem jött onnan nap-
 estig. Volt olyan, ki reggel megindult eltá-
 vozott rokonai, gyermekei után s estére ismét
 visszajött elrettenve a csendes ligetektől.

Senkinek sem volt semmire gondja. A fejedelem egyedül járkált viszhangzó palotájában, senki sem őrzé kapuját, a nyájak legeltek, merrenekik tetszett, senki sem ügyelt reájok s ha kelt, ha nyugodott a nap, senkinek sem jutott eszébe, a kürtöt megfujni az ösisten üdvözlétére.

— Elveszünk itt, zugott a nép. Körülünk idegen népek laknak, kik eltipornak bennünket; egyenkint eltemetjük egymást s ivadék nem marad utánunk, mert nőink is elhagytak mind. Elveszünk. Elpusztulunk.

Egy éjszakán szokatlan rettentő zörgés veré fel az aluvókat, mintha millió hasító dárda hullana az ég acél boltozatára, vagy mintha vasas szekerek nyargalnának érchidakon keresztül s az álmaikból felijedők egy rémséges tüneményre viradtak fel.

A láthatár észak felől tündöklő fénytengerben uszott, melyet egy lángoló tűszivárvány látszott elkeríteni a sötét violaszín égtől, e félelmetes tűzkaraj közepéből iszonyu fénylő sudarak emelkedtek villámgyorsasággal

az ég felé, sűrűn, mint egy tűzeső, melly a földről hult az égre, a szivárvány legélénkebb színeit viselték magukon, a sötétkéktől a lángvörösre s úgy csattogva és zörögve, mintha égő dárdák volnának, a mik egymáshoz verődnek. A láthatár többi részén halvány rózsaszín volt az ég s a tele hold sápadt fénye halavány halottvilágot vetett az ég tulsó oldaláról a vidékre, mellyet más oldalról bibor színre festett a tündéri tünemény. A fák, a bércek izzani látszottak, mintha mind tűzben, lángban állanának, míg a fényesebb csillagok a brilliant fényözönből is keresztül tündököltek.

E tünemény volt az északfény, nem ritkaság e tájékon. A mióta a magyarok itt tanýáztak, most másodszor jelent meg nekik. Első alkalommal, mikor a vitézebb faj itt volt, az álmaikból felriasztott hadak kardra és dardára kaptak, s felajzott nyilakkal mentek a rémséges tünemény elé, várva hogy ördög lesz-e vagy tündér, a ki illy zajjal jön ellenük? S akárki lesz, megharcolandók vele. Most remegve borult arcra a lelkevesztett

csoport. Minden állat reszketve feküdt a földre. A nyájak az ijedségtől bénultan bujtak össze s a szarvasok az erdőkől a pusztába futottak. Az ember eltakarta arcát a fűbe. Az őserő kiveszett a szívből. Vége volt az erőtudatnak, melly arra tanítá a magyart: hogy akár istennel, akár emberrel áll szemközt, fejét mindig felemelje. Rokonaik egykor nyilakkal lövöldöztek ez ijesztő tünémenyre s tulorditák csatakiáltásaikkal annak fenyegető ropogását és dacoltak, ők elrejték arcaikat előle és remegtek.

S ime a lángszinűre festett erdők közepéből egy alak látszott feléjük közeledni, egy csodateljes ábra. Egy fehér hölgy fekete szarvason ülve, minőhez hasonlót sem nőt sem szarvast nem láttak az előtt.

Az irám vad széles ágbogas szarvai hátrafelé voltak hajolva, feje vastag és bivalyalkú szőre hosszú lompos, fekete, minőre sohasem vadásztak a magyarok.

A nő, ki a nyargalócon ült, könnyeden, mint a legjobb amazon, halavány volt és

kékszemű, hosszú sárga hajfürtei térdeig omlottak alá, egy kezével az irám szarvába kapaszkodott, másokban egy tobzos fenyőfaágat tartott. Tekintete parancsoló volt és ígésző.

— Keljetek fel! kiálta a férfiak közé érve, kik babonás csodálattal tekintének fel reá. Én vagyok Mahizeth, fehér tündérország királynéja, e fény amott, e tündér hon éjszakai napvilága. Jertek velem, én elviszlek benneteket oda, hol e tündér nap ragyog, hol kristályból van a béro, a gyémántforral, csillagpehellyel van hintve a föld, ott nem éget a napsugár; maga az ég tart árnyékot. Ott nem kell nyáját és ménest terelni: maga őrzi az magát. Ott nem kell áldozni napistennek, reggel, este egyszer kel fel, egyszer megy le minden évben ott a nap. Én vagyok Mahizeth, a fáradtságtól irtózók védasszonya. Jertek velem, elviszlek olyan országba, a melyen tul nincsen ország, a hol a föld, a világ végződik; nem lesz ottan ellenségtek, ki-

vületek ember nem fog ottan járni, nyugalmas jó hazátok lesz, melyet nem jön soha senki elfoglalni. Én vagyok Mahizeth, a harctól irtózók védasszonya. Jertek velem. Én adok tinektek nőket, a kerek világ összeszedett szépségeit, a ki millyenre gondolt valaha, olyat választhat közülök. Én vagyok Mahizeth, a gyámoltalanok védasszonya. Én adok ti nektek hazát, messze levő magányos földön, én adok ti nektek nőket, szépeket szerelmeseket, adok ti nektek nyájakat, adok hosszú napot, hosszú éjszakát és védelmet minden élő ember ellen. Jertek velem.

A férfiak elborzadó bámulattal néztek fel a csoda nőre, ki a mint szavait végzé, elhanyaglott az északfény, a ragyogó lángsugarak, a szivárvány oszlopok leroskadtak, a fény mindig összébb rogyott, végre nem maradt az égen más, mint egy halvány acélfény, mellynek violaszín kékjéből olly hódító tekintettel tűnt ki a magas fehér nőalak, fején hatágu ezüst koronával, hosszú

fátyol öltönye fényes csillagokkal áttörvé, szemeiben is, mintha csillagok égnének, arca s mezetlen karjai, fehérebbek, mint a hold. Olly hideg volt reá nézni s a szív még is ugy melegült.

— Üdvözlek, ismeretlen Joel, szólt re-
begve Züllő a hideg tüneményhez, s ugy resz-
ketett a mint közelebb lépett hozzá, szemei-
nek két hideg csillagától, s még is vonta őt
valami a bűbajos hölgy körébe, ugy vágyott
keblére szédülni, őt magához szoritani és az
ölelés között vele együtt kőszoborra mere-
vülni, mintha a szerelem megváltoztatta volna
rendes hatását s lángra gyújtó meleg helyett,
kristályfagyasztó hideget támasztott volna
szívében.

Köröskörül a férfiak fázva, dideregve buj-
tak gunyáikba. Mitámasztotta ezt a hideget?

Mahizeth lehajolt a tántorgó ifjuhoz s keb-
lére ölelte a lappangók fejedelmét, Züllő
érzé, mint szívja ki lelkét ajkain keresztül a
varázshatalmu nő és hagyta magát elbájolva,
elbűvölve csókolni s midőn Mahizeth levevé

szájáról ajkait, lelke nem volt övé többé, a tündér kilopta azt belőle.

Kövessük e védő Joelt, monda társainak Züllő, Mahizeth fátyolruháját fogva reszkető kezével. Legyünk imádói mind, ki bennünket megszabadít s megoltalmaz.

A lappangó csoport hallgatva hagyá helybe vezére szavát. Testvéreik hangos ordítással szokták helyeselni, ha a fejedelem indítványozott valamit. Hozzájuk illet a hallgatás.

Csendesen felkerekedtek, összeszedte mindenki a mije volt, s a borongós éjszakában megindultak, a merre az ismeretlen alak vezette őket.

Mentek, mentek erdőkön, völgyeken, folyamokon keresztül, a bujdosás útja rengeteg sivatagokon vezette őket kasul, hova a vadállat is csak meghalni jár, iszonyu vizmosási szakadékokban volt megpihenő tanyájok, a lappangó bujdosás annyira vette lelkeik erejét, hogy már az erdő zugástól s a madár kiáltástól is féltek s ilyenkor annál baboná-

sabb ragaszkodással gyűlte a csodás asszony körül, a ki nem félt semmitől.

Egyszer egy mély sziklavölgybe vezette be őket Mahizeth, melybe omló szakadással tajtékozott le a hegyi patak, köröskörül ropant fenyőfarengeteg borította a sziklákat s mentül lejjebb száltak a völgyfenékbe, a táj annál jobban elsötétült, a sötét fenyő lombok eltakarták az eget, csak a fák tetején elvesző szél zugása hallatszott alá.

A férfiak követték az asszony nyomát, nem törődve már semmivel; a hegyi patak a völgyben két ágra oszlott, az egyiken ingó gyékényhid vezetett keresztül, mellyen a mint a lappangók keresztül vonultak, a fák közül egy csoport házat láttak elő csillámlani. Szívök megkönnyebbült, — hát még mikor e házak lakóit megpillanták! Csupa nők laktak itten, a világ minden nemzeteiből összegyűlve, a legszebbek, a legszerelmesebbek. A lángszemű mongol vérpiros ajkával, a bársony sima hindu epedő fátyolozott szemével, a halavány sárga persa, olly karcsu, mint

a virágszál, a párdúc hajlékonyságu kun, a liliumfehér szőke alán, s a kövér, tölt termetű bolgárhölgy, minden izlés megtalálhatta közöttük vágyképét.

— Ine e nők tieitek, szólt Mahizeth a lappangóknak. Értetek epedtek, rátok vártak ez ideig, ti nektek fognak örülni ezután.

S a szenvedélyittas nők odarohantak a férfiak közé, kik még mindig nem mertek hinni szemeiknek, azt hivén, hogy ez is csak tündéri álom, míg a karjaik közé simuló hölgyek csókjaikkal be nem bizonyíták: hogy ők is csak földi lények.

Te léssz enyim, — te — te — téged választalak. Ezt ölelem, ezt csókolom! Az egész egy tündér ábra, hol az ember a bűbajos lények közül nem tudja melyikhez nyuljon, míg lassankint mindenki párjához akad s a hizelgő, kacérkodó asszonyok páronkint félrevonulnak apró fehér házaikba kiválasztott férjeikkel.

— S te nem választasz magadnak, kérdé Züllőtől Mahizeth, ki clámultan állt e káp-

rázat közepett. Züllő is szeretett volna választani, egy halavány, setétszemű karcsu néember állt ott a csoport között, alig több még, mint gyermek. Olly ismerősnek látszott az neki, s olly epedve, olly szerelemtől haldokló tekintettel pillanta rá. De Züllő nem birt az őt bűvkörében tartó ígézettől szabadulni s a helyett hogy oda futott volna a rá epedően néző hölgyhez, szédülten veté magát Mahizeth keblére: „téged imádlak, téged szeretlek.“

Az a másik könnyező arccal tért egyedül vissza gunyhójába, Mahizeth diadalmas kacajjal vezeté a fejedelmet cedrus hajlékába.

Az éj leszállt. Részeg, ittás volt minden ember a gyönyörtől, s akár álmodott akár ébren volt, tündérorságban hivé magát.

A holdvilág besütött Mahizeth ablakán s Züllő arcára világított. A fejedelemnek megfájdult a feje a holdfénytől s felébredt rá, úgy tetszék neki, mintha valaki az ablakon át reá nézne s nyöszörgően sohajtana.

Hallgatózott, a sohaj ismételve lőn s mintha nevét mondaná valaki nagy halkan. Végre megismerte a kísérő arcban azt a némbert, a ki olly ismerősnek látszott az imént előtte s önkénytelen lépett hozzá.

— Mit akarsz itt?

— Fuss innen! fuss Züllő. Szólt a némbert suttogón. Jaj neked, hogy ide jöttél, jaj neked, ha itt maradsz.

— Ki vagy te? mintha ismernélek.

— Én vagyok Nünüke, a ki gyermekkorom óta szerettelek s kit szülőim más férjhez erőszakoltak.

— S hogy jössz te ide?

— Férjemtől elszöktem a mennyegzői éjszakán, mert csak téged szerettelek.

— Emlékszem rá, nevedet azután egy bogárnak adták, mint szokták a megvetett nők neveit az utált rovarokra ruházni, hogy a késő ivadék is undorodni tanuljon tőle. De hogyan jöttél ide. Micsoda hely ez itt.

— Ez a férjeiket elhagyott nők mene-

déke *) kik a körül fekvő országokból ide szoktak menekülni, századok óta szokás által szentesített rejthely, a hol férfiak csak addig vannak túrve, míg ifjak és délcegek.

— És Mahizeth e tündérnő?

— Ő a scandinav király neje, ki férjétől ideszökött s épen ez által hozott romlást a gyarmatra. Addig túrve voltunk, míg ki nem tudták : hogy Mahizeth is itt van, ekkor elhatározá a király : hogy semmivé teszi ezt a fészket, hol az országok minden bűvös és csábitó asszonyai összecsoportosulnak. Irtó dandárai már utban vannak erre. Menekülj.

— Szólani fogok Mahizethnek. Ő segítend.

— Hasztalan. Ő nem tündér, asszony ő is, mint a többi. Szebb, de rosszabb mindnyájunknál. Ő is tudja férje közeledtét s nem

---

*) Egy illy menhely még e században is volt Törökországban, Madara nevű falu, hova azon nők futottak, kik férjeiket elhagyták; néhány évtized előtt, azon híres győzelem után, melyet e falu mellett nyertek az oroszok Redshid basán, pusztult el ez asszonygyarmat is.

szándékszik 'azt bevárni. Fel akar vonulni észak felé, olly messzire, a hova utána nem mehet ember, az egész gyarmattal. Ezért hitt el magával benneteket, hogy ott is legyen öröme, a hol már ember nem lakik. Fuss innen Züllő, hagyd el ez átkozott helyet, keresd fel elhagyott rokonaidat, ők megengedik : hogy közöttük élj, vagy ha azt nem, megengedik : hogy közöttük meghalj, és az is jobb, mint itt e néppel maradnod.

— Mit tegyek? szólt Züllő reszketve. Meg vagyok rontva, nincs erőm, nincs bátorságom, félek mindentől, félek a semmitől, az erdők magányától. El vagyok tévedve, nem tudom merről jöttem, nem tudom merre van észak, merre van dél! nem ismerem az idegen népek nyelvét s a magamét nem merem beszélni. Éhen elhalok, míg emberekhez érek, s ott azok ölnek meg.

— Jer velem, én elvezetlek. Ismerek erdőt és völgyet, mert ide is magamtól találtam, az itt lakó asszonyoktól megtanultam minden nemzet nyelvét érteni, majd beszélek

én helyetted mindenütt. Ha alszol, megőr-
zöm álmodat; bejárok a városokba számodra
koldulni, s ha veszély fenyeget életemmel
védelmezlek. S mind ezért nem kívánok
tőled semmit, nem kívánom : hogy szeress,
még csak azt sem, hogy egykor megemle-
gess, csupán azt : hogy ha eljutsz velem ismét
rokonaink közé, — temess el hazám földébe.

— Te jó lány vagy Nünüke.

— Nem vagyok én sem lány, sem nő,
hanem meg vagyok átkozva, siess, vedd kar-
dodat s hátra se nézz. Az éj néma.

Züllő nem állhatá meg : hogy Mahizeth-
hez vissza ne térjen egy percre.

— Ne menj oda, mert akkor itt ma
radsz suttogá a némber az ablakon át.

— Csak azt nézem meg, alszik-e?

Mahizeth márványfehéren feküdt nyug-
ágyán. Minden arcvonása hideg volt és
mozdulatlan. Züllő lélekzetfojtottan jött visz-
sza tőle s kihágott a nyílt ablakon.

— Most jer fussunk, szólt megfogva Nü-
nüge kezét.

— Kardodat elfelejtetted.

— Nincs nekem erőm kardot huzni többé. Megvagyok rontva nagyon, szólt Züllő s futott a lyánnyal a sűrű erdőn keresztül, hátra sem merve tekintni.

Egyszerre egy hangot hallott, mint a hárfahur vagy a nyilideg pendülése s egy sivitó füttyenést, mintha pokolmadár hasitná a léget s érzé e pillanatban: hogy Nünüke visszarántja őt kezénél fogva.

Hátra nézett. A hölgy egy nagy cserfa derekához támaszkodott háttal s fejét hátravetette; — ajkai ki voltak nyilva.

— Jer hát, siessünk. Mi bajod.

A hölgy nem felelt s Züllő nem birta őt kezénél fogva elvonni a fától, mellyhez támaszkodott. Oda lépett hozzá s akkor vette észre ijedten: hogy a hölgy egy nyilvesszővel szivén a fa derekához van szegezve.

Züllő ijedten sikolta fel, s e pillanatban egy hideg kéz érinti kezét, hátra nézett, egy magas fehér nő állt előtte, márványhideg arccal, a tegze vállára volt vetve.

Züllő elkábultan hullott a hideg nő lábaihoz s megsemmisülten rebegé : „Mahizeth“ !

III.

Korán reggel jött a hír, hogy a scandinav király közelget dandáraival az asszonygyarmat felé, elszökött feleségeért. Az utban eső népek közül hozzá csatlakozott minden megcsalatott férj, kit felesége elhagyott s most a szerelemféltség vérszomjával jönnek az elárult gyarmatot felkeresni s kiirtani. Jaj annak, kit ott találnak, irgalomra nem számolhat. A keresők ordítása már hallatszott a távol ormokon.

— El innen el, kiáltának az asszonyok s a férfiak nem mondák nekik, „ne féljetek, mi kiállunk védelmetekre.“ Büntudat és lélekzsibbadás futni kényszeríté őket. A megijedt asszonyok sirva-riva borultak uj férjeik nyakába s magukkal ragadták őket, a rémület siettető kiáltásaival távoztak el a faluból s rohantak a rengetegnek.

Még egyszer megállt Züllő a menekvő csapat előtt, fel akarva őket tartóztatni. „Miért ne halhatnánk meg itten?” De azokon már erőt vett a daemoniacus félelem. „Odább, odább!” ordítanak s magukkal ragadták az országtalan fejedelmet s futottak Mahizeth után, ki elől nyargalt a fekete nyargalócon s vitte a menekvő népet erdőn, mocsárokon keresztül.

Mikor már napokig, hetekig tartó futás után jó messzire elhaladtak, ott megtelepültek ismét megpihenni. De alig verték le kunyhóik szobrait, midőn ismét hallották hátuk megett a közelgő üldözők zugását, a kik nyomukban maradtak s a bosszu kitartásával törtek utánuk mindenütt.

Elbujdostak erre, arra, keresztül mentek nagy széles folyamokon, kopár sziklagerincken hágtak át, azt hive, hogy az üldözők nyomukat vesztik. Mind hasztalan. Alig települtek le valahol, a bosszuállók kitudták az új menhelyet s nekik újra futni kellett.

Néhol el voltak egy évig is, s mikor már

azt hitték : hogy ott meg fognak nyugodni, ismét jött a rémséges hír : hogy a bosszut esküdt férjek táborral jönnek ellenük s futni kellett ismét odább, ismét messze, mindig oda, a hol már ember nem lakik. Feljebb, feljebb, észak felé, futva az emberszó elől, kerülve a lakott földet.

Ott a hosszú utazásban lassankint mind elvénuültek ; nélkülözés, bujdosás közt lefolyt évek elhozták rájuk az aggságot, Züllő haja is megfehérült s a bűbajos Mahizeth is megszűnt tündér lenni, és lett belőle boszorkány.

Hosszu évek sora után egy pusztatérre jutott a lappangó csoport, és az volt a világ vége.

A merre csak a szem látott, hóval volt fedve a vidék, köröskörül kopár növénytelen bércek, megholt hegyek szegték be a láthatárt, elől egy nagy fehér tenger látszott, öszszetorladt jéggel fedve , mellynek sehol sem volt partja, a hidegtől szikrázó ködben sápadtan járta köröskörül a láthatárt a vénségtől megöszült nap, semmi meleget sem ter-

jesztve maga körül. Nem volt sem napkelet sem napnyugodt. Az elkényszeredett nép a kemény földbe vájt magának nyomoru hajlékot s az utban elhullott nyájak bőrét felszedte fázó testére.

A rövid hűs ős elmúlt s jött a hosszú, csikorgó tél. Madár nem járt a tájékon, egyszer elkezdte a nap mindgyárt feljötté után lemenni s éjfélkor ismét az ellenkező oldalon felmerülni a tengerből, kettős megjelenésével rémitve az embereket. Ez így tartott néhány napig, akkor végkép letűnt a nap, s azután kimaradt egészen.

A lappangók, kik előtt a nap volt az egyetlen istenség, a kit tiszteltek napokig, hetekig várták újra megjelenni az égen az eltűnt égi fényt s midőn az nem jött többé vissza, a kétségbeesés dühével rohantak Mahizeth gunyhójához, melly nem volt különb a többinél, nyomorult lelkeiknek minden fájdalmait reá öntve.

— Átkozott légy te, ki bennünket ide hoztál, és átkozottak legyünk mi, kik téged

ide követtünk; halj meg általunk, vagy te
ölj meg bennünket átkozott boszorkány!

Az átokhangra előjött Mahizeth fekete
nyargalócán ülve.

„A mit kívántatok, itt van! monda nekik
nyugodt hangon. Kellett nyugodalmas haza,
mellyet nem háborgat senki, hol ember nem
lakik közel, itt van! benne vagytok. Kellett
nyugodalmas élet, mellyet harc meg nem za-
var. Elértétek. Sirok nem lesz csatatér.
Kellett nyáj, mellyet nem kell őrizni, ott
nyargalnak az irámok, azok a tieitek. Kel-
lett nap, mellynek ne áldozzatok minden
reggel, minden estve; im letűnt az s fél-
évig fel nem fog jönni. Emlékezzetek reám,
az én nevem volt Mahizeth, a kislelkűek
ördöge! s hosszú polus-éjszakákon beszél-
jete majd felőlem a fiaknak és unokák-
nak, kik nyomorubbak lesznek mint ti.“

Az északfény teljes pompájában tűnt
elé a láthatáron; Mahizeth egy csoport ha-
vat markolva fel, azt a kétségbeesettek ar-
caiba szórta s pokoli gunyhahotával nyar-

galt a szivárvány tüzében ragyogó földsark felé. Soha sem látta őt senki többé. Hihetőleg megfagyott valahol a tenger jéghegyei közt.

A nyomoru nép pedig ott maradt a végzetlen éjszakában. A természet rémségei kiforgatták ott lelkéből. A hold soha le nem ment az égről s a fehér föld világított tőle ijesztő kísértetes fénynyel. Majd az északfény gyulladt ki zöld, kék és vörös tűzcsőjével, pokoli szivárványával és rózsaszínű egével, majd meg olyan zivatar jött : hogy a jéghegyeket tördelte egymásra s a földbeásott gunyhókat mélyen eltemette a hó alá, majd ismeretlen vadállatok jelentek meg ajtóik előtt, fehér medvék, vastag fejű, hosszú agyaru, halfarku csodák, minőkről soha beszélni sem hallottak s mikkel most élet halálra kellett küzdeniök.

Majdan gyermekeik is születtek és azok olly törpék, olly nyomoruak voltak, mintha nem is azon Isten alkatná őket, a ki a többit.

A hosszú éjszaka csoda rémeivel meg-

fosztá lelkeiket minden elébbi hitétől. Mindenféle képtelen babona foglalta el sziveikben a vallás helyét, elfeledték az istent, csak az ördögökre emlékeztek. Rettenetes volt rájuk nézve az élet és rettenetes a halál.

Igy látta egymást a későbbi ivadék nemzedékrül nemzedékre eltörpülni, elnyomorodni. A kik most e helyen laknak, már alig emberek többé.

A négy láb magas férfi, közöttük már óriás, hölgyeik rutak, ifjaik erőtelenek, koponyájok lapos, arcuk dőre, nem ismernek semmit a mi nagy, a mi nemes. Hazát nem szeretnek, mit is szeretnének azon hideg földön. A szerelem, és a szeremféltés náluk ismeretlen, kínálni szokták hölgyeiket az idegennek, s még a kinek lételét a tengerszigetek vadjai s az erdei madarak is sejtik és megünnepelik, ők az istent sem ismerik. Csak a midőn a hosszú téli éjben meg-megjelenik zörögve a búbajos északfény, tekintenek félve reá s borzalommal suttogják ollykor magukban : „Mahizeth. . . Mahizeth. . . Mahizeth.“

Nyomorban, fázásban, éhezésben folyik le kinzott életük, napokig elkergetik a puszták és tengerek vadait, míg egyet elejthetnek belőlök, s azzal aztán hetekig lakoznak. És ha jön a halál, az nekik nem megváltó angyal, hanem fojtogató lidérc. Kinnal hagyja el az éltet a nyomorult cetvadász, mellynek csak fájdalmait ismeré s mikor meghal, megátkozza magát, és a földet, melly őt szülte és azokat, kik utána megmaradnak.

S e nyomorult nép nyelvében a föld minden nemzetei találhatnak ismerős emlékre, de legtöbbre a magyar. Az édes, csengő keleti nyelv itt ott kitűnik még eltorzított ajkaikon. Hidegvette az is, mint az oda vetődött nyirfa, melly ott csak csenevésző bokorként jelenik meg.

Historiájok, őseik nincsenek. Apja nevére sem emlékszik senki.

De mintha gunyolni akarná őket a világ, még most is „lappanóknak“ nevezik őket.

Ők laknak a világ végén, ők az emberek között a legutolsók.

IV.

Azok pedig, kik eltávoztak új hazát keresni, dicsőséggel jutottak el hazájukba s megtelepültek a földön, melyben Etele halmvai nyugszanak.

Sok század folyt le azóta, hírüket egy sem csorbitá, nagynak, nemesnek ismerte őket a világ, még a szerencsétlenségben is.

Mindig velük volt a választott isten s míg más vándor népek nyom nélkül enyésztek el a történetben, őket megőrzé a haláltól.

Életük soha sem volt csata nélkül, de soha dicsőség nélkül.

Sokszor öntözék vérükkel az elfoglalt új hazát, de az háladatos volt érte, a föld leg szebb, legvirulóbb ott volt mindig a hol ők laktak.

Hölgyeik bájolók, ifjaik délcegek, daliások, ép, egészséges arcukról leolvasható a bennszületett okosság és léleknemesség, melly nemzetüket mindig jellemezte.

Minden évszak meghozza számukra gyönyörét, a föld kenyeret ad és gazdag füvet, a hegyek lánglelkü bort, a mezőkön gulyák és ménések legelnek.

A harc hősokeet teremk közölök, a béke költőket, és bölcseket, s nyelvük a legcsen-
gőbb, a legvirágosabb kelet legragyogóbb
nyelvei közt.

Ők laknak a világ közepén s az emberek
legelsői közt foglalnak helyet.

Most tegyetek hasonlítást és borzadjatok
vissza.

A sors így büntet és így jutalmaz.

MÁSIK HAZA.

Ki minden jót elveszite , a mit a föld adhatott, szabad legyen annak ábrándozni új életről, új világról, új hazáról.

Sokan elmentek már oda , vissza egy sem tért közülök, elmondandó , mi ut vezet az új hazához, melyik csillagban van az? minő élet lehet ottan?

De az érzés maradandó, a szenvedő, a haldokló vigasztaló enyhülettel gondol a nemlátott honra, mellynek sejtett partjairól édes ösztön él szívében, mint vándor madáréban a déli tájról.

I.

Száz meg száz évvel ez előtt, három magyar ifju megindult az őshazát fölkeresni, mellynek borongó emléke élt még akkor a nép ajkán.

Üldözött volt mind a három. Egynek családját kiirták a szomszédok, másokban a sötét vakhit üldözé a felvilágosult férfit, a harmadik királyi fajutóda volt, kinek őseit számüzé a győztes párt, s az unoka koldusul származott el idegen ellenséges országba. Ennek neve volt Julián.

A három ifju szívében megérett a vándor madár vágya, az ösztönző sejtelem távol keleti tájékról, nem látott de hitt rokonnépről, lelkeik előtt az elmerengés látnoki perceiben bájos vidékek jelentek elő : napsugáros mezők, szellős sátorokkal, lilaszínű ormok, s lengő pálmaerdők, a széles kék tó felett a repülő kócsag, mellyre kézívvél les a barangunoka, s a nappali álom csalogatva hívta őket maga után.

Vannak szentelt érzelmek, miket csak egy bizonyos kor, csak egy bizonyos nép ismer, mellyek más kor más nép előtt, felfoghatatlanok maradnak. A spártai szigorú egyszerűsége, — a szent szűz számára eljegyzett asceták magasztos fogadásai, — a vértanúk mátyr vágyai, — a kereszthadak lázas szenvedélye, — az islánde honvágya — s az atitkos bánatos sejtelem, melly nyugtalan életét századokról századokra fentartotta a magyar-nál, megtudni népe bölcsejének helyét, megtudni, ha van-e még testvére valahol a kerek földön? van-e több hazája ennél az egynél?

A három ifju zarándokruhát ölte magára s hajóra ült Byzancban, hol az elűzött Geyza utódaival szaporodtak az idegen föld koldusai.

A byzanci hajó a márvány tenger tulpart-jáig vitte őket, ott kitette egy ismeretlen város kikötőjébe. Az ifjak ott maradtak egyedül.

A roppant nagy városban a zigéok királya lakott, egy becsületes keresztyén ember, a kinek volt száz felesége.

A templomok tornyain ragyogott minde-
nütt a kereszt, az estharang zugva kongott
mindenfelől; az ifjak betértek egy templom-
ba imádkozni a keresztyének istenéhez.

A templom közepén fel volt állítva feszü-
let, de mellette köröskörül apró bálványok
oltárai álltak, miken füstölt az áldozat tüze,
a napisten, holdisten, arany, ezüst szobrai
jobbra balra álltak a megváltó képe mellett,
s a papok, kik tömjén-füsttel áldoztak az id-
vezítő előtt, a többi bálványok elé vért, bort,
égőlángot s virágokat hoztak, — ki melyet
kivánt, és a nép, melly a feszület előtt térdre
hult s keresztet vetett, a többi bálványké-
peknek külön természetei szerint, egy lábait
csókolta meg, vagy lábtyűjét huzta le előt-
tük, a kisebbekkel szembe is szált perleked-
ni; és az ének, melly a papok ajkiról felhang-
zott, — a gyülekezet által utánzengve, —
valami olly csodás vegyület volt keresztyéni
zsolozsmák s vad pogány hitrege dalokból,
miket a főpátriarcha egy nagy könyvből ol-
vasott ki, hol virágokból voltak a sorok, min-

den betű, minden szó egyegy csodás festett virág, a minő betűkkel Manes írta könyveit az északi kristály barlangban.

Ezt a népet egykor arra vetődött misszionáriusok királyostul együtt megkeresztelék, papjaikat a keresztyén vallás alapfogalmai helyett megtaníták annak külső jelképére, s azzal ismét tovább mentek. A megkeresztelt nép azután bevitte a fészületet templomába, de bálványait is ott hagyta, s a meg nem értett hitet összezavarta régi pogány vallásával, s azután is áldozott napnak, holdnak és négylábu állatoknak, ivott lótejjet, került a bort, s a nem kérődző barmokat, ellenben feleséget annyit vett, a mennyit tudott tartani, s miután lefizette a „Péter garast“, azt hitte magáról, hogy keresztyén.

A három ifju megbotránkozva jött ki a templomból, s a király elé kívánczozott.

Épen éji lakománál ült a király, márványtereme ragyogott a fáklyafénytől; mind a száz neje körötte járt; a szép ideal alakok fehér rózsával koszoruzva, arany övvel át-

szorítva, vetélkedtek a férj kedve keresésiben. Egyik lengő pávafarkkal legyezett arcára hűs szellőt, másik serlegét töltötte, egy egy édes olvadékony szókat sugdosott fülébe, míg a többi táncolva, énekelve, enyelegve rövidité idejét.

Az idegen vándorok megálltak a mulatozó csoport között, fekete szőrruháikban ellentétül a körülálló rózsaszín és habfehér könnyű lenge alakokkal, miknek fátyol-öltönyén átpiroslott a test színe.

— Nem jó uton jársz király! szólt az ifjak közül egy; a keresztség, mit felvettél, csak kulcsa a menyországnak, melly neked semmit sem használ, ha ajtajára nem találsz.

A király megcsókolta a dorgáló kezét, felülteté őt trónpárnájára, s kérte: hogy tanítsa meg az igazhit tanaira.

A bájos tündér alakok bámulva néztek fel a komolyarcu ifjura. A királyi utód volt az, Julián; — szőrruhájában is úgy illett a trónra; a hajló, pihegő sylph csoport egymás vállára füződve, feléje fordulva arccal, áhi-

tattal hallgatá szavait ; a félig nyílt korallajak, a tündöklő gyöngysorokkal, s azok a nagy, élveteg szemek, kékek, sötétek, feketék, lángolók, az ifju beszédes ajkaihoz voltak emelve; sirtak örömükben, kacagtak a bánat miatt, oda borultak lábaihoz, összecskolták ruhája szegélyét, a mint lelkesült hevében a szent hit magas eszméit: eget, tulvilágot, istenszerelmet, bünbocsánatot hirdete közöttük. A király is leborult előtte, s fogadást tön az uj tan értelmében, a keresztyénhitre esküdött, — csupán egyet alkudott k. magának : — azokat a kedves enyelgő, hízogő tündéralakokat, kiket mind egyformán szeretett, s kik őt egy iránt szerették mind.

Julián gondolkodva hajta le fejét. A király elég naiv volt térítője szigorát áldozattal engesztelni meg. Egyet hitvesei közül kezénfogott, egy karcsu lenge gyöngy teremtest, habfehér fátyolruhában, ki olly gyöngéd, olly légi könnyűded volt, mintha az álomlátás tünde alakjai közül fogta volna el valaki. A nő tagjai reszkettek, mint a virá-

gon ringó csep, arca elsápadt, — elpirult, — öröm, ijedség küzdött szívében, a mint a király Juliánhoz vezette őt kézenfogva, s harmatgyöngye kezét az ifjuéba tevé, jószívvel odaajánlá : hogy ez egyet inkább neki adja, csak a többit tarthassa meg.

Julián, hideg, érzelemtagadó arccal tevé vissza a király keblére a nőt, az szegény zokogva borult ura lábaihoz, könyes arcát annak biborpalástjába rejtve, a többi nő sirva gyült körüle. Julián magasztos képpel tekintte le rájuk.

— Minek neked e nők mind? Minek volna nekem ez egy ?

— A szerelemnek, az édes szerelemnek. Felele a király, felölelve a lábainál térdelő alakot.

— A szerelemnek! susogák a hölgyek, s egymás keblén rejték el piruló arcaikat.

Julián fölemelte homlokát.

— Nem ismerem ez érzelmet. Ha Istentől jó, idvezüljetekek általa. Én nem ismerem azt.

A nők, a férfiak körülcsoportozák az ifjakat, boldog volt, a ki velük szólhatott, ki házába fogadhatá, kinek asztalához ültek. Sirt mindenki, midőn meghallá : hogy távozni akarnak. A király hévvel marasztá, s kérdé távozásuk okát.

— Megyünk rokonainkat keresni. Azt a népet, a kit századok előtt elhagytunk, s kikért szívünk fáj mind e mai napig. Vissz a rokonvágyn bennünket.

Nem ismerem ez érzelmet, szólt a király, nekem rokonom van elég, ha egyik nem, a másik tör be határimon, országomat pusztítani, szeretném, ha olly messze volnának, hogy soha hízüket se hallanám.

— Menjünk mig rájuk nem találunk. Bejárjuk a világot. A hol csak ember lakik, oda elmegyünk. A mig meg nem leljük őket. A mig el nem jutunk a szebb, a jobb házába.

A zigéok királya hasztalanul iparkodott lebeszélni az ifjakat magasztos szándokukról. Híjába mutatta meg nekik viruló országát, boldog népét, palotája kincseit, osztályt ki-

nálva számukra mind abból. Az ifjak nem maradtak.

Hijába festé le előttük a hátralevő ut viszontagságait, a népeket, kiken át kell vándorolniok : a vakbuzgó saracént, a ki keresztre feszíti a keresztyén zarándokot, a haragos bolgárt, ki nemzetgyűlölettel nő fel a magyar ellen, az erdőlakó etlánt, ki az idegen vándort bálványisteneinek viszi áldozatul, a türelmetlen patarént, ki éhen hagy meghalni küszöbénél . . . Hasztalan. Az ifjak akarata erős volt, sem a jelen örömek, sem a jövő veszély nem tartá vissza őket. Elhagyták a bol-dog országot, s midőn kísérőik áldó szavát nem hallhaták többé, kik hátramaradtak a határon, láthaták az utfélre állított keresztek, mikre fehér csontvázak voltak felszegezve, azon térítők maradványi, kik a hitet terjeszteni e tájra vetődtek.

II.

A legelső városban, melyet utjokban találtak, sajátyszerű tünemény által lepettek meg a vándorok.

Épen vásár ideje volt, midőn nagy fáradtan oda értek, s a mint ott egyet megszólítának a tömeg közül, az ijedten elkiáltá magát, s az ott állongó csoportok, hirtelen felszedték málháikat s pillanatok alatt széftutottak a vásártérről, ellenkező utcákba mint a honnan a jövevények közeledtek, s akármerre mentek, az utcán talált emberek mindenütt bódult ijedelemmel futottak széjjel előlük.

Meg nem foghatva az ijedelem okát, betértek a város közepén látott legmagasabb épületbe, mellynek kapuját két kopjás szerecsen őrizte, gyanitva, hogy ott tán valamely tisztviselő lakik. A két szerecsen, a mint közelitni látta őket, vállára kapta dardáját s elfutott jajveszékelve, abbahagyva a kapu-őrzést.

A vándorok bementek a házba, ott is szobáruul szobára, a kikkel találkoznak, mindnyájan a rémület jeleivel futottak el előlük, mig a legbelső terembe, a honnan nem volt kijárás, ráakadtak a kadirra.

A kadi kövér veres ember volt, de a három zarándok láttára kék és zöld lett, mint a szilva, s hogy ott maradt, egyedül annak köszönheté, mert lábainak rég nem tudta hasznát venni.

— Ugy-e, ti jó emberek, hebegé nagy rettegéssel, nem azért jöttetek ide, hogy itt nálam meghaljatok?

Az ifjak biztosíták az ellenkezőről s bámulva kérdék azon átalános ijedelem okát, melly jöttüket megelőzi.

— Ti derék jó emberek, szólott reszketve a kadi. Ha a paradicsomba akartok jutni, ígérjétek meg: hogy az én házamban nem haltok meg. Mivel hogy a nagy kalifánakhajdan az a szokása volt, hogy a melly kereszttyén országán belül elfogatott, azt ő menten felfeszítetté a keresztre, s eképen őrizkedett

tőlök. Hanem egy pár év előtt valami átkozott próféta vetődött ide az országba, bár soha ne született volna, azt mikor fölfeszítették, jóslatot mondott a keresztfáról; melly szerint ha még három keresztyén fog meghalni ez országban, mi mindnyájan kalifástul ellenállhatlan végzetnél fogva mind keresztyénekké leszünk. Már most tehát a kalifa országszerte kihirdetteté: hogy a ki ez országban egy keresztyént megtalál ölni, vagy ha egy meghal küszöbén belül, annak családja is kiirtassék. Azért jámbor zarándokok, ne hozzatok házamra bajt, menjetek ki innen, majd két csausz messziről el fog benneteket kísérni a kalifa városáig, ott jól lesz dolgotok.

A vándorok megköszönték az utasítást, s odább mentek. A két csausz mindig jobban elmaradott mögöttük, végre egészen megszökött. Egyedül kelle a kalifa elé menniök.

A kalifa ijedten takarta el arcát, a mint maga előtt látta őket.

El innen, el! kiálta hevesen. Takarod-

jatok e földről. Ti vést hoztatok ide, minek jöttetek?

Az ifjak mondták : hogy csak keresztül akarnak utazni az országon és azt minél hamarább elhagyni.

— Oh elfogjátok azt hagyni minél hamarább, nem lesz alkalmatok itt meghalhatni. Ismerem a fajtátokat, készek volnátok meghalni, csak hogy keresztyénné tegyetek.

S rögtön előszólita tizenkét spáhit, rendeleket adott nekik. Az ifjakat felültették három paripára, s egy pillanatnyi veszteglés nélkül nyargaltak velök ki a városból.

A spahiknak az volt parancsolva, hogy addig meg ne pihenjenek, míg a három zarándokot tul nem vitték az ország határán.

Három nap, három éjjel nyargaltak megnyugvás nélkül. Mikor egy városhoz értek, ott új paripákat váltottak, más spahik álltak melléjük, s tovább ment a veszett roham; a vad arab paripák lobogó serénynyel terültek a vándorok alatt, kiknek egy órai nyugvást nem engedtek három nap, három éjjel.

Kifáradva eltikkadtan jutottak el a határra, még ott sem álltak meg velök, egy nagy vizen átusztattak, a tulsó parton letették őket hogy vissza ne jöhessenek.

A három ifju félholtan rogyott össze a földön.

III.

Itt két részre vált a tájék, délnek kövér legelők, szántóföldek látszottak meg, távol helységek, kiálló toronyhegyekkel; — északnak vad erdőségek, beláthatlan rengeteg.

Az ifjak a lakott föld felé vevék az utat. Három napig öldöklő fáradság után jótékony volt azon eszme : hogy emberi hajlékra fog-nak találni, melly elmarjult tagjaiknak enyhet, pihenést adand.

S nagy lön örömük, midőn a legelső város tornyán keresztet pillantottak meg. Itt hát keresztyének laknak!

Bezörgettek a legszélső háznál. A gazda kidugta a fejét az ablakon, gyanus szemekkel mérve végig a három zarándokot.

— Mit akartok? kik vagytok? kérdé tőlük végig nézve rajtuk.

Üldözött keresztyének vagyunk, menhelyet keresünk.

— Hiszitek a szentháromságot? kérdé amaz, éles vizsgatekintettel.

— A szerint idvezüljünk.

— Ugy menjetek e városból. Mi antitritariariusok vagyunk. Szólt az ember hideg türelmetlenséggel s betette ablakát.

A másik ház ajtajában künn állt a gazda. Oda járultak hozzá a jövevények szállást és kenyeret kérve.

— Vessetek keresztet magatokra. — Megtevék.

— Elmenjetek innen! orditá rájuk amaz, kezét emelve ellenük. Ti orthodoxok vagytok. Felülről kezditek a kereszt jelét. Én garzénus vagyok, alulról vetem fölfelé.

S becsapta előttök az ajtót.

Minden ház zárva maradt szavaikra. Az üldözött secták népe türelmetlen fanatismus-

sal tagadta meg tőlük a falat kenyeret, s ott hagyta megviradni küszöbe előtt.

A piacokon körülállták őket, s a helyett: hogy szükségük után kérdezősködtek volna, vallásuk elvei felett támasztottak vitát. Attól kérjete kenyeret, a kivel egy hiten vagytok! Ezzel utasíták el őket mindenünnen.

Éhtől, szomjtól, fáradságtól leveretve mentek a szomszéd városba. Ott egy főpap lakott. Egyenesen ahoz tértek be. Elmondák utazásuk célját, kiállott szenvedéseiket, s a megváltó nevében kérték segélyét, nyughelyet és eledelt.

Azon városban novatianok laktak. Az ordinatus azt felelte a vándorok kérelmére: hogy előbb megfogja őket vizsgálni a gyülekezet előtt, ha valjon méltók-e kérelmük megadására.

Bévezette őket a templomba, melyben sem urasztala, sem keresztviz-medence nem volt látható.

A gyülekezet két részre volt osztva, középen álltak a ,perfecti' a nőt soha nem ismert

férfiak. Hátrább a „credentes“ kiknek megvolt engedve : hogy egy gyermekük legyen, de több nem (az ottani nőknek igen rutaknak kelle lenni).

A zárándokok kiállítottak a nép elé, s az ordinatus kérdéseket tön elibük.

— Ki teremté az embert?

— Az Isten! felelének az ifjak.

— Hah! galiléók vagytok! orditá a gyülekezet egyhangulag, rájuk mutatva ujjaival.

Az ördög teremté az embert, felelé az ordinatus. — Kell-e keresztviz a hívőknek?

— Az mossa le bűneiket; — felelt a három zárándok.

— Orthodoxok! orthodoxok! kiáltozák a „credentes.“

— A consolamentum teszi azt, nem a viz. Viszonzá az ordinatus, s a harmadik kérdést tévé : — kell-e imádkozni a hívőknek?

— Isten dicsőségére; viszonzának a kérdezettek.

Tévelygők vagytok! kiáltá fenyegető hangon a pap, a test sanyargatása az isten

dicsősége. Távozzatok e helyről tévelygők! A gyülekezet felzugott rájuk.

A zarándokok csak egy napi pihenésért esdekelték, csak egy enyhítő falatért. Az ordinatus buzgó iszonyattal eltelve lépett fel a pulpitus lépcsőire, s jobbját az új testamtomra tévé, balját az ifjak felé nyujtotta ki.

— Átok reátok tévelygők! Átok a vizre, mellyben megmosdotok, átok a légre, mit beszívtok! átok rá, ki ha éheztek, ennetek ád, ha fáztok tüzhelyéhez bocsát, ha elfáradtok, házába befogad, ha meghaltok, eltemet!

Az ifjak kiüzettek a vakbuzgó nép által a templomból, ki a városból, elűzték őket kutyáiktól, gyümölcsfáiktól. Tovább kellett vándorolniok . . . .

A legközelebbi városban, mellyet elértek, adamták laktak, paradicsom népek, kiknek hittana megveté a ruhábanjárást, a bűn legnagyobb jelének tartva azt, ha valaki az isten elől ruhák által akarja magát eltakarni, s kinek ifja, véne, nője, és férfia járt olly

módon, mint Ádám és Éva a paradicsomban, mielőtt a fügefalevél feltaláltatott.

E sajátságos hitfelekezet, a mint megpillantá a városukba lépő három ifjút, kiknek ruházata rögtön elárulá : hogy nem tartozik azon felekezethez, melly megtagadja a szabókat és takácsokat , utjokat állta s gunyolódva, szitkozódva hajtotta ki őket onnan.

— Nézzétek a bűnösöket, kik nem szégyenlenek ruhábanjárni ! A szemtelenek, kik ártatlanság helyett vászonnal takarják be magukat. A gyalázatosak ! kik bűnös voltukat rejtegetik. Az istenkáromlók , kik azzal boszantják a teremtőt , hogy oktalan állatok gyapját kérik kölcsön, mintha rájuk bízott volna pótolgatni azt, a mit a teremtő tökéletesnek alkotott. Ki innen világ csufjai !

A paradicsomi nők és férfiak kikergeték városukból az ifjakat , kövek és átkok repültek utánok bőséggel.

mban.

gpil-

knek

tozik

sza-

nyo-

zé-

kik

be

u-

al

k

t

Megjelent Heckenast Gusztávnál Pesten :

A SZEGEDI BOSZORKÁNYOK.

REGÉNY.

Az „Eszther“, „Gordiusi csomó“ sat.

szerzőjétől.

Három kötetben. — 1854. Füzve 3 forint pengő.

Jávor orvos és szolgája Bakator Ambrus.

Szeszélyes regény

FÁY ANDRÁSTÓL.

Két kötetben. — 1854. Füzve 2 forint pengő.

VADON VIRÁGAI.

NOVELLÁK.

Irta

JÓKAI MÓR.

Két kötetben. Második kiadás. 8-rét. Füzve 2 ft. p. p.

A B A F I.

REGÉNY.

Egy kötetben.

Irta

JÓSIKA MIKLÓS.

Disz kiadás, három aczélra metszett képpel. 1839. Velinpapir

Nagy 8-rét. Füzve 4 ft. Vásznonba kötve 5 ft. p.

Magyar nyelv és irodalom

A MAGYAR
ELŐIDŐKBŐL.

IRTA
JÓKAI MÓR.

PEST. 1855.

HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

Harvard Collge Library
July 1, 1914.
Bequest of
Georgina Lowell Putnam

IV.

Ez országban nem lehetett tovább maradniok. Az üldözött schismaticus secták népe elfoglalt menhelyén üldözővé vált, kegyetlenebbé, mint az erdők fenevadai.

Vissza kellett fordulniok, elhagyni a lakott, mivel földet, s neki indulni az északi rengetegnek, miknek kietlen terjedelmét a legmagasabb hegycsucs sem volt képes beláttatni.

Ez volt a Caucasus.

A legelső domb felett megállitá utitársait Julián, megmutatá nekik a kietlen néptelen vidéket, melly lábaiknál elterült, s megkérdezé tőlük, ha leend-e bátorságuk, a vadonhazát keresztül bujdosni vele?

A kietlen ormokon egyedül barangolt a szél, — a berkek sötét mélyiből ordított az aranyfarkas, — a barnuló éjszakában sehol egy pásztortűz sem égett, — ember nem lakott a tájon.

A vándorok egyike visszaborzadt a ma-

gánytól, s elmaradt társaitól a rengeteg szélben, melly körülfogta a láthatárt, s mellybe ut nem vezetett. A másik kettő bucsut vőn tőle, s odább ment. Eltűntek a sivatagban, a szélzugás elnyelte lépteik hangját.

Tizenhárom napig utaztak az erdők között. Az árnyék volt vezetőjük, s a fák derekát benőtt moh. Erdei vadgyümölcs nyujta silány táplálékot, vad tövisbokor menhelyet a vihar ellen.

De ha leszállott az est, s a királyi bujdosó lehajtá fejét társa ölébe, álmodó lelke előtt megjelent a bájos vidék; — a napsugáros mező, hol a fehér ménes legel, — a lilaszínű hegyek, bókoló pálmafaikkal, — az ábrándos őshaza, s másnapismét továbbmentek szélzugásnál, sötét erdőben, vadfolyamokon keresztül.

Egyszer egy irtott helyen, hol az erdő közepett egy egész nagy földnyomáson fiatal cserje sarjadzott, — egy különös romra akadtak.

Egy tágas kerek sáncolat, — széles fa-

törzsökök egymásmellé kétsorban leverve, s a sorok közei földdel kitöltve. A kerek gyűrű-sánc, mérföldnyi tért kerite be.

Az avar elődök körvárai voltak ilyenek.

A sánc sehol se volt megtörve; a fák teli nőttek a tért, mellyet bekerite, — széles kapui előtt virágzott a bokor, tetején a vad virág hullatta repülő magvait.

Körül a rengetegben itt-amott egyegy négyszögű kő volt valami füves dombra fölállítva, minőket régi sirokra állítottak az ősmagyarok, a hova egy hőst fektettek.

Tehát itt jártak valaha.

Az erdő pusztá volt és laktalan. Sehol emberikéz nyomai.

Napi járó földdel odább találtak egy kecskepásztort, a ki a tuskó hajlékán tul emberi lakot nem látott, az elmondá a vándoroknak az apáról fiura maradt mondát: hogy itt száz meg száz év előtt egykor egy nagy nép lakozott. Messze földről jöttek ide, messze földre mentek innen, senki sem tudja, hogy hová. Ők építék a sáncokat, miket benőtt a

vadbokor. Ők alusznak a négyszögű kövek alatt, melljük fektetve a buzgány, a nyil és a széles kard. Egyszer egy másik nép jött utánuk, ők kiálltak ellene, s a mint szembeállanának, megismerték egymást, testvérek voltak, összeölelkeztek, s azután együtt fölkerekedtek innen, s elmentek messze, messze ! Azóta senki sem lakja e földet.

A két ifju ősei sirhalmán aludt, és ősei sirhalmán még egyszer olly szépnek, nagy-nak álmodá az ősi hazát, melly után vágyai vitték, mint valaha.

Egy nyomára már találtak a keresett népnek, mellynek mindegyik lépése egyegy győztes csatatér volt, s buzgalmuk kétszerezve lőn azt magát is föltalálni.

V.

Sokáig vándoroltak még az ifjak, hazát keresve. Az erdő elhagyta őket, következett a harasztos sivatag, a kietlen orosz pusztaság, mellyen a végig süvöltő északi szél sem hegyet sem fát nem talál. A pusztaság vadjai

messziről bámulva üvöltének a két vándorra. Ember soha sem járt erre. A szikes, istenátkozta földön aszú páfrán csenevészett, a ködös, borongós égről, vakholdak, vaknapok ijesztgetének csoda tüneményeikkel, kettős, hármas alakban jelenve meg az égboltján.

S ilyenkor, midőn köröskörül hallgatott a világ, messze és közel emberi hajlék nem látszott, mi jól esett a vándoroknak egymás szavait hallani, egymás szavaiban az édes anyanyelvet, s a kölcsönös lelkesülést.

A hon, a mellyben születtek száz és száz mérföldnyire volt már mögöttük és ott a távolban sem volt övék többé. A másik hon, mellyet kerestek, épen olly messze volt előttük s bizonytalan: hogy rá fognak-e valaha találni? Egymás keble volt egyetlen menhelyük az ösvilági fenyér közepett, egymás szava az egyetlen vigasz, egymás arca az utolsó emlék, melly velök maradt a hazából.

Tán ha egyedül kellett volna beutazni egy magános embernek e hangtalan, lakatlan országot, megőrült volna a nyomasztó

magányban, eltévedt volna a vadak közt, s lett volna olyan, mint azok.

Egyszer, hosszú bujdosás után füstöt láttak felszállani a távolban, s arra vették útjokat.

Rég nem láttak emberarcot, s a hosszú magány után vágytak egygyel találkozni, bárha idegennel is.

A sivatag széliben alán vadászok ültek a nagy tűz körül. Vad kékszemű óriások, kik gyalog üzik meg a pusztai szarvast, s ököllel verik le a sörényes belényt. Öltözetük vadállatok bőre volt, a hosszú szőke haj vállukat verte. Bölények szarvaiból ittak a tűz körül leheveredve.

A vándorok emlékében megujult a rémes monda a kegyetlen pogány népről, melly a vándor idegent megáldozza véres isteneinek; de Julián biztatólag szoritva meg társa kezét : ha hited erős, sziklákat mozdithatsz el; és mi hisszük : hogy testvéreinkhez el kell jutnunk, nekünk nem szabad itt elvesznünk.

Az alán vadászok vidám képpel fogadák a vándorokat, közéjük ültették, bort és hust adtak kezökbe. Jó kedélyes nép volt ez. Lehet: hogy a kiket a csatába fogott, azokat megáldozá, de vendégeit szívesen szokta fogadni.

Mig a vadászok a vad dalolás között szilaj tánc- és fegyverjátékkal mulatták magukat, Julián elábrándozva ült a tűz mellett; a kezébe adott bölényszarvból kidült a bor a földre; oldalán függő kését elővette s ábrándja képeit méla merengései közt ráfaragta az ivószarura; csataalakokat, — ijjas, páncélos hősöket, — oroszlánok, párducok képeit, mikkel lovas amazonok vínak, — trónon ülő királyokat, s hölgyeket, kik a virágok közt fekszenek; — a mint e művészetet a bysanci udvarnál eltanulta.

Az alánok, — a mint az ivókürtöt visszaadná nekik, — elámultak a rajtalevő faragványon, s tetszésök legvilágosabb jelével vettek körül az ifjakat. Felvették őket vállaikra, úgy vitték fejedelmük elé, a ki egy bőrház-

ban lakott, melyet százados tölgyek árnyaztak be.

Fél esztendeig tarták itt az ifjakat. Az alán előkelők kürtjei megnépesültek cifra faragványokkal; az Árpádok ivadéka tulipánfaragással kereste eledeletét.

Az alánok váltig rémiték, ijeszték őket a további uttól. Elmondák nekik, hogy határikon túl nem lakik más nép, mint tatár és izlamhivő, s a mi még azokon túl van, az egy köves rideg pusztá, melyen lovas nép soha sem járhatott.

Az egyik társ ingadozott, csak Julián maradt hiténél. Fel kell őket találnia.

Elváltak az alánoktól s tovább mentek.

Julián nem győzte társát biztatni; csüggedt volt az, elvesztette hitét, kétségbe esett végcélja fölött.

— Sehol sincs már többé magyar, mondá búsan, s nem álmodott többé a napsugáros mezőkről.

Egyszer egy országba értek, melyet mahomedán nép lakott.

— Látod! mondá a hitében gyülölt — az alán igazat mondott, elmúlt innen már a magyar!

Az ifju a legelső városban megbetegedett, nem volt hite tovább, melly erőt adott volna neki a szenvedések ellen, utja felén meghalt, ott eltemették az idegen földben, mind két honától olly messze.

Julián egyedül maradt.

VI.

Julián egyedül maradt szenvedélye érlelt ábránd hitével. Nem volt többé, a ki megszólítsa az édes csengő magyar nyelven, nem volt a ki szenvedéseit megossza, a ki egy biztató szót szóljon hozzá. Annál nagyobb lön vágya eljutni oda, a hol azok laknak, a kik meg fogják érteni nyelvét és honszerelmét.

Egy török imán szolgálatába állott, ki keletre volt utazandó, de a szolgaruhában is király maradt ő; országok ura, miket lelkében teremtet, s midőn a tevéket vezetve, ura mellett járt a köves uton, akkor is fönn

viselte homlokát, mintha koronák terhét emelné rajta.

A kereskedelmi karaván, mellyhez Julián szegődött, egy pusztán vonult keresztül, mellyen több napi járó földnyire sárga összeállt kavics és repülő homok terült a láthatár egyik szélétől a másikig. Itt-ott a források körül zöldült csak valami katáng. Jó a tevének, más állat azt sem eszi meg.

Juliánnak ekkor jutott eszébe először az alánok intése. E pusztán a magyar nép nem vonulhatott keresztül. Annyi lóval, annyi gulyával e homoktengeren egy napig sem lehetne járnia. E gondolat jobban gyötré, mint égető szomj, s napszurás . . . . Tehát a legerősebb hit nem volna más, mint ábrándkép, s annyi kiállott szenvedés csak egy örült álomnak lett volna áldozatul hozva.

Érzé, hogy tagjai reszketnek, hogy ereje maradoz, a hit távozni kezdte tőle. Este, midőn a karaván pihenni települt egy forrás mellé, nem birt a kétség miatt elaludni. Térdre veté magát s szorongatott lelkét fölemelte az

istenhez, ki a csillagos ég minden szemeivel látszott reá lenézni. . . . Imádkozott. . . . És azután el tudott aludni . . . .

Az ég csillagait nézve aludt el. Lelke még azután is az ég csillagait látta, s úgy tetszék neki álmában, mintha egy csillag jönne felé nagy lassudan közeledve, a déli láthatárról észak felé tartva. A közelgő csillag mindég nagyobb nagyobb kezde lenni, nem soká olyan lett, mint a hold, sötétebb és világosabb foltok lőnek benne kivehetők : völgyek és hegyek. — Mindég közelebb jött hozzá. A holdszerű fény már színes zománca kezdett átéledni, a mezők zöldje virult ki legelébb, azután a tavak kékje, lassankint az erdők sötét zöldjébe mentek át az árnyas foltok. A csillag mindig közelebb és közelebb jött, egy nagy roppant gömb vált belőle, s a csillaggömb tájain kiderültek erdők, völgyek, a napsugáros mezők, miken fejer nyájak legeltek csendesen, a lilaszín dombok, miken tarka sátrak voltak felvonva, az ezüst folyamok kigyói, mik bókoló pálmaerdők között folytak csillogva alá,

és a széles kék tavak, mik fölött fejér rajokban repültek a kócsagok.

— Ah, keresett haza! sohajta az álmadó, s már a csillagvilág olly közel jött hozzá: hogy már csak egy szökés kellett, hogy hanyathomlok belehuljon, már hallá az édes dantát, mit vizértjáró magyar leányok zengnek a folyamok partján, már érzé a szédítő holdkör vágyat, melly ellenállhatlan erővel készteté őt aláhullani a vonzó, hívó égi testbe. Megyek! megyek! rebegé és kinyujtotta kezeit, s rohanva szökött le az édes tájra . . . . és fölébrede.

A mint hanyat feküdt, látta még most is az égen a távozó meteort, melly fényesen, mint a hold vonult lassu röpüléssel délről északkelet felé, hosszú tűzfarka szikrázva vonult utána, s messze messze elrepülve, a barna lilaszin gőzkörben mindig inkább vörösebb lett, s a láthatáron alul veszett el.

Az ifju fölkelt fekhelyéből, lázas szive vert hevesen, nem szólt senkinek, tömlőjét megtölté vízzel, néhány marok pálmaszilvát

vett magához, s elindult a csöndes éjben utmutató csillaga után.

A csillag északkelet felé futott, tehát egészen eltérve azon iránytól, melyen a karaván megindult. Julián az éj csöndében elhagyta a karavánt, magasztos ábrándhitű lelke el volt telve a nagy szellem csodajelenségeivel, a ki választottaival álomlátásokban szokott beszélni, s utmutató csillagokkal vezetteti őket, léptei alatt zörgött az oáz leveles harasztja, melly lassankint el kezdett maradozni tőle, s nem sokára a süppedező kavicsos homokot érzé lábai alatt. Hátra sem tekintve haladott a kitüzött táj felé. Idegeinek elfogyott ereje kétszeresen tért vissza, valami varázs hatalom acéllá edzette izmait, úgy neki indult, mintha a világ végeig meg sem akarna pihenni.

Nem sokára otthon leszünk, suttogá magában ábrándos örömmel.

VII.

Az éj vége felé járt már, a látkör keleti részén domboru fénykup kezdte emelkedni, mellyet egy pillanat mulva maga a nap követett, a szürkület e tájon csak egy pillanatig tart.

Julián a feljövő napvilágnál széttékinte a vidéken. Puszta volt az és üres köröskörül. A széles sárga homoktengeren sehol egy tárgy, mellyen a szem megakadjon. E meghalt világ az egész.

Minő ijesztő hajnal! Másutt a nap feljöttére ezer szint vesz magára a természet, a lombok, a virágok között megindul a hajnal-kiséző szellő, a madarak megszólalnak, a patlak zugása hallik. Itt semmi sem hirdeti, semmi sem fogadja a feljövő napot, a legelső sugár előtt felveszi a vidék halottsárga léplét, minden hallgat, s szél csak kétszer fú egy évben a tájon, és az a Saamum.

Julián borzadva érzé e táj kétségbeejtő magányát, döbbenve tekintte vissza a kara-

ván felé, melyet elhagyott; nyoma sem lát-
szott már annak a látkörön, az elhagyott oaz
messze elmaradt mögötte. Ugy képzelé,
mintha még a tevék csöngetyűit hallaná, s a
léptek ropogását. Káprázat volt! a mennyire
a szem látott, üres volt az egész vidék és
hangatlan. Egy fehér éjszaka.

Az ifju először érzé életében: hogy egye-
dül maradt; egyedül egy ismeretlen, járatlan
sivatagban, hol nem csak ember, de még nö-
vény sem él. Szive elszorult ez eszme facsaró
nyomása alatt; egy tömlő viz, egy zacskó
pálmaszilva volt minden eszköze a véghet-
len utra, egy zarándok pálca, végén kettős
kereszttel, minden fegyvere az ismeretlen ve-
szélyek ellenében, de még nem engedé őt le-
roskadni, nem kétségbeesni a hitté szentelt
honvágy.

Távol azon irányban, melynek indult, a
látkör széliben meglátszék egy magas vörös
domb, valami kopár syenit sziklaorom, mit a
homok félig betemetett, a vándor azt tűzé ki
magának célpontul, remélve: hogy a vidék

tul ismét új arcot ölt, s megindult felszentelt megnyugvással a sorsba.

A nap mindig feljebb szállt ez alatt, s mentül magasabbra hágott, annál égetőbben sütött alá; minő unalmas lehet ott a nap, hol az égen soha felhő nem jár, melly körül mindig egyhangu kék a levegő! A homok lassankint izzóvá melegszik át, úgy hogy délfelé szinte fehérteni látszik a hőség miatt.

Julián erős akarattal folytatá útját a vörös szikladomb felé. Ollykor valami nagy fenevad nyomai szelték keresztül útját, melly valaha itt járt; itt most egy fehérlelő csontmeredt ki a homokból, tán eltévedt ember, vagy megölt állat, kinek tetemeit széthordták a vadak.

A nap már hanyatlott, midőn a vándor nagy fáradság után elérte a vörös sziklahalmot, mellyet messziről célbavett; kopár, növénytelen bérce volt az, sivar rétegei között soha semmi fű nem tenyészett, itt-ott egy nagy hasadék látszott rajta, mit tán a nap

heve repesztett ; a kő rétegei óriási lépcsőket képeztek a domb tetejéig.

Julián felkapaszkodott a lépcsőkön , s széttelente a domb magasáról. Csak a pusztát látta nagyobbak onnan. Tul rajta ugyanazon halottvilág terült, melly innen , ugyanazon üres végtelenség , a lemenő nap izzó fénye semmi tárgyat sem mutatott az éktelen sivatagban.

A zarándok leült a köre, nem érzé : hogy el van fáradva, de még is ott maradt, az volt az egyetlen tárgy , melly kivált a sik egyhangu homokból, azt választá éjítanyának.

A nap leszállta után elhűvösült a levegő, de az átmelegült kő , még akkor is olly forró maradt : hogy szinte sütötte a rajtafekvőt.

Körül csöndes volt a világ.

A néma pusztaság közepében a vándor aludt egyedül kopár sziklai fekhelyén, s álmában tájak és emberek alakjai váltogatták egymást, kiket sohasem látott, de a kik még is mind olly ismerőseknek látszottak előtte, mintha köztük nőtt volna fel.

VIII.

A nap legelső sugára fölkölté az álmodozót. A ligetek és lakóik képe szerte röppent, az éber tekintet nem látott mást, mint a sivatagot és a magánosan utazó napot.

Utnak indult. Messze, igen messze látszott egy másik domb. Fáradságos járásután azt is elérte nagysokára. Azon tul ismét csak olly sivatag tünt elő, s ha a harmadik célponthoz is eljutott, megint csak e kopár képet látta ismételve.

— Sehol sem lesz-e már ennek vége?

Negyed nap, ötödnapi elmúlt, hatodnapra elfogyott a vándor tömlőjéből a viz, s a pusztából még mindig nem hatolt ki.

Egész hosszú nap egy enyhítő csepp nem érinté ajkát, fáradtan, eltikkadva voncolta magát odább; melly eddig világrészszelelőtte járt fáradatlan lelke, most már ez is maradozni kezde tőle, visszament emlékében a hátrahagyott utra, a hátrahagyott hazába, an-

nak virányain vette pihenését. Egy homokdombra lerogyott. Minden ereje elhagyá.

— Bár maradtam volna ott örökre meghidegült tűzhelyednél. Lennék koldus a hazában, még is benne volnék. Lennék a börtönben, lennék üldözve, lennék a sirban, vagy a vesztőhelyen, mégis otthon volna az. Örült lélek, hova jöttél velem . . . Csak egy ember volna közel, bárha nem földim is, ozmán vagy patarén, hogy emberszót hallanék, midőn meghalok. Vagy egy madár, vagy egy vadállat, hogy lássak valami élet, midőn én megszünök. Vagy volna csak egy árnyékos fa, mellynek lombja alatt lelkem kilehellem, hogy ne ez égő napsugár ölne meg!

S imé, midőn káprázó szemeit fölveté, egy délceg barna oroszán jött reá szembe merész rátartással; a komoly vadállat föltartotta fejét, aranyos sörénye reszketett erős nyakán, lassu méltóságos lépéssel jött a vándor felé.

Julián nyugodtan állt meg előtte, köpenyét válla körül veté, rendületlen bátor-

sággal néze a közelgő fenevad szeme közé. Az is reá nézett. A két királyi lény önkénytelen tisztelettel bámult egymásra; a fenevad egy percre megállt, azután félrefordult, mintha nem állhatná ki azt a vad emésztő lángot, melly a férfi szemeiből felé sugárzott, felnézett a napba, s azzal végig orditva a sivatagon, tova száguldott, bozontos farkával csapkodva két oldalát.

Julán érzé isten fölkelő ujját homlokán. Kiben a puszták királya megismeré a választottat, annak nem szabad, nem lehet vesznie. Még egyszer fölemelé arcát; a nap mérgesen, vadul sütött alá megölő sugaraival; a hol az oroszlán végig ment, a pusztá fővényén egy száraz acanthius hevert, melyet messzeföldről fútt ide a vihar, annak aszú levelein egy fénylő pont ragyogott. Egy vizcsepp volt az, mit az oroszlán serényét megrázva oda hullatott.

Az ifju lelke egy pillanat alatt megtalálta a vezérgondolatot. Az oroszlán fürödni volt. Itt valahol forrásnak kell lenni közel.

Felkapta vándorbotját, s új erővel, új akarattal megindult az oroszán nyomain. Lelke ismét előtte járt, s homloka nem érzé a napszurást, melly égető nyomással tűzött le reá. Arcára az idegzetes láz kórpirossága ült ki. Ereje ki volt már merülve, most a szenvedély kölcsönze neki ujat. Sietett, sietett. Már látott messze a láthatáron valami világoskék tömeget feltűnni, még nem tudá: bérc-e vagy felhő? Az oroszán nyomai, mint egy hosszú gyöngyfűzér, épen arra felé vezettek. Szemeit le nem vevé azon pontról. Mentül közelebb ment hozzá, annál jobban kitünt előtte annak alakja, egy nagy havasi hegyforma volt a messzelátszó csucs, melly sziklakirálnak vala teremtvé kisebb testvérei fölé. Már jött közelebb feléje a láthatáron sötétülő erdő, már könnyű szellőt is érzett lengeni: vágyó lelke végig repdesé az utat odáig és vissza, míg a roskatag test vánszorogva tántorgott előre.

IX.

Leszállt a nap, feljött a hold. Az ég meg-
népesült csillagezerekkel.

Julián kábult fővel tekintett föl az égre.
A csillagok, mint valami égi csodák szemei,
gunyolódó pillogással néztek alá a tántorgó
emberre, feje felett égett az Albireo, a hattyu
napfehér csillaga, oldalt a láthatár fölött ra-
gyogott vérvörösen az Antares, a scorpio
szive, és mindenfelé, a merre tekintett, ra-
gyognak elé az apróbb, nagyobb égvilágok,
a mérhetlen távol, s az elérhetlen vágyak égi
jelképei, mik között egyedül uszott végig,
mint egy ezüst csónak, az uj hold gerezdje,
képmássa az őrzöngő ábrándnak.

Az ifju beteg szorongást érze szivében,
szomj és lélekbántalom megbéníták erejét, az
ábránd és napszuras elkábitá fejét, tántor-
gott, elesett, a vándorbot kihullott a kezéből,
azt képzelé, hogy most sietve halad, egy
előtte futó csillagot üldözve; előre, előre, he-

begé zsibbadt halálos álmában, s mozdulatlanul feküdt a földön.

E pillanatban dal szólalt meg a vidéken. Édes csöngésű női ének bánatos, panaszos hangjai, végig rezegve a halk éjszakában.

Ha a sirban aludt volna már, föl kelle ébrednie az ifjunak e hangokra. Emberhangok voltak azok, bájos nő hangjai és — magyar hangok!

„Repülj madár repülj
El a tenger mellé.“

Életre villanyozva szökött fel az ifju fekhelyéből. A vér még egyszer megindult hevesen lüktetni aléló szívében, könyökére emelkedve hallgatódzott : nem álom volt-e az, a mit hallott, a mint álom volt egész élete? Az édes csengésű hang még közelebbről zengett.

„Apámnak anyámnak
Szállj az ablakára.
Az én levelemet
Tedd az asztalára.

Ah ez nem lehet többé képzelet! Ez nem álom. Az ifju felkelt helyéből reszkető tagokkal.

Ha kérdik, hol vagyok?

Mondjad ,hogy rab vagyok

Kezemen, lábamon

Bilincset hordozok. . . . .

— Ki vagy te? ki vagy te! kiálta fel örült elragadtatással a feléledt vándor, nő? vagy szellem? vagy álmaim csalóka tündére. Szólj ki énekelsz itt az éjszakában.

Az ifju könnyü léptek neszét hallá, s a félhold ezüst világánál valami fehér lenge alakot láta felé közeledni, egy remegő leánykát, kinek arcát nem láthatá a félhomályban, de alakjában valami gyermeki nyulánk karcsúságot vehete ki.

A leány odalépett hozzá, s a mint az ifju nem birt megmozdulni, szenvedélyesen borult nyakába a lány, s bizalmas testvéri néven szólítá meg őt : „bátyám, édes bátyám“ s a közben hévvel szoritá őt gyöngéd pihegő kebléhez.

Az ifju most már valóban azt hívé, hogy álmodik, hogy azon álomlátások egyike ül szívéen, mellyről jól tudja az ember: hogy most álmodik, és még sem bir fölébredni. „Oh Isten, mint ég fejem“ sohajta elepedve.

A leány elfutott, Julián ollynemü lubicokolást hallott, minő a megmerített edény bugyogása, s néhány perc mulva telt korsóval jött vissza a leányka, s azt az ifju kezeibe adta. A szomjtól elkinzott bujdosó mohon ragadta azt magához, s midőn a jéghidegségü viz ajkait érinté, egyikébe képzelé magát azon kápráknak, midőn az álmában szomjazó hüs patakba véli magát vissza.

A leány a hüs forrásvizzel meglocsolta az elalélt arcát, s a mint az magához kezde térni, gondos ápolással térdelt mellé a földre, s fejét gyöngéd karjaira vette, és homlokát megcsókolá.

Julián nem álmodott csókról soha, érzé, hogy ébren kell lennie, szive oly örömet kezde érezni, melyet sem ébren, sem álmában nem ismert az előtt.

A lány az ifju nyaka körül füzte karjait.

— Mi hirt hoztál a kékviz mellől édes bátyám? szólt hozzá kedves ismerős anyanyelven. Él-e még apám az ősz vezér? nem ittak-e még uj szövetséget a kehelyből? Mondottak-e uj jóslatot a tátosok? Égnek-e még a tüzhalmokon a Ghylák üstjei? Éneklik-e még a gyászdalt a barna hajadonok az elveszett lyánról? Nem lőttek-e három nyilat valamely rokonom sirjába? Harcoltak-e Rabonbánok a tatárokkal? Győztek-e?

Julián magasztos örömmel reszketve ragadta meg a leány kezét.

— Tehát élnek ők! Él még magyar, van még másik haza! Szólj, hogy jöttél el onnan? Hol hagytad el őket? Én nem vagyok testvéred, de fogok az lenni. Engem messzeföld szült, távol hideg ország, ezerszer megy le addig a nap, míg ember onnan ide jut; hol az elszakadt magyar nép viszontagságos hazát fogadott magának, onnan jöttem én el, titeket felkeresni; mennyiszer akart a kétségbeesés megölni, s most az örömtől halok meg.

A lyán szemérmesen fejlett le az ifju kebléről.

— Ugy hasonlitasz bátyámhoz. Apám sokat beszélt a messzeföldi rokonokról, kik elmentek hirt keresni. Ezüst szemei pilláin egy nagy köny rezgett olykor. Szép hazátok van-e ottan.

Az ifju sohajtott és nem felelt.

— Oh a miénk ott a kékviz mellett olly gyönyörű; a virágos halmok, fehér sátraikkal, a hullámos tavak fehér hattyuikkal, s a napfényes rónák fehér méneikkel. A ligetes bércek mohos homlokain, vadat üző ifjak kürt rivalása szól, a patakok partján játszó hajadonok éneklése hallik, fehér fátyolt forgatnak fejeik körül, s a midőn ellenség közelg, nincs vár, nincs árok, melly mögé elbujjék valaki, a sikság megtelik ezer meg ezer lovasvitézzel, a csatakiáltást az ég viszhangozza, s ha visszatér a győző, a vig áldomáson harsog a szilaj dal, a bátrak éneke, míg az elesettek koszoruzott sírja körül bánatos lejtéssel zeng gyászos éneket a méla szüz-sereg.

— Ah, merre vannak ők! kiálta fel az ifju felugorva és neki indult a pusztá éjszakának.

— Messze, messze, felelt a lány bánatosan. Tul a kék bérce, még a vizen is tul, ott kezdődik nagy Magyarország határa.

Ott születtem én, ott tanultam virágokkal játszani, a mik itt nem teremnek, ott tanultam dalt mondani, a mi itt nem hallik. Egyszer társnéimmal a kékvizben fürödtünk, midőn ólálkodó tatárrablók rajtunk ütöttek. Társnéim elfutottak; engem elragadtak a tatárok, s elhoztak rabul ez idegen földre. Gyenge gyermek voltam, alig tíz esztendő. Azóta négyszer volt már tavasz, virágot soha sem hozott e kopár száraz földnek, sem énnekem reményt a szabadulásra. Gyakran kiülök a szük ház ajtajába, hol a tatár kényur laknom kényszerit, s mélázva tekintek a kék-hegyek felé, és a tájra, melly azon tul fekszik, s elgondolom, hogy soha sem fogom azt látni többet. Apám nagyon szeretett. A tatár chán, ki sokszor érezé a magyarok karjai su-

lyát, elveszésem után nem sokára kihirdet-
teté országában, hogy a magyar vezér szö-
vetséget ígért neki, ha leányát visszaadja, a
ki tehát elrabolta, adja elő nagy jutalomért.
De én elhallgattam, hogy én vagyok az, a
kit keresnek. Inkább én legyek rab halálom
napjáig, mint a magyar nemzet csak egy pil-
lanatig.

Jer, velem fogsz jönni, szólt hevesen az
ifju. Te vezetsz, én védelek. Te régi hazádat
fogod meglátni, én az ujat.

— De te fáradt vagy, nem mehetünk mes-
sze. Utólérnek bennünket. Elveszünk.

— Nem a fáradság vette el erőmet, ha-
nem a kétségbeesés; az öröm vissza adta azt
ismét. A vészekről megőriz az Isten, kinek
neve legyen áldott.

Julián letérdelt, és kezeit összetevé.

— Mit cselekszel? kérdé tőle a lány.

— Imádkozom.

— Miért nem állva? miért nem az égre
nézve? Nem ismered már nemzetünk véd-
csillagát a göncölt?

— Erősebb Istent tanultam ismerni e halvány csillagoknál, ki ezeknek is ura. Láthatlan ő, a szemnek hunyva kell lenni, midőn a lélek hozzábeszél.

És azután sietve megindult a két meszesföldről találkozott rokon, hátuk megett egy köves domb alatt egy nagy szétszórt tatárváros maradt el messzire, a hegyes tetők alól apró csillagokként pislogtak a tüzhelyek fényei; nem sokára egy sűrű ákászerdő elfedé a menekvőket, mely a bércek setét ősrengetegéhez, mintegy világoszöld szegélyzetet képeze. Ott sietve haladtak a sűrűben, míg a hold is leszállt, akkor ledültek pihenni egy mohos fatövében. Az álom tündérujjai lecsukták szemeiket.

X.

A napsugára szétsütött a vidéken. Julián még mindig álmodott, most már nem egyedül látta a verőfényes mezőket, egy lenge tünde női alak járt előtte álmaiban, egy mosolygó szép leányka, kinek beszédes szemei

annyi rejtett édes titkot mondtak el az álmodónak, mikről gondolatja sem volt. Emberekkel találkozott, kik mind ismerői voltak, még a völgyek, halmok is, a pusztai oroszlán is, midőn hozzászólt, megérté, és a fehér papirpák odafutottak elébe, s mikor mindenki ott volt körülé, s midőn ismét senkisem volt, a bűbajos szép leány, a mosolygó harmatarccal lengett egyedül előtte lelkétől elválhatlanul.

A ligeti madárdal felkölté az aluvót. Milly különbség, hajnal és hajnal között. Ugyanazon nap, melly megölő villámfénnyel lobogott a pusztaságon, itt ezüst havasok mögül virágnító szelíd fénnnyel tekinté szét, a vidéken bokrozó cserjék lombján csillogott a harmat gyémántja, a nagy óriási cserfák, egy egy mint egy egész templom, zöld boltozattal, enyhe árnyéket vetettek a bársonyos mohpázsitra, mellyen a vándor feküvék. A kék égen uszkáltak a fehér felhők, zöld lombon ringatá magát az énekes madár; a fák dereka körülfonódott folyondár kék és piros méztartó virágain, döngött a lepke és a méh,

s a távolban úgy csevegett, úgy zuhogott valami kis patak.

A vándor hálateljesen tekintte körül, s im egy vadrózsa bokortól félig eltakarva ekkor pillantá meg az ifju vezetőjét, a távol-honi szép leányt.

A gyermek még mindig aludt, behunyt szemmel is bájoló. Az arc, melly a sápadt holdsugárnál félelem s aggály miatt halvány volt és bánatos, most eleven lőn és mosolygó, az arcára hajló vadrózsa reszketett forró lehelletétől.

Julián olly különöset érzeszívében. Mintha mindig vágyott volna e vonzó arc látása után, mintha jól esnék neki, hogy e kedves lényt megismeré, mintha több volna az, mint hála, több mint testvérérzelem, a mit iránta kezd érezni, s még egyszer olly szép leendne a keresett másik haza, azt tudva: hogy ő is ott lesz.

A madár megszólalt, a falevél megzörrent, a szép lány felébredett.

Felsohajtott, szemeit felveté, a meleg nap-

sugár tele fénnel süttött szelided arcára. Az ébredő leány összetevé keblén kezecskéit és szemeit az égnek emelé.

— Imádlak nemzetem istene . . . . szólt halk áhitattal. Légy üdvöz nap, ki éltet adsz. Légy üdvöz föld, ki adsz hazát. Légy üdvöz lég, ki a szabadságot adod. Légy üdvözölve víz, ki adsz egészséget . . . . Imádlak magyarok Istene.

S azután megfordult, mellette ülő utitársát, ki elbűvölten bámult ragyogó szemeibe, megölelte és szemérmesen megcsókolá.

Julián szemei kápráztak. E csók lelkét járta keresztül, pedig az nem volt egyéb, mint egy ártatlan üdvözlégy jele, melly őseink szokásaiból e mai napig fenmaradt, egy tiszta szűzies kegy, mellyet szemérmes nyíltsággal nyújt a magyar hölgy annak, a kit üdvözöl, legkisebb vétkes utógondolatja nélkül a szívnék, legkisebb szégyenpirja nélkül az arcnak.

De az ifju szívében e csók egy új világot teremte. Elfe'ede mindent, a mit a lánynak

mondani akart — szent téritői buzgalommal, keresztyénhittanokról. Uj lélek, uj élet szállt egyszerre keblébe. Egész valóján egy mindenható ösztön melegsége kezdé áthevülni, a világteremtő istennek legmelegebb ihlete, a szerelem . . . .

Hideg tudás, üres álmok, kinzó vágyak, mind mind elenyésztek ez uj, ez ismeretlen, e bűvösbájos érzelem előtt, maga a világ is átváltozott, szebb volt az ég, szebb a föld, mint azelőtt.

Alig mert a kedves gyermekre pillantani, pedig azután alig tudta róla szemeit levenni, míg az gyanutlan ártatlansággal hizelgve simult melléje s gömbölyü szép kezecskéjét vállára tévé, kis fejét arra fekteté, a bársony-fekete fürtök az ifju kezét érinték.

— Menjünk tovább, menjünk tovább! szólt Julián, egész valójában remegve, pedig kedve lett volna örökre ott maradni.

— Nincs miért félnünk többé, biztatá a lányka, kényuram rablókalandra ment, mire megjő, mi otthon leszünk. Ismerem e kis pa-

takot, melly itt előttünk buzog fel, ez elvezet bennünket hazámba.

S azzal kézenfogta a lányka utitársát, nem tudva mily háborgó indulat kelt annak szívében, azon forró, harmatgyöngye kéz folytonos érintésivel, vezetve őt maga mellett, s szüntelen csevegve és kérdéseket intézve hozzá, mikre Julián a legcsodálatosabb feleleteket adta.

Elmondatta vele hazája eseményeit, s ő is elmondta a magáét, s akár népe hőseiről beszélt fellángoló arccal, akár a csendes magános boldog vidékről ábrándos fátyolozott szemekkel, akár anyjáról könyezve, akár a viszontlátás közelörömeiről repeső kacajjal, Julián mindig szebbnek, szebbnek találta őt, s elvesztette lelkét a lány nézésében.

A patak medre volt vezetőjük. A kis ezüst folyó halkan csevegve futosott előttük, mintha hívogatná őket maga után, majd mohos kősziklák között, majd hullott fatörzsök alatt elelbúva, néha apró zuhatagokra töredezve a zöldre festett sziklán, másutt szivárványos kagylókon, s színes karniol kövecseken gör-

dülve végig, s a behajló szomorfüz gallyait ringatva, majd alábban a fűbe csendesen elterülve, s a partjára nőtt virágok képeit tükrözve vissza.

Az erdők gyümölcsfákkal voltak rakva, a kis lány néha félre futott, s pillanatok mulva kacagva tért vissza ruhája felhajtott szárnyát teliszedve piros gyümölcsökkel, s onnan kínálva ártatlan naivsággal utitársát, ki inkább szeretett volna ott rögtön meghalni.

Dél felé, mikor a nap hévvel kezde sütni, a két bujdosó egy sötét barlanghoz ért, melynek hús nyílása vad-szöllővenyigével benőve, oly nyugalmas árnyékkal kínálkozott a fáradtak elé. A nap félig besütött a zöld lombozaton keresztül, fölötte egy folt vadméh ütött tanyát, döngve járva ki s be sziklai odvából.

— Oh mi kedves hely ez, monda a leányka, a barlangba futva, itt megpihenhetünk; ni milyen puha moh, mint a selyemgyapju, milyen édes rajta fekünni. Jőjj ide te is, mindketten elférünk. Én összehuzódom, s neked is lesz mellettem helyed.

Julián a megörüléshez volt közel.

— Azt nem teszem — ezért a világért! mondá magában lihegve, minden vére lángra gyult e gondolattól. Elfordult onnan.

— Jőjj ki te is gyermek onnan. Meleged van, meg fogsz hűlni, ülj inkább ide a folyampartra.

— Jó lesz, ide melléd, szólt a lányka duzogás nélkül, s leült a pázsitos fűbe Julián mellé, s virágokból fűzért font az ifju fejére.

— Még nem is tudom nevedet, hogy hí-nak, kérdé gyermekesen.

— Julián.

— Julián? soha sem hallottam illy nevet. Tán Gyula?

— Legyek az, ha jobb szereted.

— Mikor nálunk a gyermeknek nevet adnak, az anyja meg szokta csókolni olyankor. Hát téged már most ki csókol meg.

Julián keble lángolt, a kötekedő tréfa még szitotta tüzét.

— És mi a te neved? kérdé a lánytól.

— Delinke.

— Nem keresztyén név, de szép, monda magában Julián, s arra gondolt, hogy a helyett, hogy térítené meg a lányt, az téríti meg őt.

Mikor az ember forró nyári délután hűs átlátszó forrásvízre akad, olly természetes vágya szokott olyankor lenni, végig járni azokon a hideg tarka kövecseken, s érezni a kristálytiszt habok futó simulását. Delinke, a mint a parton ült, egyik rózsás fehér lábcskáját lemeríté az alatt futó patakba, gyermekies játszisággal ijesztve a kis ezüst halcskákat, mik vizellenében usztak.

Julián felszökött helyéből. — Jerünk tovább, a nap nem várakozik — monda a leánynak, ki piros sarucskáit levetve, kacagva monda, milly jól esik gyöngéd lábcskáinak a hűs puha fűben fedetlenül járni.

Julián ezer indulattal küzdve ment a leánynyal naplementig. Ugy sietett, mintha előle vagy tán önmaga elől futna.

Egy helyen át kellett menniök a patakon. Ott kénytelen volt Delinkét ölébe venni, ⁸

ugy vinni keresztül a vizen, szive majd megszakadt kedves terhe alatt. A lyánnak kelle őt figyelmeztetni : tegye már le, hisz régen tul vannak már a vizen.

Estefelé a sebes gyaloglás kifárasztá a leányt. Egy nagy mohos tölgy alatt le kellett ülniök s ott bevárni az éjt.

Julián föltette magában, hogy olly helyet fog választani éji nyughelyül, a honnan a leányra nem láthat.

A mint a nap leszállt, s a csillagok feljöttek, Delinke megállt a fa tövében, kezeit összetevé keblén, s tiszta szép szemeit fölemelve a rokon csillagokhoz fölfohászkodék.

— Imádlak nemzetem Istene . . . . Légy üdvözölve csillag, ki az álmokat leküldöd. Légy üdvöz csillag, ki az éj felett örködöl. Légy üdvöz csillag, ki a boldogok lelkeit magadba fogadod. . . . Imádlak magyarok Istene.

— Millyen kár, hogy nem keresztyén, mondá magában Julián, de nem érte magában erőt, hogy őt megtérítse, hanem félrevonult egy másik fa tövébe.

— Csak nem akarsz egyedül hagyni, szólt félelmesen a lány, megfogván a távozni akaró kezét. Én félem az éjt. Éjjel minden csoda elszabadul; a lelkek kószálnak alá s fel, s bántják az egyedüllévőt.

— Ne félj. Az ur kezében tart minden szellemet. Az ártatlanokra ő vigyáz.

— Igen, de az ármányisébren van. A csöndes éjszakában olyan borzasztó hangok felkelgetnek egymásnak, a sirarák táncolnak a mezőn, fehér halotti ködruhában, a boszorkányok dümmögve lódulnak a levegőn keresztül.

— Nincsenek azok.

— Oh én tudom. Az én dajkám is az volt. Egy füvet ismert, mellytől megtanult a madarakkal beszélni. Oh az csodálatos beszéd, mit a madarak tartanak egymással. Tán nem hiszed? Itt szomszédaink a kunok a farkasok nyelvét értik, mikor harcba akarnak menni, megkérdik előbb az erdők vadjait, s a mit azok jövendölnek nekik, a szerint indulnak el. Vagy azt hiszed : hogy a mi él, nem

érti egymást,, ugy miként mi? A fű is beszél egymással, és a falombok, még a csillagok is; nézd, miként pillognak. Néha egyik a másikhoz fut látogatni.

Julián tagadta magában e pogány babonákat, s még is olly örömet hallgatott a leány beszédire. „Igy támad a haeresis“ gondolá magában. Igy tette a büvösen szép Ilon eretnekké Simon Magust. Igy Martiont Hyblia.

— Oh ne hagyj el. Esdekle a szép leányka, a mint Julián önkénytelen mozdulatából észrevette, hogy őt el akarja hagyni. Mérges állat bánthat engem. Rosz álmam lesz. Nem fogok elalhatni, vagy rémekkel álmodom. Oh maradj itt, otthon apámnak házában visszaszolgálom neked, hogy hozzám olly jó valál, ott én fogok rád ügyelni, ha te alszol. — S ezzel Julián kezét oda vonta hó keblére. — Látod amott a fiastyukot. Azt a gyémánt bokrétát az égen, a hol az áll, ott van az én hazám, nem sokára ottan leszünk.

Ezt mondva Julián karjára hajtá le fe-

jecskéjét, mint egy lehajló virágfőt, s ott csöndesen elaludt. Mindenütt mély volt az éj.

Csak Julián lelkében nem akart lemenni a nap. Fenndobogó szive kiszakítá börtönét. Hijába imádkozott. A szerelem az istené, az ellen ő maga sem segít. Vére forrott és tagjai reszketének. Szemei előtt a szép leány aludt ártatlanul és csendesen, olly bájoló, olly tündéri szép alak, s ha lehunyta szemeit, ezer csábító gondolat táncolt végig lelke előtt.

Egyszer elhatárzá magát, hogy fel fogja őt költeni, hogy lábaihoz omolva és átölelve őt, lelke minden szenvedélyével így kiáltson hozzá: „Delinke! én szeretlek, én meghalok, én elkárhozom érted!“ De nem bírta e csengő, hangzó nevet kimondani „Deliuke“, a hang megfagyott ajkain.

Végre elhatározá magában, hogy karját kihuzza a lyánka feje alul, de alig mozdítá meg azt, midőn a lány hirtelen összerezzent, és félálomban borzadva rebegé: „Hah a Nemere“ s azzal félelmesen, fázékonyan egészen az ifju ölébe huzódott, arcát annak keblére

rejté el, s míg egyik kezével átölelé, a másikkal az ifju kezét vonta ajkaihoz.

Julán lélekzett, fagyottan dült a faderekához, s lelki tusájában el kezdé az ég csillagait számlálni, azoknak lassu pályafutását kísérni szemeivel.

E hideg, halvány égi fények lassanként kihűtéek lelkét, a mint egyik csillag a másik után lement az égről, egyenként kialudtak szenvedélye elviselhetlen lángjai is, s a mint a közelgő szürkület reghomálya elkezdé sápasztani az éji világokat, lelkébe is visszatért a nyugodt egykedvűség, s kezdé ugy tekinteni az ölében fekvő lánykát, mint egy lelkére bizott gyermeket, mint egy testvért, mint egy szentet.

S mikor minden csillag sápadozott, s álmatlanul átvirasztott éj után az ifju azt hívé: hogy szenvedélyét már hősiesen leküzdötte, akkor jelent meg egy uj csillag az égen, melly egy perccel meg szokta előzni a napot. Egy gyémántragyogásu fény, valamennyi között legtündöklőbb — a hajnalcsillag.

E hajnalcsillag Vénus. A hajnalcsillag a szerelem csillaga.

Első sugarára egy gondolat villámlott az ifju lelkén keresztül, melly szenvedélye kioltogatott hamvait egy perc alatt lánggra lobbantotta ismét: „ha a lány felébred és őt újra meg fogja csókolni!”

Szívének rohanó sebes dobbanásai felriaszták a keblén aluvót. Panaszkodék, hogy földindulással álmadott. Julián behunyta szemeit : hogy őt ne lássa.

A lány fölállt, kezeit összetevé keblén, s imádkozott. Aztán szeliden oda fordult Juliánhoz, s hajnalpirosajkát annak arcához nyomva, megcsókolá.

— Oh! kiálta Julián magánkívül s hevesen magához ölelte a leányt, s szenvedélytől lángoló arcát felemelve hozzá, rebegé indulttal reszkető hangon : — Delinke, én szeretlek. Én örült vagyok, és meghalok miattad!

A lány hirtelen elváltozott arccal fejté ki magát az ifju karjaiból, s komoly tekintettel

tolva őt el magától, csodálkozva tekintte rá. Julián zokogva rogyott a fa mellé, s arcát annak mohába rejtette.

Delinke megszánta őt, s ismét odalépett hozzá, de már nem nyújtotta neki kezét. Szerméssuttogó hangon mondá: — nem sokára apámnál leszünk, előtte szólj így. — S azután az egész uton hallgatagon ment az ifju mellett, ha az megszólítá, szemlesütve állt elébe, este távol helyet keresett tőle.

Két eszme jutott öntudatra egyszerre a szüz szívében : az hogy szeret, és az, hogy lelke szeplőtelen, s míg az első gondolat kész-teté, hogy szerelme tárgyához ragaszkodják, a másik azt követelé, hogy elpiruljon.

XI.

Egy reggelen egy magas hegytetőre értek a vándorok. A hegyoldalt sűrű iharfa erdő fedé, mellyből a mint egyszerre kibukkantak, egy végtelen rónatájék egyeteme tűnt szemek elé.

Borulj arcodra! ez hazád . . . . susogá va-

lamelly ismeretlen szózat Juliánnak, ki a táj arcától meglepetve, mintegy elveszve a nézésben megállott.

A messze láthatárig nem látszott semmi hegy, köröskörül a végetlen síkság terült keresztül szelve egy széles kék folyamtól, mellynek csendes tükörsima vize mellé egy egy nagy sötét folt látszott lerakva lenni, valami nagy terjedt város.

Szerteszéllyel a mezőkön kankalikos kutak körül fehér nyájak legelésztek : — világoszöld ligetek hűséből fehérlettek a sátorok hegyei, tarka csikokkal erezve; — a kék-folyamon egy egy kis lobogós csónak uszott nagy lassudan alá, ezüst vonalt huzva a sötét viz tükrén, itt ott a halmokon egy egy hatalmas zászló lobogóját pattogtatta a szél, s a folyam két ellenkező partján két kerekdomb tetején égett az öröktűz halványpiros lángja, míg a távol láthatáron rezgő tengertüneményt mutogatott a délibáb.

— Minden úgy van, mint oda haza! rebegé Julián térdrehullva a szent földön, s

legforróbb könyeivel öntözve annak porait. Minden olly szép, minden olly ismerős, mint-há maga a föld is szerelmes volna e népbe, s kedveért mindenütt ugyanazon alakot öltene magára. Légy üdvöz keresett, álmodott, imádott hon! légy üdvöz; — ismerj fiadra bennem, mint én anyámra ismertem te benned. Ti kék hegyek, ti napvilágos rónák, sötét erdők, ezüst folyók, te délibáb ott a láthatáron és te álmaimban ölelgetett nemzet, legyetek üdvözölve, legyetek imádvá!

Kürt szólalt meg a hegyek aljában, az örökös pásztorok észrevették a jövevényeket. Delinke inte feléjük, hókendőjét lobogtatva, s nem sokára egy közülök délceg pejparipán elébük nyargalt a domboldalig.

Egy ideges férfi volt az, könnyű bő fehér-ruha lobogott rajta, fejét tollas főveg fedé, vállán farkasbőr kacagány táncolt, kezében nehéz csákányt viselt, hátán volt 'puzdra és kéziv.

— Hozott a magyarok istene, kiálta elébük a férfi, mielőtt neveiket kérdené.

— Áldjon magyarok istene bátya, felelt Delinke szeliden. Nem Barangfehervár-e ez, a mi itt előttünk fekszik.

— Nagyon is az. Ez a sátoros telep itt Barangfahér, amaz ott, a sötétebb Etelberény, ahol az ősz Zágón vezér él és uralkodik.

— Úlj legjobb lovadra bátya, eredj el Zágón vezérhez, s mond meg neki, hogy két vendége érkezik: egyik távol földi rokon, ki Etele országából jött hozzátok látogatni, Álmos ősnak fejedelmi ivadéka, a másik egy elveszett lány, kiért ő annyit könyezett, a visszatérő Delinke . . .

A férfi mosolygó arcán végig gördült egy mosolygó könnyű, odalépett a vándorokhoz, megfogta kezeiket és megrázta buzgón, szólni akart, de nem tudott, végig simitá kétfele hosszú fekete bajuszát, végre annyit kitudott mondani, „az én nevem Korond hadnagy.“ Azzal föl pattant lovára, s néhány pillanat múlva már csak porát lehetett látni, a mit nyargaltában fölvert, a paripa röptült vele Barangfahér felé.

A küldött lovag utközben mind fellármázta a sátorok népeit, egyszerre egy névtelen mozgalom támadott a sikságon, az egymásnak felelgető kürtök mindig terjedtebb körben kezdenek széthangzani, a legtávolabb hangok elhaló kiáltásként visszhangozva a meszszeségből, s midőn a két jövevény Barangfehérhez közelért, jobbról balról roppant tömegekben száguldtak feléjük lovagló csapatok hangos üdvkiáltással, míg a város kapujából ifju magyar hajadonok jöttek elébök üdvözlő dalt énekelve, hófehér patyolat ruhában, fejeiken vadvirág koszorúval.

Ott körülfogták a két jövevényt, a férfiak felkapták Juliánt paizsaikra, úgy vitték csoportjaik előtt vállaikra emelve, s végig káltozva az utcákon.

— Imé Álmos vezér utóda, a ki eljött a rokonországból, hol Etele nyugszik hármaskoporsóban!

A lányok ezalatt Delinkét fogták közép-re, s megkoszoruzva őt fehér rózsával, összeölelgeték, összecsókolák; — ismersz-e még

Delinke? Emlékezel-e rám? — hangzott felé minden oldalról, — én vagyok Zille, ki veled járt a ligeteken gyöngyvirágot szedni, én vagyok Enikő, ki bátyád sirját együtt öntözte veled forrásvízzel és könnyüvel; én vagyok Jolán, kitől dalolni tanultál.

A többiek ez alatt két hosszú fehér lepelt feszítve ki, azt két sorban feltartották kezikkel a megérkezett felett, s e mennyezet alatt vezetve a társnéitől ölelgetett leánykát, énekelték a róla készült dalt, melly megsirattott eltünése után keletkezett a nép ajkán.

Gerlice siratja párját
 Kemény idegen országban ;
 Odamégyn sötét holló :
 Ne sirj ne sirj kis gerlice;
 Leszek én teneked párod. —
 Eredj innen sötét holló :
 Galambnak galamb a párja ;
 Nem soká sirok én itten ;
 Eljön értem Dali madár,
 Puha fészkebe visz engem.
 Dali madár puha fészke

Lágy tolluval van megrakva.
 Eredj innen sötét holló :
 Mert ha párom egyszer eljő,
 Körmével kitepi tollad.
 S fészkrét azzal rakja majd meg.

Delinke szerelmesen, szemérmesen tekinte
 Julián felé, kit az ifjak vittek pajzsaikon,
 után sohajtva — galambnak galamb a
 párja.

A lányok más dalt kezdenek.

Elmegyek anyám házába
 Hófehér galamb képibe.
 Leszállok az ablakára
 Szunnyadj szunnyadj szép csendesen,
 Hoztam neked csókot, könnyet,
 Drága gyöngyöt, mirhakövet.
 Álmodj rulam, szunnyadj, szunnyadj,
 Soha sem látsz engem többet.

Delinke szemei könyekkel tölték meg
 anyja emlékére, sirva borult társnéi vállára.

De nem sokára a bus éneket örömjaj váltotta fel, Zágon vezér közelgett Barangfehér

felől nejével és kíséretével, s amint a két kísérő csapat megpillantá egymást, az örömrivalgás az egeket érte.

Az ősz fejedelem leszállott lováról, megölelte lányát, betakargatá hosszú palástjába, megcsókolá arcát, azután Juliánra került a sor, kit férrias kézszerítés után hófehér paripára ültetett fel, s jobbjára bocsátá, míg Delinke sirva és kacagva futott anyja elé, ki ott várt reá pirosra festett kocsijában hölgyeitől körülvéve.

A szegény Jerne szemei nem láthaták többé Delinkét, a tört szívű anya kisírta szemei világát elveszett leánya után, de újra hallá hangját, s minthogy szemei nem láthaták, keblére ölelte, kezeivel magához fűzte, és nem bocsátá el s csókjaival elhalmozva, kis leányának nevezte őt, azt hitte; hogy most is olly kicsiny még, mint mikor legutóbb látta.

Az egész táj örömmre volt zendülve, a sátorok lombjai, mint repülni készülő madárszárnyak lobogtak minden felül, az egész nép

kiáltozott örömében, míg a legjobban örvendők nem tudtak szólni az öröm elfogódása miatt.

Minél mélyebben haladt az ut az ujhaza belsejébe, annálinkább változott annak tekintete. A kifeszített sátorok helyett kioszk-szerű oszlopos kalibák kezdtek itt amott látszani, a telepek helyén szilárdabb, rendezettebb volt az építkezés, míg végre feltűnően maga a főváros Barangféhér, fogalmat nyújtott Juliánnak őseink máshoni lakóhelyéről.

Árka nem volt a városnak, maga e mesze kiterjedt telep alig birt kivehető határokkal, több mértföldnyi területben szétszórt tanyák és karámok úgy vették körül, hogy maga a város csak mintegy e tanyák központja tűnt szem elé.

Tornya nem volt, utcája mind megannyi téres piac, házátmindenki úgy építette, ahogy neki tetszett, hosszúra, alacsonyra, fából, vagy vert agyagból; néhol magas kupok voltak emelve egyetlen fődél nádkévékkel borítva, másutt magas élőfáknak támogatta köröskö-

rül kévéit a hevenyésző építész, hogy az élőfa koronája fedezte lombjaival a házat. Az egész telep mutatta : hogy e nép nem rég lakik itten, s nem tudja : hogy soká fog-e még itt maradni.

Csupán egy magas halmon látszott valami fényes épület, ez volt a vezér laka, külső falai különös vegyítékű tarka mázos téglákból voltak rakva, minők nálunk a kemencék darabjai, belől összerovátkolt fákból voltak a keresztfák, miknek tábláiba durva alakok voltak faragva, csaták és áldozatok csoportzataiból.

Minden házikó tetejébe egy tarka lobogó volt tűzve, mellyek a mint lebegtek a szélben, úgy tetszett, mintha szárnyailennének e könnyen épült városnak, mikkel elrepülhet a szem elől, s ha ma itt látta valaki, holnap száz mérföldre repül, s ott települend le újra.

A mint Julián megérkezett az ősz vezér és családja kíséretében, az összesereglett nép fogadta őket Barangfehér legtéresebb piacán.

Több, mint nyolcvanezer lovas állott a sikon fejedelmét üdvözlendő, ki közibök érve kézen fogá Juliánt, s fölvezette őt magával a vezérhalomra. Semmi küldisz nem ékesité az istenadta trónt, állványa pázsitos föld volt, mennyezete a tiszta ég. A nép harsogó üdvkiáltással fogadta az érkezőket, míg a kürtök jelszavára lassanként lecsendesedett az örömében háborgó tenger, s ekkor tiszta hangzatos szóval elkezdte hozzájuk beszélni a vezér.

— Gyermekek! magyarok, kunok, kazaro-
k és besenyők! Régi szó közöttünk, hogy a
baj nem jár egyedül, most az egyszer meg-
fordult a szellő, az öröm jár párosával. Azon
fejedelmi családnak, melly benneteket száz
meg száz éven keresztül jó és bal szerencse
közt vezetett, magam lők utósó férfi iyadéka.
Utánnam leányágra szállandott az ország.
Zúgtatok, hogy asszony következik a viha-
rokkal játszani, hogy egyetlen gyermekem is
leány, s im az ég meghallá zúgolódástokat és
elvette őt tőlem. Idegen országból rablók

jöttek érte és elorozták közülünk. És ekkor megsirattátok az elveszettet. Soha köny nem folyt annyi Ösmagyarországban, mint ez évek alatt, ti sirtátok azt én velem együtt, és az ég meghallgatá siralmainkat, visszavezette őt karjaink közé. Ez ifju, kit jobbomon láttok, szabadítá őt ki rabságából. Nézzetek rá! nem látjátok-e arcán, hogy ő is magyar, miként ti? hogy ő is fejedelmek utóda, miként én?! — Száz meg száz mérföldre innen, Etele szent hamvainál, ottan élnek rokonaink, kik sok harcoknak utána eljutottak a boldog ígérthonba. E testvérnép fejedelmeinek ivadéka ő, ki sirról sirra tapogatódzva visszajött őshazáját felkeresni. Üdvözljétek őt! ősz fejem a sirba szállhat, ti nem maradtok el árván, ő lesz vezéretetek, ő lesz fiam, az ő ereiben is Attila vére forr, én leányom kezét, ti a vezér kopját adjátok kezébe, s az ég áldása legyen mind a kettőn.

A vezér alig végezhetette szavait, a nép féktelen üdvkiáltása elfojtá az utolsó hangoztat, odatolultak a domb körül, s Juliánt lel-

kesült örömmel ragadva fel karjaikra, fölállíták egy paizsra, s úgy hordozák köröskörül a nép között, mindenütt köszöntve, mindenütt üdvözöltetve. Az ifju a nép vállain érkezett a vezér lakáig, ott letevék, a hölgyek elébe jöttek, szemérmesen megölelék, megcsókolák a rokonnáfogadott jövevényt, ki egyik gyöngéd ölelő kar közül a másikba jutott, s még el sem feledte az egyik csókot, midőn a másik csattant el ajakán.

Julián lelkét fölmagasztosítá a megvalósult álom. Illyennek hitte, képzelte, álmodta őket mindig. Érzé, hogy ébren van, látta, hogy hazája van körül, hallá, hogy anyanyelvén üdvözlik mindenünnen, s keblén ölelve tartá első és örök szerelmét, ki utoljára érkezett őt üdvözölni, hogy soha meg ne vájon tőle.

E pillanat a tulvilágra is szép volna.

Julián a hálától átszellemülten emelé föl arcát az égre, hogy megköszönje a minden jók urának azt, a mit kérni sem mert tőle soha.

De e pillanatban valami idegen, zavaró érzelem ütötte meg lelkét, melly mielőtt öntudattá lehetett volna, egy jéghideg kéz érinté forró kezét, s a mint kedvese szép arcáról fölemelé ittas tekintetét, egy magas ősz férfit látott maga előtt állani, hosszú hófehér ruhában, fején magas tarajsüveg volt, elől a nap arany képével, hátul hosszan leomló fehér lófarkokkal. Ez a Ghylas, az ős pogány áldozó pap.

Julián lelkén egyszerre felhőként borult végig e gondolat : e nép pogány!

— Jöjj imára a forráshoz! szólt a Ghylas, megfogva az ifju kezét.

Delinke észrevevé az ifju megdöbbenését, odasimult hozzá, s mintha emlékeztetni akarna, fülébe sugta.

— Midőn fejedelmet választ a nép, Jezeten (e volt az Isten neve a napimádóknál) tanácsot ad az elválasztottnak; kövesd a Ghylast a forráshoz, s tedd a mit mond.

Julián rendbeszedve eszméit, s követte a Ghylast. Mindenki elmaradt tőlük, csak ők

ketten haladtak a szent berekbe, a hol Jezten oltára állott.

Egy kő volt az a forrás part mellett, mellynek belsejében örök és füsttelen tűz égett, a forrás tulsó oldalán állott a máglya a leszurt karddal, mellyre az égő áldozatot szokták rakni, most meggyujtatlan, mert csak jóslatért jött a Ghylas.

Juliánt megállítá a pap az oltár előtt és szólt.

— Borulj le a földre és csókold meg azt, mert a föld ad hazát, a föld ad eledelt, a föld ad sírt.

Julián engedett, s leborulva megcsókolta a földet.

— Mosd meg arcodat a forrásban, mert a viz tisztává teszen.

Julián megnedvesité arcát.

— Sohajts a légbe, mert a lég ad szabadságot. És nézz a napba, a ki ad életet, meleget és világot.

Julián egy percre a napba tekintett s káprázva kapta el onnan szemeit.

— Mit látsz most? kérdé tőle a Ghylas.

— Kék és zöld foltokat, felelt Julián, kezével dörzsölve szemeit.

— Azok Jezten képei. Most imádkozzál magadban, mondj imát, a minőt akarsz, a mit kívánsz, s én meg fogom kérdeni Jeztent, mit felel imádra.

Julián fölemelé szemeit, s felfohászkodva magában imádkozott.

— Isten! keresztyéneknek ura, ki vágyaimat betöltéd, ki im nekem hazát, koronát és szerelmet adál, halld meg és segítsd meg imámat, e népet, e hont, e szerelmet én tenéked ohajtóm adni, a te birodalmad népesüljön meg általuk.

A Ghylas szemei figyelmesen kísérték az imádkozó ajkainak néma mozdulatait; midőn elvégzé az imát, a Ghylas levette a máglyáról a kardot s négyet vágott vele, minden suhogásnál lassudan mormogva : — ég, föld, nap, vizek feleljetek! Azzal a kardra támaszkodva elkezdte hallgatódzni, a szél megindult a falevelek között, mintha azoknak suttogá-

sait hallgatta volna. Azután letépett néhány falevelet, ráhinté a forrásra s magába vonulva hallgatódzott ismét a forrás mormogásaira. A nap leszállt, az ég megcsillagosodott. Egy egy csillag futott alá. A Ghylas szemeivel kísérte azt, mintha futásából olvasna valamit. Éjfél felé fölkelte ülőhelyéből s a kardot fel-tűzve a máglyára, elkezdé tompán, lassudan dörmögni : — mit suttognak a levelek? mit mormognak a tengerek? mit hullanak a csillagok?

Kevés idő múlva odalépett Juliánhoz és megszólítá őt reszkető hangon.

— Ezt izeni neked Jezten : honfi sem léssz, még is hontalan léssz, vezér sem léssz, még is népet vesztesz, férj sem leendsz, még is megözvegyülsz.

Julián reszketni érzé maga alatt a földet, látta hullani a csillagokat, érzé a hidegszél fuvását, hallá mormolni a patakokat.

Ezt izeni neked Jezten.

BACSO TAMÁS.

Magyar historiai novella.

I.

Murányvár, az annyi regényes kalandról híres omladék, Ferdinand király idejében a Tornai Tornallyay családnak volt birtokában.

1536-ban meghalt az öreg Tornallyay János, s maradt utána egy fia László, kit még élteben eljegyzte egy szinte a Tornallyay családból való hajadonnal Máriával.

Ezt a Tornallyay Máriát azonkívül a fiscus által fiusitató, hogy ha netalán saját édes gyermeke meghaláloznék, vagyonai ne származzanak idegen kézre, hanem maradjanak a leánynál, s ha az később máshoz találna

férjhez menni, viselje a férj az ő nevét is, s a születendő gyermekek, mint Tornallyaiak birják a család javadalmait.

Minthogy azonban kora halálával hátrahagyott fiacskája menyasszonyostul együtt még mindketten gyermekek valának, gondviselőül rendelé számukra eddigi várnagyát Bacsó Tamást, még két testvérével együtt, kiknek egyikét hitták Bernátnak, másikat pedig Sámsonnak.

Az öreg Tornallyay sohasem vélte gyermekei jövődjét jobb kezekre bízhatni, mint e három férfiéra. Ezek közül Tamás volt a legidősebb, kegyes, imádkozó ember, kinek sohasem volt egyébre gondja, mint bucsujárásra és alamizsna-osztogatásra; utána következett Bernát, ez egy kissé rutarcu volt, fertelmes képére alig lehetett ránézni, de annál jobban értett a gazdálkodáshoz, s pénz és számvetés dologában senki őt meg nem csalhatta, a legifjabbik, Sámson, pedig vitéz hadakozó ember lévén, már természetnél fogva is erős és izmos természetű; úgy gondolá a jó

öreg, hogy a mig fiának lelki neveltetése nem szenvedend hiányt Tamás ápolása alatt, ad-
dig Bernát a vagyonbeli gazdálkodásban le-
end tudós, végre Sámson hathatós védelme-
zője leend annak minden erőszakos megtá-
madások ellenében.

Az öreg János eként elhagyván a mulan-
dóságot, ime mi történék vala? Már az első
esztendőben hirt futamodék, hogy Murány-
vár egy rablófészekké lett, honnan vitéz
Sámson gazda tüzzel vassal látogatja a felvi-
déket, gyilkol, rabol és gyujtogat, a jó Ta-
más feltöri a templomokat, leszedi harang-
jaikat, s a bölcs Bernát benn a várban pénzt
kovácsol az elrabolt harangokból, s annyira
elárasztá már hamis pénzzel a tájéket, hogy
a szomszéd városokban félnek az emberek
pénzen vásárlani, hanem inkább csereberél-
nek.

Hasztalan emeltek panaszt a szomszéd
falvak és földesurak! a hatalmas gonosztevő-
ket nem volt mód megfenyíteni, ha Ferdi-
nandhoz folyamodtak segítségért, ezek azzal

fenyegetöztek, hogy áttérnek János Zsigmondhoz, s megfordítva. A megye kétséges föld volt, ma az egyik fél bírta, holnap a másik, s mikor a háborura is alig volt elég a fegyver, honnan jutott volna még a rablók ellen?

Az országgyűlés egynehányszor citálta őket, de ők sohasem jelentek meg, dacolva a törvényekkel.

Minő sors várhatott illy állapotban a rossz kezekre bizott árvákra, kiknek ügye e zürzavaros időben egyedül a gondviselő ur isten őriző kezére volt bízva?

A mellékrokonok gyakori kérdezősködéseire mindig kitérő feleleteket adtak a gondnokok, s nem engedék őket a gyermekekhez férni; majd, hogy László felserdült, elhiresztelék, hogy elment Lengyelországba hadakozni, egyszer csak aztán kitűzték a fekete zászlót a vároromra: László, — hogy, hogy nem? — hazaérkezett ismét, és rögtön meghalt; a ki nem félt Murányvár alatt járni, megjelenhetett a torára. Ez volt a hír.

II.

A T O R.

. . . . . A terem be van huzva fekete posztóval, középett áll a rovatal, ezüst szegekkel kiverve; két oldalán megfordítva függenek a családi cimerek, egy fehér angyal, csillagos kék mezőben, jobbjában lángpallost tartva. Fejtül zászlók és lobogós kopják, két felül tizenkét viaszfáklya lobog; a ravatalon egy fiatal férfi fekszik, sápadt, kiaszott arc, kemény szigorú vonások, beesett szemei csukvák, viaszsárga kezei mellén össze vannak téve, nagy sima homloka száraz és fényes, mint szokott lenni a halottaké.

Lábtul kis kerek asztal mellett négy virasztó diák ül énekelve, az asztal alatt nagy zöld órros kancsó fülel, a diákok bele vannak már fáradva az éneklésbe, de még az ivásba nem.

A szomszéd-teremben ez alatt vígan folyik a tor, ott a csatlósok és pincérek iszszák

le sziveikről a but, s ha elhallgat olykor a virrasztók éneke, a de profundis szomorú melodijája után keresztül hangzik a nyitogatott ajtókon a vad rikácsoló bordana: „ej haj, ígyünk rája, úgy is elnyél a sir szája!”

A virrasztók unni kezdik magukat a halott mellett, a zsolozsmák végig vannak énekelve, a fáklyák leégtek, és a kancsó kiürült. Egyet elküldenek maguk közül, hogy hozza tele. A másik utána megy, hogy meglesse, ha nem csalja-e meg társait? Mindketten oda maradnak. A harmadik értök indul, visszahivandó őket, s a negyedik aztán nem bolond, hogy egyedül maradjon, ő is utánok megy. A szomszéd-teremben pedig igen vig társaság van, onnan nem jön ki más, mint a kit kilöknék. A halott egyedül marad.

Éjfélkor lefognak tenni majd a családi sirboltba, s a cimer megfordítva marad a sirbolt ajtó felett, melly a Tornallyay család utolsó férfi ivadéka, László után bezáródik.

Éjfélig van ideje mindenkinek meglátogatni a halottat, ki élteben annyi emberrel

jól tett, védte az ártatlant, segítette a szü-
kölködőt, gyámolítá rokonait, megbecsülte a
jó szolgát, és harcolt a hazáért.

Nem igen jut eszébe senkinek.

Egyszer nyilik az ajtó, s a részeg tivor-
nya ordításból kitántorog Ivó, a csatlósok
hadnagya, kit László váltott meg török rab-
ságból. Részeg az ember, mint a csap, kezé-
ben kancsót hoz, s a halott előtt kacagva
megáll, a hogy állhat.

— Igyál atyafi! szól urát kínálva, s va-
dul röhög durva ötletén. Ugy is nagy stá-
tió lesz innen a más világig, s ki tudja: ül-
tettek-e ott is szőlőt? Igyál no.

Az ember tántorogtában felrug egy álló
gyertyatartót, s a viaszfáklya forró olvadéka
László arcára cseppen. Az hideg marad és
mozdulatlan.

— No — se baj, mond a hadnagy felál-
litva a fáklyát nagy ügygyel bajjal, s ez alatt
más kettőt taszitva el. Ha a más világrajutsz,
ott még majd forróbbal is leöntenek.

A hadnagy eltántorgott részegen, kiment

a folyosóra, valamellyik szegletben eldült és elaludt. Az utána nyitva hagyott ajtón besüvöltött a szél, s úgy lobogtatta a fáklyákat a ravatal körül!

A szomszédteremben hangzott a lakomai zaj, a halott szobája csendesen maradt.

De im ki az, ki őt ismét látogatni jó? Magas, halvány női alak, ha szemei úgy nem égnének, léleknek is beillenék. Ez a menyasszony. A halott menyasszonya Mária, ki jegyesét már három év óta nem látta, s most tudtára adák, hogy vőlegénye megérkezett, s ott fekszik a koporsóban.

A leány megáll a ravatal előtt. Szép vonásai mintha kővé volnának fagyva mozdulatlanok, szemeit le nem veszi mátkája arcáról, egy könny nem nedvesíti azokat. Iszonyu érzelem! midőn az élet legkinosabb órája jelen van, nem akar fájni a sziv, nem akar sirni a szem, nem akar veszteségére gondolni az ész, és e borzasztó űr a lélekben, köny, fájdalom, és gondolat nélkül a legiszonyubb

szenvedés. Ezentul még csak egy lépés van,
— az örültség kacaja.

Annyit szeretne pedig mondani a halottnak; szeretne szemrehányásokat tenni, hogy hát illy hidegnek kell-e a vőlegénynek lenni? szeretné elmondani neki, hogy ő is szenvedett sokat, szeretné megkérdeni tőle, melyik ut vezet a tulvilágra, hogy utána mehessen? Mert hiszen olly nagyon szerette őt! De az ajk nem ad hangokat.

Odalép a halott mellé, s gyöngéd fehér kezével megfogja annak viaszsárga kezét.

Mi volt ez?

A megérintett hideg csontkéz megszorítja a leány kezét.

Mária ijedten tekinte kedvese arcára, s annak felnyilt szemeivel találkozik.

— Csendesen . . . suttogá a ravatalon fekvő. Ne félj és ne örülj, mert elárulsz.

A leány reszketett, a férfi nem.

— Vártalak, suttogá László a leánynak, végy le egy kést a falra akasztott fegyverek közül, s vagdald el vele kötelékeimet, mik

kezeimet és lábaimat fogva tartják, s aztán tedd mellém a kést.

A leány csak bámult, a nélkül, hogy a mondottakat teljesitené.

— Mária! nem természetörö csoda, a mit látsz, én élek, de csak egy óráam van még hátra, éjfélnélkor elfognak temetni, ezt az órát használni kell. Hajolj reám, tégy úgy, mint-ha siratnál; — ne félj hideg alakomtól, csak egy szikra ég még abban, s az is szerelem te érted. A mióta nem láttál, az alatt itt voltam bezárva a bástyák legalsó börtönében. Bacsó Tamás tartotta ottan. Midőn bűneit megtudva, meg akarám őt büntetni, rabló zsoldosaival megkötöztetett, s elzárt a világ elől, s az utánam kérdezősködőknek mesét mondott hollétemről. E sirból, jól tudám, hogy csak a másik sirba van kijárás, s vártam sokáig, vártam iszonyu ideig; a napokat nem számíthattam, mert a föld alatt nincs idő, csak azt tudom, hogy az hosszabb volt az örökkévalóságnál. Végre egy gondolatom jött: visszatarték magamtólételt és italt hos-

szu ideig, testem kiszáradt, arcom összeesett, szivem verése alig lön észrevehető, s tagjaim elhidegültek. Egy órában porkolábjaim, midőn láncaimat vizsgálni jöttek, megmerevülten találtak börtönöm fenekén fekve. Ez meghalt! mondának nevetve, s a láncokat levéve rólam, felvettek vállaikra, felöltöztettek halotti ruhába, s kiteritettek e ravatalra; halottam, mint suttogá mellettem egy, hogy még szivem körül melegséget érez, s az ijedségtől úgy elszorult egyszerre szivem, hogy a mint a másik rátette kezét, nem érzé dobbanását. Majd jobban meghül a sirboltban, vigasztalá társát. Most, Mária, adj kezembe egy kést.

→ Mit akarsz cselekedni?

— Megvárom, mig Bacsó Tamás ide fog lépni ravatalom mellé, s akkor szívébe ütöm azt.

A leány ráhajolt Lászlóra, s arcát arcára fektetve suttogott :

— Maradj csendesen és ne háborogj. Én megszabadítalak, ha rám bízod magad. En-

gedd magadat a sirboltba letétetni, én érted megyek.

— Lehetlen az, szólt reszketve a férfi, s a puszta gondolatnál elkékülének ajkai. Hát-ha gátolva léssz, s én ott veszek a lezárt koporsóban? A sirbolt-ajtó zárva leend; s ha odáig juthatnál is, belőle ismét nincs menekülés.

— Van. Atyád koporsója mellett áll egy kőkoporsó; ez üres, nem fekszik benne senki; fedelét leemelve, egy szűk lépcső lejárása tűnik elé, melly a sziklába vágva a vár alatti barlang üregéig vezet, ezen keresztül megszabadulandsz.

— De hogy jöhetsz te odáig?

— Éjfél után, midőn mindnyájan lenyugszanak, Bacsó Tamás hálótermébe lopózom, ki feje alatt szokta őrzeni a vár kulcsait. A várnagy babonás: e vár lakóinál hagyományul jár a monda a fehér leányról, ki az éjfél óráiban, a lángpallóst kezében tartva, végig szokott járni a vár termein. Senki sem meri őt megszólítani, mindenki félve áll hátra,

s maga Bacsó Tamás takaróját fejére vonva huzódik ágya szegletébe, hogy ne lásson és ne halljon semmit. Nem rém a fehér leány, én magam vagyok az. Alant a hegy tövében lakik egy hű szolgám, az öreg Bertalan, kecskepásztor, ő fedezte fel a sirbolti rejteket, s én használva a várnagyok babonás hitét, itt szoktam vele találkozni, s itt adom át neki panaszleveleimet, miket ő több ízben elvitt a nádorhoz, sőt egyszer a királyhoz is. Ma éjfélkor ismét lemegyek, téged megszabadítalak.

— És azután velem jössz?

— Te fölmégy a királyhoz, föl az országrendeihez, megmutatod nekik kinszenvedett arcodat, s boszut kérsz gyilkosaid fejére. Én addig közöttük maradok, hogy legyen, ki bűneiket feljegyezze.

E percben nyílt az ajtó. László lehunyta szemeit, Mária úgy tett, mintha ráborulva sirna. A három Bacsó lépett be a terembe.

Elöl egy magas, martialis alak, Bacsó

Sámson, a rablőhős; vastag, szénfekete haja serteként áll fején széllyel, és ellepi homlokát, sűrű szemöldei csaknem össze vannak növe, két bajusza, mint két ökörszarv, öklelőzik jobbra balra, sűrű fekete szakállal van benöve egész arca, mintha acélsodronynyal volna beültetve, s a mik szabadon maradtak, azok egyedül a sötét, villogó szemek. Alakja ölnél magasabb, vállai szélesek, karjai vastagok mint egy cserfaág, öltözete piszkos és elhanyagolt, mellyet derekán bivalybőr-öv szorít össze, azon lóg egy hosszú, rozsdás, egyenes kard; a kard lapjára e szó van edzve: „jó éjszakát!”

Utána jó Bacsó Bernát, merő ellentéte az elébbi alaknak, egy félre nőtt, nyomorék teremtés, feje vállai közé szorulva, arca ráncokkal fedett, a szőrt megirtá rajta a himlő, mellytől szemei is örökké veresek, hosszú kezei csaknem a földig lógnak. Az egész alak szánalomra indit, de az ajkak vonásában van valami keserű guny, melly e szánalmat visszautasítja, s dacolni látszik a természet-

tel, melly őt megcsufolta, s az emberiséggel, melly őt kineveti.

A harmadik, Bacsó Tamás. Egy tisztességes ősz alak, a millyennek festik a becsületben megöszült embereket : nyílt, barátságos homlok, mellyet ezüst fürtök fednek, tiszta, józantekintetű szemek, szabályos arc, szelid, nyájas ajkak, komoly magatartás; — öltözete gyász, s e szint arckifejezése sem hazudtolja meg. Tud szomorú lenni.

Midőn belépnek, Mária fölemelkedik a ravatalról, s hideg, könnytelen arccal végig nézve a három testvéren, a nélkül, hogy szólna hozzájuk, eltávozik.

Sámson vállat vonítva fordul el tőle, míg Bernát faunusi vigyorgással tekint utána, egyedül Tamás üdvözli őt tiszteletteljesen meghajtva fejét.

— Köszönnetek kellett volna neki; szól intőleg testvéreihez, ezentúl ő leend e vár birtokosa.

Bernát felkacagott.

— Miután eddig vőlegénye volt az, ki most halva fekszik?

— Bizonyára, a végrendelet így hagyományozta azt.

— De azt nem hagyományozá, hogy a vár urát három esztendeig fogságban tartsd, s csak meghalva ereszd ki.

Tamás nyugodt lélekkel viszonya :

— Én gondnokul voltam mellé rendelve, hogy vigyázzak reá, a fiun tébolyodás jelei kezdtek mutatkozni, s én elővigyázatból zártam őt el, hogy kárt ne tegyen magában, vagy jószágait el ne prédálja, ez nekem jogom volt és kötelességem.

— Igaz, hiszen te derék becsületes ember vagy. Megbocsáss, hogy későn ismertelek meg; hát e leányt most újra mi oknál fogva teszed el láb alól?

— Épen nem teszem. Őférhez fog menni, és Murányvár a hozzátartozó uradalmakkal együtt azé leendő, ki őt elfogja venni, a mint a végrendeletben van.

Bernát elsápadva néze bátyja arcára,

mintha kétkedne rajta, hogy tréfál-e vagy valót beszél?

— S hová leszünk mi akkor?

— Maradunk a kik voltunk, ha a kegyes vőlegénynek tetszeni fog; viszonza Tamás alattomos mosolygással, melly egy percre elárulá a szelid arca vonásaiban alvó ördögöt.

— S ki volna az? kérdé Bernát, értetlen arccal.

— Kedves öcsénk, Sámson; szólt Tamás, a kalandorra mutatva, ki ezalatt hátat fordítva állt egy ablakban összefont karokkal, s részvétlen arccal bámult ki az erdős vidékre.

A mint nevét hallá emliteni, visszaforditá nagy, bozontos fejét, s lenézve testvéreit, egyet vonita vállán, s azzal ismét az ablakba könyökölt.

Tamás odalépett hozzá, s nyájasan megveregette vállát.

— Hallottad, miről beszéltünk?

— Hallottam, de semmi közöm hozzá.

— Semmi közöd?

— Mert az nem az én mesterségem. Én rablok, gyilkolok, megölök száz férfit ha kell, de lopni, csalni, örökségeket elhajhászni nem szokásom. Tegyetek a leánynyal a mit akartok, mit bánom én? öljétek meg, de az én kezem által ugyan nem; engem hagyjatok ki játékaiktokból.

— Sámson, térj eszedre, ha egyszer elvetted a leányt, többet akár soha se lásd. Mehetsz a világ végire, de nekünk kell, hogy őt nőül vedd.

Sámson fölegyenesedék, szemei villogtak sötét helyeikből.

— Halljátok. Én láttam férfiakat meghalni a halál mindenféle nemeivel, én láttam ágyukat szegezve mellemnek, és éreztem álmomban a hóhér pallosát nyakamba metszeni, én láttam kísérteteket utánam jöni az általam meggyilkoltak sirjaiból, s hallottam kongani a felgyújtott falvak harangjait, mikor már a tornyok levoltak égve. Nem reszkettem soha. De asszonyt nem láttam sirni soha, és nem akarok. Keressetek helyet-

tem más vőlegényt. Én a leányt el nem veszem.

— Elveszem én ! szólt közbe, kigyuladt arccal Bernát, s arca ragyái és szemei még vörösebbek lettek.

A ravatalon fekvő László, kinek e beszédet hallva, a pokol kinjait kelle kiállani, e szóra öntudatlanul felsohajtott.

Mindhárman ijedten tekintének vissza.

— Valaki sohajtott. Hangot hallék : rebegé Bernát.

— Semmi sem, szólt Tamás széttekintve. Tán valaki hallgatózott az ajtón.

Bernát szorongva szólt :

— Engem úgy nyugtalanít e halott, úgy félek tőle. Kedvem volna szívébe ütni e kést, nehogy föltámadhasson valaha.

— Azt ne tedd, csitítá őt Tamás. Még azt mondaná valaki, mi öltük őt meg. Meg van ő halva jól.

Sámson gunyosan fordult testvéreihez :

— Hogy féltek, miszerint föltámad az, a

kit megöltetek ; a kit én megölök , az nem ébred föl soha.

— Beszélj , beszélj kevély rabló. Ha én ébren nem vagyok , te nyakadra hoznád az egész országot , s harcolhatnál vele.

— De ha én pénzt nem szerzek , szólt közbe Bernát , te is hiába vagy ébren.

— Csitt , a virasztók jönnek.

Éjfél elmúlt. A torozók ügygyel bajjal elhagyák az ivótermet , a legjozanabbak felvevék a ravatalt vállaikra , s a mint a sirboltajtót felnyiták , a kijövő hideg szél olly borzadályosan futott végig valamennyin , hogy egyszerre kijózanultak , az arcok halaványak voltak a fáklyafénynél.

A csatlósok megálltak a lépcsőkön , félelmesen nézve fáklyáik füstjére , mintha fekete szellemek lobogtatnák azokat palástjuk szegélyével. Alulról hangzott a halotti ének : Miserere mei Domine !

Az emberek önkénytelen keresztet vetének magukra s örültek , midőn visszajöhet-

tek a sirboltból, s hátuk mögé nem merve tekinteni, siettek alvószobáikba.

Bacsó Tamás maradt leghátul, bezárta a sirbolt-ajtót, megfordítá rajta a cimert, s magában dörögve monda :

— Ez többet meg nem nyilik — az ítélet napig.

III.

A FEHÉR LEÁNY.

Bacsó Tamás reszketve fogá meg Sámson kezét, midőn hálósobájába ért.

— Maradj nálam, szólt rebegő hangon, ez éjjel nem merek egyedül alunni. Egy kísértettel megszaporodott a pokol.

— Még is olly gyáva vagy, vén gyermek? szólt az megvetően.

— Nappal nem nevezhetnél annak, de az éjszaka nem az emberi hatalmaké. Kérlek, ülj mellém, ülj közelebb, gyujtsunk tüzet a kandallóban, zárd be az ajtókat, s az ablakok tábláit reteszeld be. Engem Isten csodái kísértenek éjjelenként.

— Álmodban látod azokat, sokat vacsorálsz.

— Épen semmit.

— Tehát azért látod, mert sokat böjtölsz.

— Oh ne mondd. Az Istennek oka van engemet látogatni. Én sokat vétettem nagyon. De vezekleni fogok, vezekleni bűneimhez méltón; ha ez utolsó tervem bevégezém, akkor templomot építetek, olly pompásat, hogy hasonlóban nem imádkoztak még soha.

— Csak hozzám közel ne építesd, mert kitalálom rabolni.

— Csendesen Sámson; ne szólj így. Oh itt a falak is beszélnek, körülem minden bu-tor él, és engem üldöz; ha nagy csendesség van, nevemet suttogják, csendesen, alig hallhatólag; és éjszaka, midőn a nagy viharra ollykor fölébredek, melly a tornyok szélvi-torláit csikorgatja, egyszerre megnémul minden, s fejem fölött elkezd zugni a hatvan-négyszáz mázsás öreg harang, mellyet a rimaszombati szentegyházból elraboltam, s ha-

mis pénzt verettem belőle, s úgy kong, úgy zug a mélységes éjszakán keresztül, hogy a bástyák rengnek bele alapzataikban. Máskor halálos vakság fog el, érzem a fáklyák melegét, és lángjaikat nem látom, mélységes sötétség ül körülöttem. Számtalanszor, midőn ágyamba le akarok fekünni, saját alakomat, a hogy vagyok és létezek, már ott fekvé találom, s hasztalan költöm onnan, nem bírom fjlébresztetni, s ott virradok meg székemben ülve, míg a nap feljő, s a kisértet eloszlik.

— Rémséges dolgokat beszélsz, szólt Sámson, közelebb huzva kardját.

— Nézz hátam mögé, nem áll-e valaki mögöttem? gyakran midőn olvasni akarok valami szent könyvből, érzem, hogy valaki hátam mögött leskelődik, s vállamon keresztül azon könyvből olvas, míg az én szemeim előtt annak minden betűje megelevenedik, hogy mennek egymásután sorban, mint a lándzsás hadsorok, s ha kés van kezemben, úgy biztat, úgy erőtet, hogy vágjam vele torkomat keresztül!

— Te meg vagy rontva Tamás. Eszed nincs helyén.

— Van e várnak egy ősi réme, melly itt lakik alattunk vagy felettünk, elrejtve a falak üregeiben, és örökké ébren. Ez a fehér leány. Egy Tornallyai leány hajdan a keresztet hadba távozott el, s ott elesett a csatában : de szelleme visszajött e várba lakni, s olly tiszteletben tartaték a család előtt, hogy ünnepélyes lakomáikon egy széket mindig üresen hagytak a számára, s arcképe alá, melly a csarnokban függ, valahányszor megnyegző, tor, vagy keresztelő történt, külön viaszgyertyát szoktak meggyújtani, s míg a többi viaszgyertyák leégtek, ez bár folyvást lángolt, soha nem fogyott el. Ez a rém üldöz legjobban engemet. Hasztalan zárkózom be előle, zárt ajtókon keresztül felkeres, egyik ajtómon bejön, a másikon kimegy, az örök látják őt, és nem merik megszólítani, hallják mint csikorognak az általa felnyitott ajtók, s mint csapódik be a sirbolt-ajtó utána iszonyu dördüléssel. . . .

E pillanatban iszonyu csattanás hallatszott. . . . A két testvér rémulten ugrott fel székeiről, s az ajtóra tekinté. . . . Az felnyílt csendesen. Bacsó Tamás reszketve fogózott testvére karjába. Szemeit nem birta lezárni. Jól tudta, hogy zárt szempilláin keresztül is kénytelen volna látni e tüneményt.

Egy fehér alak suhant végig a termen, egy márványarcu hölgy alakja, vállán arany betűkkel kivert lángalaku pallost emelve, s szemeivel merőn maga elé tekintve.

Bacsó Tamás homlokán a hideg veriték gyöngyözött. Sámson keze is rá volt fagyva a kardmarkolatra, s izmos termete reszketett.

Már a fehér leány a tulsó ajtóhoz ért, midőn Sámson erőszakosan megtörve félelme bilincseit, felkiálta :

— Hát fattyuk vagyunk-e mi, hogy egy rémtől megijedünk? s azzal kirántva kardját, elállta a kísértet útját. Megállj! ordita rá, felemelve kardját, — s ha a pokolban lakozol, maradj ott örökre, vagy ha nem haltál

meg elég jól, megöllek én, ugy , hogy a más világon sem fogsz élni többet.

A fehér alak egy pillanatra megrettenni látszott, mintha még fehérebb lett volna mint volt, de a másik pillanatban megvillant kezében a lángpallos, s olly gyorsan, mint a vilám, csapott le Sámson kardjára.

A kard kihullott a férfi reszkető kezéből, s Sámson térdrebukott a rémülettől, arcát kezeivel eltakarva.

A következő pillanatban lehete hallani a mindig távolabb felnyitott ajtók csukódását; mig egy végső dördület hirül adá, hogy most a sirbolt-ajtó csukódott be.

Minden lélek halálfélelem közt aludt ez éjszaka, s másnap reggel a Tornallyai család sirboltja felett, hol a cimert Bacsó Tamás saját kezével forditá meg, e cimert ujra helyreforditva lehete látni.

IV.

A KINYUJTOTT KÉZ.

Ezen zavargós időkben nehéz volt az ország és a fejedelmek figyelmét egyes családok sérelmeire vonni; a népek kiáltásai közül nem hallatszott ki az egyesek jajszava.

Tornallyai László, menyasszonya által a legcsodálatosabb uton megszabadulva, azon kezde gondolkozni, mint irtsa ki öröksége rablóit Murányvárból?

Ha egyenesen fölmegy Pozsonyba, s magát az országrendeivel megismertetve, azokat a törvényszerinti elégtételre felhívja, kockáztatta volna, hogy Bacsó Tamás megtudva életben maradtát, órgyilkosokat küld utána s megöletti, míg azt az igazságnak megrövidült karjai rablófészkében el nem érik, s minden törekvésének sem sikerülend egyebet kieszközölni egy erőtelen fulminatoriumnál, melyet Murányvárban csak kacagni fognak.

Hanem mást gondolt ki. Máriát nem bo-

csátá többé vissza a várba, hanem elvivé őt a szent Erzsébetről elnevezett kolostorba, s ott a szent szüzek gondviselésére bízva, elrejté őt a Bacsó család szemei elől, kik amaz ijedelmes éj óta semmit sem tudtak az eltűnt leány holléte felől.

Akkor tudósítá László álnevű feljelentésben az országbiráját, miszerint a Tornaljai család utolsó ivadékainak egyike meghalálozván, másika kolostorba lépven, a megürült Murányi uradalom a koronára szállt vissza; minélfogva a fiscus igyekezzék azt törvényes urának visszafoglalni.

E feljelentés nem maradt sikertelen; rövid idő múlva parancs érkezett Bacsó Tamáshoz, melly által az felszóllittatott a murányi uradalmat a törvényes határidő alatt a koronának átszolgáztatni.

Bacsó Tamás elsápadt, a mint a parancs elejét olvasá, hanem a mint annak végén megérté, hogy Mária a szent Erzsébeti kolostorban tartózkodik, mintha kő esett volna le szivéről, megkönnyebbült kebelével mondá:

— Minden jól van.

Még az nap felkeresteté Sámson, ez ös-szegyűjté rablóhadait, s éjszaka ráütve a Szent-Erzsébeti kolostorra, azt ostrommal elfoglalá, oltárkincseit felprédálta, s Máriát erőszakkal elrablá belőle. Nehány ittas rabló üszköt vetett a szétdult kamarákba, s a kolostor a pusztá falakig leégett.

E kolostort azonban az akkori ország-primás építeté, s különös kegyében tartván, midőn e szent hely elrombolását megérté, méltó haragra gerjedve, panaszt tőn személyesen a király előtt, mellynek eredménye az lett, hogy mielőtt a zárda üszkei kihamvadtak volna, már a császári tábornok Salm Frigyes ott állt Murány alatt boszuálló seregeivel.

A Bacsó családnak csupán egy utja volt a menekülésre : Máriát kényszeríteni, hogy egyhez közülök nőül menjen. E végett a legközelebbi faluból erővel elragadták a lelkészt, s halállal fenyegeték, ha az esketési szertartást rögtön végre nem hajtandja, csak ez ál-

tal maradhatván törvényes birtokában a várnak, s csak így menthetve a kolostor elleni erőszakoskodást.

A lelkész, egy tisztcs hetvenéves agg, csupán arra kérte őket, hogy engedjék őt egyedül beszélhetni Máriával, miszerint őt sorsával megismertesse, és ha kelleni fog, rábeszélje a kívánt lépésre.

Midőn egyedül maradt a leánynyal, megfogá annak kezeit, s homlokát megsimogatva szólt :

— Ne félj leányom. Az Isten nem hágy el téged. Engem halállal fenyegetnek, ha téged össze nem adlak e gonosztevők egyikével, de én nem félem a halált, félem egyedül az Istent, s ha ő neki tetszik, hogy meghaljak, nem első mátyrja leszek az igazságnak, de az leszek. Te tartsd meg magadat. Igérd e gyilkosoknak, hogy kész vagy az ajánlott kezet elfogadni : Él az Isten, hogy én össze nem kötöm azt a tiéddel.

A leány megcsókolá a tisztcs agg kezét, s midőn kilépett gyilkosai elé, azoknak vég-

telen meglepetésére kijelenté, hogy kész be-
léegyezni az ajánlott házasságba.

Nagy lön az öröm Murányban. Lakomá-
hoz készült az egész vár; míg künn Salm ál-
gyuit sáncoltatta. Maga a választott vőle-
gény, a pupos Bernát úgy felcicomázta ma-
gát boglárokkal és klárisokkal, hogy akár
egy medve nyakába odaillett volna.

A vár egyik teremét kápolnának készi-
ték el, felszerelve innenonnan elrabolt oltár-
szerekkel, s midőn mind együttvalának, vő-
legény, menyasszony, násznagyok és vőfélyek,
az istenfélő lelkész ott az oltárhoz lépve, s
kezével a feszületet felemelve, nem hogy
megáldotta volna az előtte állókat, sőt meg-
átkozá azokat, kimondva rájuk az egyház
legsúlyosabb anathemáját, s a kárhozatnak
adva őket testestül és lelkestül.

A rablók irtózatos dühvel rontottak ek-
kor a lelkésznek, s megesküvének, hogy ha
a szertartást végre nem hajtja még azon órá-
ban, olly kinzást fognak rajta véghezvinni,
hogy óhajteni fogja a gychennatüzét enyhü-

lésképen. A lelkész nem hajlott szavaikra, megcsókolá a feszületet, s karjait széttárva, odaveté magát gyilkosainak.

Azok megragadták mellénél fogva, s kihurcolák a teremből, végig a folyosókon : de ime Isten könyörüle szolgálja sorsán, midőn a kinkamrába értek vele, egy ér hirtelen megpattant az agg férfi fejében, s mire a kinkpadra fekteték, már megszűnt élni.

E pillanatban kúrthang rivallt a várkapun kívül, s a toronyőrök rémült arccal jelenték, hogy királyi hirnök áll a felvonó hid előtt.

— Taszitsátok az árokba! Kiálta Sámson, s a dühödt nép megcselekszi, ha Tamás utjokat nem állja.

— Csendesen fiuk; nem kell kihuzni a kardot, míg van más út a menekülésre. Sok ajtót kinyit a tolvajzár, mit a harcfejsze be nem tört volna. A veszély nagy, s védelmi szereink kevesebbek, minthogy háromnap i ostromot kiállhatnánk velök.

— Igen bizony! kiálta közbe Sámson

haraggal. Mert te mindig többre becsülted az aranyat a vasnál, s a helyett, hogy kardokat szereztél volna, billikomokat gyűjtögettél, álgyuk helyett pénznek öntetted a harangokat, s lőpor helyett ezüsttel töltötted a kamarákat, már most csatatér helyett keress magadnak akasztófát a hol meghalj.

— Nem ugy Sámson. Azokkal a kis ezüst golyókkal jobban célba lehet találni, és messzebb lőni, mintha mázsás köveket hajigálnál kerek tarackból. Rakjatok meg három szekeret a tárházakból jó vert arany- és ezüstpénzzel. Jól megértsetek : nem ollyannal, a mi nálunk készült; — igazival. Te Bernát lemégy e szekerekkel a fővezérhez, s kegyelmébe ajánlasz bennünket.

— Miért épen én? kérdé Bernát elkékedve, miért nem te magad, vagy Sámson?

— Mert te legkevesebb váddal vagy terhelve; neved legkevesebbet forgott az actákban, itthon ültél mindig, mint a pók; nincsenek személyes ellenségeid.

— És mivel legkevesebb kár lesz ér-

ted, ha ott marasztanak, szólt közbe Sámson.

— Ha ide benn maradsz, nekünk ugy sem használsz, mert az utolsó hellebárdos agyoncsap a dárdája nyelével, míg ha önkényt megadod magadat, tekintet lesz reád. A többit ékesenszólásodra, s e három szekerre bízom.

Bernát elsápadva ült fel a szekerekre, s megnyittatva a hirnök előtt a várkaput, kijelenté, hogy testvérei nevében kész a fővezér előtt megjelenni.

Pár óra múlva a szekerekkel együtt Salm sátora előtt állott.

A vezér több magyar főúr társaságában fogadta az érkezőt, ki nagy vigasztalódására tapasztalá, hogy azok előtte mind ismeretlenek.

Annyival nagyobb lön tehát rémülete, midőn Salm elé lépve, őt egyenesen nevével szólítá :

— Te vagy az a Bacsó Bernát, ki rabló testvéreiddel együtt a környéket pusztítod?

— Ne hidd méltóságos uram, a mit rólunk mondanak, cseh rablók kalandoznak a vidéken, azoknak a bűneit fogják mi ránk.

— Hát a harangokat kik rabolják el, hogy hamis pénzt verjenek belőlük?

— Minket rágalmaznak azzal is, kegyelmes uram, jól tudom; mert irigyeink a szomszéd földesurak, hogy jó gazdák levén, pénzben meg nem fogyunk, de im szemléld meg magad, és győződjél meg róla, hogy hát hamis pénzzel szoktunk-e mi fizetni?

E szavaknál feltakarta a szekerek ponyvát, látni engedve a lapáttal felhányt aranyat ezüstöt, s alázatos mosolygással mondva:

— Ezt a csekélységet a katona uraknak áldomásul hoztam.

Salm képét elfutotta a vér.

— Hát török basának néztek ti engem, nyomorultak, kitől pénzen lehet venni békét és háborút? Nem rablott kincseitekért jöttem én ide, hanem fejeitekért, miket a törvény elítélt.

— Nem tévedtünk mi, uram, a törvény ellen soha.

— A szent-erzsébeti kolostor falai még füstölögnek.

— A kolostoré a hiba, mert törvényes hitvesemet, Tornallyai Máriát erőszakosan tartá vissza tőlem, s ez által vagyonaimtól megakart fosztani. Én csak védtem magam, midőn támadtam.

— Törvényes hitvesed neked Tornallyai Mária? kérdé szigoruan a vezér.

— Kész vagyok rá hitemet letenni, hogy az.

Salm inte, hogy hívják elő a tábori lelkészt, s felszólítá Bernátot, hogy esküdjék meg arra, a mit mondott.

Bernát vakmerően odalépett a tábori oltár elé, egy kezét az evangeliumra téve, másikat felemelé az égre, s a mint e szót ki akará mondani : esküszöm! egy kéz hátulról hirtelen megragadá kinyújtott kezét, s amint Bernát hátratekinte, egyszerre megnémult, megmerevült. Tornallyai László állt előtte.

Az embernek fél felét rögtön megüté a guta rémületében, úgy hogy nyelve nem birt többé érthető szótagot kiejteni, s kinyujtott karja úgy maradt megszáradva, a hogy azt az ég felé emelve tartá, megmeredt három esküvőujjal.

Salm így küldé őt vissza Murányvárba, rémületes jelenetül; félig holt alakot, ki esküre kinyujtott kezét nem bírja többé visszavonni, s megnémult nyelvével nem bírja kimondani a rémgondolatot, melly alatt lelke megőrül.

V.

A HÁROM TANU.

A mint Salm Murány alá megérkezék, Tornallyai László, ki azalatt mint kecskepásztor bujdoklott a hegyek között, megjelenék előtte, s elmondá előtte élete és hamis halála egész csodás történetét.

Hihetlennék látszék a vezér előtt az egész esemény; előhivata többeket azok kö-

zül, a kik Tornallyay Lászlót azelőtt három évvel ismerék, köztük több régi szolgáját, embereket, kikkel hajdan jól tett, katonákat, kiknek vezérük volt; de a három szenvedésteljes év alatt annyira elváltozék az ifju arca, hogy senki leghűbb szolgálai közül sem ismerek rá. Temetése napján egy sem mert azok közül Murányba felmenni, hogy őt megtekintse, s alig birták ők maguk is elhinni, hogy a kit három év előtt, virágzó, teltarcu ifjunak ismertek, azzal most, mint megaggott, szigorú, őszbevégyült-haju férfival találkozzanak.

Ekkor azt mondá László :

— Három tanut fogok elétek állítani, a kik rám fognak ismerni bizonynyal, a három tanu a három Bacsó testvér. Én fel fogom őket keresni a harcok közepett, és ha akkor látni fogjátok, mint rémülnek el látásomtól, s a legbátrabbnak közülök mint hull ki a kard kezéből, midőn az enyimmel összeér, elhienditek, hogy én vagyok az, kit ők eltemettek.

A sors úgy hozta, hogy Bernát legyen

az első tanu, ki Lászlót meglássa, és ime azt megüté a guta, midőn hamis esküt akarva tenni, szentségtörő kezét a halottnak, az eltemetettnek vélt megragadta.

A mint illy alakban visszaereszték őt a várba, a két testvér elrémült tőle; Bernát sem szólni, sem inteni nem tudott, csak nézett rájuk és hebegett, felemelt kezének egyetlen mozgása volt a reszketés, melly ugy látszott, mintha örök fenyegetést intene vele. Senki sem tudta elgondolni, mi történt? mi lelte az embert? éktelen rémület fogott el mindenkit; az örök elhagyták a sáncokat, s szökdösni kezdtek a várból.

Ekkor Sámson egy kétségbeesett merényletre határozá el magát. Este későn összeegyüjté embereit, s leitatva őket erős borokkal, felbiztatá, hogy az éjjel kitörjenek a várból, s míg elleneik a vár körül szétoszolva, soraikat megritkitják, ők egyesült erővel keresztülvágják magokat, s kimenekülnek Lengyelországba.

Tamás ezalatt hirtelen szekerekre ra-

katá kincseit, s az őrség felét szétosztá a falakra, hogy majd míg testvére a kapunál utat tör, ő addig körül fellármázza az ostromlókat, s elvonva azok figyelmét, midőn a menekülésre ut nyílik, az utócsapatokkal és kincseivel Sámson után fog sietni.

A terv végre is hajtatott. Az ég sötét volt és felleget. Éjfél után a hold is lement, s erős vihar kezde keletkezni, mellynek zajában elhalt a várból jövő nesz.

— Ez épen rablók harcainak való idő: monda Salm, ki éjszaka személyesen járta körül az őrszemeket, midőn egyszerre ágyúvillanás veri föl a sötétséget, s a bástyákról kilőtt golyó épen feje felett süvölt el.

— Tudtam előre, hogy ez éj nem marad harc nélkül, szólt a vezér, s rögtön elrendezé ostromcsapatait, elállatva velök minden kijárást a várból.

A várfalokról mindenálgyu elkezde bömbölni, ott fenn a rablók dobbal és trombitával olly nagy zajt ütöttek, mintha egyszerre minden oldalról ki akarnának rontani, s ez

alatt Sámson csapatjai a legnagyobb csendben lejöttek a váralljáig, s ott egyszerreszótlanul megrohanák az előttük álló harcosokat.

A rablóvezér vakmerően veté magát elenei közé, kétélű bárd volt kezében, melyet két ökölre fogva, vágott vele maga körül, a kit talált; a meglepett lándzsások már tágitani kezdék előtte soraikat, szörnyű termete egy fejjel kilátszott a harcolók közül, néha kettővel is, midőn az előtte állók fejeit lecsapta. Nehány pillanat alatt szét volt szórva a rablók által megtámadott dandár, az utnyitva volt előttük a hegyek közé, már lehet hallani a szekerek zörgését, miket Bacsó Tamás hozott öcsöce után, s a várban elhallgattak az álgyuk, midőn egy kised csapat, számra alig negyedrésze a rablókénak, jött nagy sietve ellenük : vezérük egy magas páncélos lovag, ki a mint Sámson meglátta, megszíról kiálta rá :

— Sámson állj meg! egy szóm van hozzád.

— Akár kettő, kiálta Sámson, ki már

ekkor harci paripán ült s kardot vonva, megtámadója elé nyargalt.

Társai, kik nem értek vele a rohanásban, messziről látták, hogy a kihívó ellenfél, midőn Sámson közelért hozzá, felvoná sisakrostélyát; a rablóvezér erre kétségbeesetten kiálta föl, hanyatt dült nyergében, s a nélkül, hogy védelmére kardját fölemelné, a megtámadó lovag csapásától ketté hasított fővel hult alá lováról.

A rablók erre lélekvesztve fordultak meg, s rohantak vissza a várba, magukkal ragadva az utánuk jövő Tamást, ki veszni hagyta szekereit, s csak annak köszönheté, hogy a várba visszajuthatott, hogy üldözői a megrakott szekereket elfoglalva, az osztozással időt hagytak neki nyerni a menekülésre.

Sámson elestével azonban a rablók bátorsága odalett. Senki sem gondolt többé a védelemre, csak a szökés módjaira. Tamás átlátta, hogy itt egy hétig sem maradhat többé, s egy kétségbeesett eszközhez folyamodott, hogy magát megmentse.

Le izent a fővezérhez, hogy ha számára kegyelmet biztosít, átadja neki a várat, kiszolgáltatja kincseit, s bántatlanul bocsátja el a kezei közt levő Máriát; ha pedig e kérelme megtagadtatik, Máriát elzárja a vár legmélyebb rejtekébe, a várat pedig magával együtt felvetteti a levegőbe.

Kiküldött hirnöke sokáig nem érkezék vissza a válaszszal; várta estig, várta éjfélig, s hogy még sem jött izenet; elhatározá a pokoli eszmére magát, hogy a leányt is előlje, mielőtt maga elveszne. Odament hozzá és tudtára adta, hogy meg fog halni, készítse el magát, s válaszson, minő halálnemével akár kimulni.

A kétségbeesés néha jó gondolatokat ad. Mária azt kéré gyilkosától, hogy engedje őt kedvese koporsója mellett a sirboltban éhen meghalni. Jól tudta, hogy onnan kijöhet a rejtek uton.

Bacsó ráhagyá a kívánságot, s kézen fogva a leányt, levezeté őt a sirbolthoz, s

midőn elfordítá a nehéz vasajtóban a kulcsot, keserűen mondá neki :

— Üdvözlöm Lászlót, ha elébb megtalálász halni mint én, mondd meg neki, hogy nemsokára találkozunk a pokolban.

Azzal nyitni akará az ajtót, midőn egyszerre úgy érzé, hogy azt valaki taszítja belülről kifelé.

Hajszálai borzadva álltak ég felé.

Az ajtó magától feltárult , s rajta egy halvány férfi lépett elő, kezében kivont kard, utána fegyveres vitézek.

— Itt az ítélet-napja Bacsó! kiálta az ifju a rablóvezérre.

Az iszonyu orditással veté magát a földre, elájulva a rémület miatt.

— Ez volt harmadik tanum, hogy Tornallyay László én vagyok; monda rámutatva László az utána jövő fegyveresnek, kiket rejtekuton a vár belsejébe vezetett.

— És a negyedik én vagyok, szólt re-

begve Mária, föltámadt kedvese keblére
omolva.

Egy óra múlva Murányvár az ország se-
regei kezében volt, Bacsó a vérpadon, Mária
vőlegénye keblén.

ROZGONYI CECILIA.

I.

Csak tizennégy éves volt még Nagy Lajos leánya, Hedvig, s már két korona kívánczozott szüzi homlokára, a lengyel és lithván.

A korona nehéz ékszer! egykor sokkal könnyebb füzért hordozott a szép királyi hadjadon, — a szerelem rózsza koszoruját.

Még midőn csak hat éves volt a leány, országhódító atyja elvitte őt magával egy szomszéd tartomány udvarába; a mire ő olly jól emlékezett.

Ott egy nálánál alig idősebb kis fiut vezettek elé, s azt mondták, hogy ez lesz vőle-

génye. A szép szőke gyermek kezét összefűzték az övével, gyűrűt cseréltettek velök, az oltár elé vezették s ott a két szép gyermeket megeskették, hogy egy mást holtig és örökké fogják szeretni.

Este, az egész udvar láttára, fényes, kivilágított teremben, harsogó zenehang mellett, egy pompás menyegzői ágyba egymás mellé lefektették a két szelided gyermeket; — arcaik egymást érinték, — a szülők ott álltak körül, gyönyörrel mosolygva rájuk, — a vőlegény kezét a menyaszony nyakára fűzték, mondták nekik, hogy csókolják meg egymást, azután elválaszták őket, — a gyermekférj elment Angolhonba, a gyermeknő vissza Magyarországba.

És mind erre Hedvig olly jól emlékezett. Azóta nyolc évvel lett idősebb a világ; a rózsaaarcu gyermekből liliomképűhajadon nőtt fel, — a kora ábrándokálmai meghalaványították arcát. Valami titkos érzelem annyiszor eszébe juttatá azt a napot, azt a képet, melyben gyermek vőlegénye szemérmes mosoly-

gással kis kezét nyakára fűzte; látta mindig a mosolygó kedves arcot, hulló selyem szőke fürteivel, himzett ingfodorral körülvéve, és oda képzelé magát is, fehér patyolat köntösében, a halyány kék szalagokkal, s elgondolá, mennyivel szebb lehet egy illy pillanat nyolc év után.

A szívébe oltott ábránd együtt nőtt fel vele. Az ártatlan gyermek lélek játszó örömeből áterősült az, a sejtő szüzi kebel vágyó szenvedélyivé. Gondolá, hogy millyen boldogok lesznek ők, a midőn még azt sem tudta, hogy miért boldog az, a ki szeret.

Egy napon a lengyel rendek követsége érkezék Budára, hol akkor Hedvig anyja a fejedelmi lelkü Erzsébet ült az eddig csak férfit ismert királyi széken, s a legifjabbik királylyánt kérte országa számára királyul. Előbb kérte, azután követelé, végre dacos erőszakkal vivta ki őt az anyai karok közül.

Lengyelhonban akkor vad polgárháboru dult. A mint Hedvig megérkezék, megszűnt a harc, a küzködő pártfelek hódolattal rak-

ták csorba kardjaikat az érkező szent elé s karjaikon, sziveiken vitték őt árva tronjukra.

Arózsakoszorúnak hullani kellett a korona elől. Hedvig országot kapott, de egy egész világot adott érte, keblének belső világát.

A koronás szüz hírével viszhangzott minden ország, fejedelmek jöttek érte, sziveiket, koronáikat lábai elé lerakni. A szüz várta vőlegényét, kinek arca élt szívében s vigasztalan bocsátá őket.

Egy napon egy vad, férfias tekintetű, harcos ifju jelent meg a lengyel fővárosban, kinek neve ijedelemmel tölté be egykor Lengyelországot, annak leghatalmasabb ellensége, a lithván vezér, Jagelló.

Egykor boszu, most szerelem hozta őt Lengyelországba. Népét és országát, koronáját és szívét hozá ajándékba az ifju királynőnek.

— Meg kell lenni; . . . mondának a rendek. Két egymást rontó nemzet egybe forrása kívánja ez áldozatot.

— Meg kell lenni, . . . monda az egy-

ház. Egy pogány nép milliói térnek ez által az egy igaz Istenhez.

— Meg kell lenni; . . . . monda a rokonság. A királyi család fénye egy új korona sugáraival növekszik.

Csak a szív nem szólt semmit. A merész, szilaj, fejedelem ifju, hidegen hagyta azt, míg a várt halvány ifju képe midőn megjelent előtte, szomoruan sohajta fel, talán soha sem látandja őt többet!?

Végre, szent megnyugvással lelkében, elfogadta a lithván fejedelem koronáját, de midőn fejére tették, mintha ágaival visszafelé fordítva hullott volna az szívére.

Nemes önmegtagadással napot tűzött ki a menyegzőre, melly két ország népét az ő szíve árán fogja egyesíteni, midőn a kijelölt nap előtt egy messze földről jött lovas csapat érkezék Krakkó elé, — karcsu szőke ifju volt a vezér.

A zárva talált kapu előtt megálltak a lovagok, a bástyán a várkapitány, Kurozvaki, megjelent : „mit akartok?“ kérdé tőlük.

— Nőmért jöttem, szólt az ifju. Én vagyok Vilmos herceg, Hedvig királynőnek férje.

— Csalatkozol ifju lovag, viszonz a castellan, — Hedvig királynő férje a lithván fejedelem, Jagelló.

— Hazudsz, ember! kiálta szenvedélyesen az ifju. Enyim volt ő, most is az, s csak az égnek adom vissza.

— Ugy szóltál, mint keresztyénhez illik. Az ég kérte őt vissza tőled milliók földi és égi üdvére. Él j boldogul s térj el innen.

— Nem lehet, mig vele nem beszéltem, csak egy szót, csak az ő szavát halhassam, én hallgatni fogok s meghalni szóttanul.

— Kint fogsz okozni magadnak, kint ő neki, de megleend; viszonz a Kurozvaki, — holnap reggel jő egyedül, kívánatod teljesülend.

Másnap reggel megjelent a herceg a várkapu előtt. Az most felnyilt szavára, ott bekötötték szemeit s vezették utcákon, folyosókon keresztül, végre egy márványos házba

ért, — a távol viszhangból, melly lépteire felelt, gyanítá, hogy egy nagy teremben kell lennie.

Itt levették szemeiről a köteléket. Körültekinte. Egy nagy sötét templomban találta magát, mellyet gyéren világítottak az oltár viaszgyertyái.

A templom háttéréből egy ünnepies csoportozat közelített hallgatagon felé, nők, férfiak; közepett egy halvány ideál alak, hófehér ruhában, megtört tekintettel.

Vilmos ráismere. Zokogva rogyott térdére. „Elfeledtél, elfeledtél“ rebegé a közeledőnek. Hedvig oda lépett hozzá : „nyugodjál meg“, mondá neki édes feledhetlen hangon, mellynek angyal tisztaságát itt ott megreszketteté az indulat küzdő zaja.

— Isten, emberiség, nemzetek kívánják, hogy boldog ne légy, s engemet ne tehess azzá. Szerelmem, melly tied volt, népemé fog lenni ezután; a boldogság, mit neked szántam, közöttük leend felosztva. Neked is vannak népeid, helyettem szeresd azokat, tedd

őket olly boldogokká, minővé tettél volna engem.

Az ifju herceg nem tudott szólni; minden ifju reményeit egy pillanatban el kelle veszténie. Hallgatva rejté arcát két kezébe.

A királyné kísérete zokogva állta őket körül. Maguk a vénnemesek is törülgeték szemeiket s bámulva néztek az ifju szűzre, ki egyedül állt ott félig mosolyogva, mint egy megdicsőült szent az oltárképen, mint egy kedves halott, a ki körül sir minden ember, csak ő maga mosolyog.

Azok közül, kik a hercegnőt ide kísérték, egy ifju pár félig elvonulva látszott a fél homályu templom egyik oszlopzata mellett. Egy magas, lenge szőke lyán, és egy délceg, karcsu ifju.

Kezeik egymás kezét szoritják, és szemek a bucsuzó királynét nézik, a ki olly nemes lemondással áll térdelő jegyese előtt, kitől örökre el kell válnia.

— Ah Száva, szól a szép szőke lyán sutogva; én nem tudom, mit sejtek, de ugy

érzem, mintha én állnék ott a királyné helyén.

— És én, mintha magam, térdelnék ott előtted, a szomoru herceg helyén. Épen úgy nem tudnék szólni. Oh, nekem a szívem repedne meg, Cecilia.

A két szerelmes ifju közelebb huzódott egymáshoz, mintha attól tartana, hogy őket is le akarják egymás kebléről szakítani.

Vilmos herceg reszketve emelte föl arcát; szép nemes vonásaira visszatért a nyugalom. A nemes elhatározás, a melly nagy lelkek sajátja, olvasható volt homlokán. Oda fordult a bájló menyasszonyhoz: „csak egy csókot, csak egy könyvet“ rebegé megtört lélekkel. Hedvig oda nyujtá a forró ajk elé hófehér kezét, s a köny ott ragyogott szemében.

Akkor felszökött hirtelen térdéről a herceg s fulladozva kirohant a templomból. Az ajtónál megállt még egyszer: „élj boldogul!“ suttogá Hedvig felé s azzal eltávozott örökre.

Holta napjáig boldogtalan maradt.

A királyné kísérete visszavonult a sötétlő

templomürbe; a lépések hangján kívül semmi sem szólt, csak ama karcsu ifju suttogá néha. Cecilia! Cecilia! s ha aztán a leány megállt, nem tudott mit mondani neki. Semmi, semmi, hebegé. Azt akarta megkérdeni tőle: mit érezne ő, ha így el kellene válnia? de nem merte kimondani, hanem egy oltár előtt letérdelt, s ott azon imádta istent, hogy engedje neki ez órát örökre úgy elfeledni, hogy soha eszébe se jusson többet.

E közben feltárultak a nagy templom ajtai, kívülről, ünneplő népség tolongott be egymásután, gyertyákat gyújtottak megmindenfélől, a terem kivilágosult, meg elevenült; a hova szem láthatott, mindenütt eleven emberfők s festett mosolygó angyalfők bámultak le karzatokról, boltozatról; a megfakult falak szinehagyott aranyozásával élénk ellentétben látszottak a mindenszinű zászlók, mikkel a mai nap ünnepére a nép fölékesíté szentegyházát.

Künn harsogott a közelgő zene, s az

eddig zárva tartott fő ajtó megnyíltával be lépett az udvari diszmenet; apródok, sene-shallok, főpapok és főnemesek tarka pompás vegyülete, mellynek közepén egy magas délceg férfi jött, kissé szokatlan megilletődéssel arcán, a pogány fejedelem Jagello, ki először lépett keresztény egyház boltozata alá s ismeretlen áhitattal tekinté szét az ó templomban az új vallás titkos hieroglyphain jártatva szemeit.

Hosszu gesztenye barna fürtei ideges vállaira omoltak, a mint hajadon fővel az oltár elé lépett, hol három szent jel várt reá: a keresztvizmedence, a korona és mátkagyűrű.

Az első új eget nyitott meg előtte, a második új országot adott neki; de a mi több volt előtte, mint ország és menyország, azt a harmadik köté hozzá, a szép az áldott Hedviget.

Háromszor hangzott a nép ajkairól a hosanna; először, midőn Jagello egyszerű fegyvertelen öltözetben letérdelt a medence

előtt, s göndör fürtös fejét meghajtá a szent viz előtt; másodszor, a midőn homlokát a szent chryisma nedve érinté s egyenként adtak reá koronát, bibor-palástot, országhardot és aranyalmát; de leghangosabban szólt harmadszor az üdvkiáltás, midőn a bájoló szüz menyasszony jött felé udvari kíséretével, halványan, magasztosan, mint egy égből leszállt angyal. A krakkói érsek összetette kezeiket, legjobb áldását az égnek imádkozó fejeikre. A történet igazolja: hogy az áldás fogantatos volt.

E percben örömkönyűt sirt minden arc, csak azok sirták a fájdalom könyét, kik az előtt egy órával jelenvoltak a templomban a királynővel.

Mig a királyi pár az oltár előtt állt, kíséreteik diszkört alakítának körülök; a magyar és lengyel hölgyek, a magyar, lengyel és lithván nemesek tarka élénk csoportozatot képezének az esküvő pár mögött.

Legközelebb állt a királynő háta mögött a szép szőke hajadon, a Szentgyörgyi Tem-

plin gróf leánya, Cecilia az akkori nemes hölgyek között a legszebb a legnemesebb. Élénk, lelkes arca bájos volt azon szüzi tulajdonával, hogy minden rátekintő szempillantása előtt elpirult, szinte égni látszék, s ilyenkor nagy kék szemeiben valami olly rejtett tűz sugárza elő, mintha a nappali égen jelennének meg futócsillagok.

Pedig most is két arc volt feléje fordulva, elválhatatlanul; két ifju nem birta róla szemeit levenni, mintha egyiket sem érdekelné az egész keresztelés, koronázás és menyegző.

Egyik ifju a leánynyal szemben állt. Ez volt Cserni Száva, egy fiatal lengyel nemes, még alig több mint gyermek s már is halálosan szerelmes. A másik egy magas, daliás magyar levente, komoly, életpiros arccal, ki nek szép nemes vonalmai már fölverték a férfi jellemet, s ki olly benső megelégedéssel pillanta az épen mellette álló hajadon arcába. Ez ifju volt Rozgonyi István.

A lyán nem merte szemeit felvetni, smég

is érzé, még is tudta, hogy két olly égető tekintet éri arcát, mintha sugaraikat érzéné rajta.

A nászeskü végeztével Rozgonyi udvariasan nyujtá karját Ceciliának, mit az reszketve fogadott el, mig háta mögött Száva lépteinek dobbanását vélte hallani. A szentelt viz előtt találkoznak. Rozgonyi megkínálta vele a hajadont. Midőn az egy kezével belenyult a hideg vízbe, másik kezén egy forró kéz heves szorítását érzé. Száva volt az, ki odahajolva hozzá, halkan suttogá fülébe : ‘

— Mintha én térdeltem volna ott előtted.

Néhány nap mulva Rozgonyi visszatért Magyarországba, — Cserni Száva a király oldalán az orosz hadba távozott.

II.

Sok, igen sok év folyt le e nap után ; folyt a harc minden országban, hulott az ember, mint az őszi levél ; kit meg sirattak, kit elfelejtettek.

Sirban volt már s csillagok között lakott az ifju királyné is, holta után szentnek tarták s sirjához jártak imádkozni.

A lengyel nép sokat küzdött jobbra balra szomszédaival, néha önmagával is; a küzdésben néha úgy megfogyott, hogy egy-egy faluban nem maradt egyéb, mint az özvegy és az árva.

Egy késő őszi éjszakán egy magányos lovag üget a templini kastély felé; zug, dörmöböl a zivatar, a magas karcsu jegenyék hajladoznak a szél alatt, a távol fasorok végén sötétlik az ősi kastély. Valamennyi ablakai közül csak egy földszinti szobácskáé van kivilágítva.

A lovag, mintha belől fáznék, összehuzza vállain zsinoros köpönyegét s elmerengve poroszkál a begyepesedett uton, midőn gondolatai közül egy szembejövő öreg pár üdvözlése kizavarja.

A lovag megállítja paripáját s beszédbe elegyedett a földművessel.

— Itthon van-e most Templin gróf?

— Otthon van ő már rég ideje, jó uram; viszonya a pór. Sok esztendeje már annak, hogy őt eltemettük.

— Ki lakik most a kastélyban?

— Mind elköltöztek belőle, ki az égbe, ki más hazába, csak az öreg Marina lakik még ott. Itt vénült meg, itt akar meghalni. Ott világít szobájának ablaka.

A lovag sarkantyuba kapta paripáját s pillanatok múlva a kastély udvarán állott. „Nyiss ajtót, Marina!” szólt, a kis földszinti szoba ajtaján zörgetve.

A vén cseléd köhécselve tárta fel az ajtót; a jövevény hangja ismeretes volt előtte, de a mint meglátta a magas fegyveres férfit maga előtt állani, ijedten döbbsen vissza az ismeretlen alak elől s szinte kiejté kezéből a mécses.

— Nem ismersz rám, jó Marina; — szólt nyájas hangon a jövevény; mire a vén cseléd ráncos arcán valami örvendetes emlék mosolygása látszott végig futni, még csodálatosabbakká kuszálva annak barázdiát; de az

megint elmúlt a mint a szóló arcába nézett, s némán rázta meg fejét.

— Annyira meg kelle hát változnom? sóhajta a lovag. Én vagyok Cserni Száva.

— Te, te! sikolta a vén nő kitörő örömmel, megragadva a lovag karját, s csókjaival boritva annak kezeit. Tehát te élsz Sztanisa, kit megholtnak hittem, kit gyászoltam mind e mai napig.

— Méltán támadt holthirem. A vladiméri csatában négy seb leránta lovamról, ott elfogtak, elvittek Kiovba; a fogságból csak most szabadultam ki, midőn a foglyokat kölcsönösen kicserélték. De szóljunk most egyéb-ről. Te tudod, hogy mi volt nekem legkedvesebb e világon. Hol van Cecillia.

— Oh, csak hogy élsz, csak hogy visszatértél; szólt a vén dajka szemeit törölve; nem képzeled, mennyit sirtam miattad; bár egyszer álmomban tudtomra adta volna valami angyal, vagy valami védszent, hogy nem haltál meg, pedig annyit imádkoztam hozzájuk, hogy mondják meg.

— Köszönöm, jó Marina. De most szólj arról, a miről én gondolkozom.

— Igaz, igaz. Tudod, hogy a jó királyné meghalt; millyen áldott teremtés volt; hogy szerette Ceciliát, akár csak az édes anyja. Szegényt, hogy elválasztották kedvesétől, azért hogy Jagellóhoz menjen nőül, — Cecilia annyiszor elbeszélte nekem azt a jelenetet és én mindig sirtam rajta. De megáldotta az Isten, — Jagellóval is boldog lett, s most már idvezült az égben.

— De szólj Ceciliáról.

— Hiszen azt cselekszem. Hedvig királyné nagyon szerette őt, mindig ohajtá, hogy őt boldoggá tehesse. Mert hiszen nem csak egy helyen terem boldogság a földön. Ime a királyné is, midőn elhagyá örömeit, azok helyett üdvöt talált.

— De te megölsz engem, félretéréseiddel. Szólj, mit tett Cecilia, midőn azt hallá, hogy elestem?

— Ne mondasd azt el velem. Sirt, kétségbe volt esve, megakart ő is halni, ne kény-

szerits e napokra emlékezni. Évekig gyászruhát viselt miattad és zárdába akart menni.

— És hol van most?

— A királyné sajnálkozva látta a szép gyermek hervadását s mindent elkövetett érte, hogy őt újra felvidítsa; elhordta magával utazni, a fényes lovagjátékokba, miket sógora Sigmond király adott: egy illy leventés játék alkalmával egy délceg ifju magyar lovag választá magának Cecilia színét, a violaszínű gyászt, s e szín mellett tetetvé a győztes fejére a pályakoszorút. A lovag szép volt és merész. A királyné sokat suttogott a leány fülébe. Az ifju nem sokára megkérte Cecilia kezét. Templin gróf éppen akkor haldokolt — a haldokló kívánsága volt, hogy Cecilia menjen hozzá. S ki tagadhatná meg egy haldokló utósó kérését?

— Tehát csak ugyan jobb lett volna halva maradnom.

— Ne szólj így Sztanisa; látod, Vilmos herceg is meg tudott válni a királynétól.

— Emlékezem rá, most még jobban,

mint valaha. — Szólj Marina : kinek hívják azon embert, a ki elrablá őt tőlem ?

— Rozgonyi István.

— Emlékszem rá. Egyszer láttam, de még egyszer fogom látni.

— Mit akarsz Sztanisa ?

— Fel akarom őt keresni. Ha boldoggá tudta tenni, a kit én azzá tettem volna, ugy áldja meg őt az ég, áldásomat hagyom nála ; de ha általa boldogtalan lett az, a kit én olly forrón szerettem, — ha ő durva, bántó kezekkel nyul ahoz, a kihez én csak imádkozva mertem járulni : akkor Isten irgalmazzon neki. Ha egy könyvet fogok e nő szemeiben látni, csak egyetlen panasztevő könyvet, — megölöm azt az embert, Marina, — megölöm.

A vén cseléd zokogva borult a jövevény kezére.

— Most áldjon meg az Isten, én megyek egy országgal odább; szólt, köpenyét vállára vetve a lovag s távozni készült.

— Hová mennél késő téli éjszakán ? maradj itt bár reggelig pihenni.

Inkább pihenhetnék egy ostromlott városban, mint e házban itt, a hol minden tárgy, minden ablak ő rá emlékeztet. — De mégis jer, vezess végig a termeken. Szeretném még egyszer látni a tárgyakat, a mikhez ő közel volt, bár köztük nem maradnék ezért a világért. Hadd lássam még egyszer arcképét, a millyen volt akkor a midőn még az enyim volt.

A vén cseléd vevé lámpáját és a kulcsokat s körülvette Szávát a kastélyban.

A szomorú ifjú itt-ott elmerengve állt. — Emez ablakból szokott ő kinézni, innen várta őt, mikor messziről jött. — Amott áll a szék, mellyen himzeni szokott, a himzőráma a falnak támasztva. — A por belepett minden butort, a hárfa hurjai leszakadoztak, a réz kalitkából eltűntek az énekes madarak, a virágcserepek asszú koróit beszötte a pók. A lég maga is olly füledt, olly nyomasztó.

Semmi sem él itt. Még az ősök képei is megfeketültek, mintha még a képek is jobb szeretnének már meghalni, ha semmi sem él körül.

Végre a kerti szobácskához értek; Száva keble nyugtalanul dobogott. Annyi boldog óra kedves emléke éledt fel egyszerre fájdalmas szívében, miket e kisded szobában töltött. Felnyitották, belépett. Eltakarta szemeit, annyi emlék rohanta meg egyszerre keblét. S csak egyenként kezdte azutánsorba nézni a tárgyakat. Mindenüve odaképzelé őt magát, azon arccal, mellynek még csak az ő számára volt mosolya. Végre meglátta arcképét, azt a nyájas szelid arcot, épen úgy, a hogy az szívében meg volt tartva, azon szelid kék szemekkel; azzal a rózsapirulással, azon ábrándos kifejezésű ajakkal. Még egyet lépett s ott ijedten visszarezzent. A hely, mi ez arckép után következék, üres volt, egy levett ráma foltja látszék ott csupán. Ott az ő saját arcképe állt egykor, kedvese mellé akasztva, s az most levolt véve onnan.

Keserű elfogódással rogyott a lovag a kar-
székbe. „Hát még innen is száműztek!” An-
nyira el van vetve emlékem, hogy még arc-
képem sem lehet az övéhez közel többé. —
Isten veled jó Marina, te is elfelejtettél már
félig, felejts el most már egészen.

A vén nő sirva kulcsolta magát az elsiető
ovag kezére; „nézd mint zug, mint döröm-
ből a zivatar” kiálta a lovára pattanó
után.

— Had zugjon, dörömböljön.

III.

Az ember szereti magának vetélytársát
ugy képzelni, mint egy gyáva haszontalan
embert, kivált a szerencsés vetélytársat.

Ki lehet ez a Rozgonyi? kérde magában
Sztanisa. Bizonyosan valami durva dölyfös
olygarcha, egy szeszélyes bitang kényur, a
ki rablóvára fészkből ijesztgeti a kényére
hagyott jobbágy-népet; egy gyáva kéjenc, a
kinek orgiáit zsoldos sereg őrzi, kinek arca

csak a bortul tud pirulni s elsápad, ha csatáról van a szó.

Illyen képet feste ő magában vetélytársa felől.

Egy napon a lengyel király magához hivatta Sztanisát, legjobb bajnokát harcosainak, most már lubló kapitányt, kit azon időben szokásosan diákra fordított néven Zavissius Nigernek neveztek.

— Jösz, hogy elmenj ; mőnda Jagello a belépő ifjunak. A magyar és lengyel trón kibékült egymással. Magyarországot veszélyes ellenség fenyegeti, az ozman ; segitenünk kell rajta, hogy megmaradjon.

Száva leütötte fejét, arra gondolt : hogy ha Magyarország elveszne, vetélytársa is ott veszne benne, és hallgatott.

— A harc már megkezdett, folytatá a király, s szégyen lenne ránk nézve, ha ott nem lennénk benne. A nikápolyi mezőn, hol tizenhárom év előtt a frank és magyar sereg csatát vesztett, most újra megütközének a magyarok, és a nap diadala lemosta a gyalá-

zatot a nikápolyi csatatérről; az ozman hadvezér nyolcvanezer emberéből csak a testőreivel menekült meg.

A kard nyugtalanul zörrent meg Száva kezében.

— A győzelem hősei : Losonci László, a vajda; Marót, a magói bán, s az ifju Rozgonyi István, mindnyája közt a legvitézebb.

Száva arca hirtelen lángra gyuladt e szavakra. Vetélytársának hire villámként futott át lelkén s uj vágyakat teremte abban.

— Én e nevekhez még egyet akarok adni, szólt tovább Jagelló, — e név a tied, s arcod színéből látom, hogy te e dicsőséget óhajtod és meg fogod érdemelni.

És valóban le lehet olvasni a bajnok arcáról azt az élő vágyat, melly lelkében támadt : vetélytársával versenyt futni a vész és diadal ösvényén. Nem várhatta, míg a vezérletére bizott dandárok elkészülnek, rábizta azokat alvezére, Odrovánszky Petőre, s maga előre elment Magyarországba.

Egy szép nyári alkonyon egy fekete mentés lovag, egyszerű sastollal kalpagán, üggett Dédes-vár felé, melly mintegy fél mérföldnyire látszott az erdők között fényes bádogfödelű tornyaival s zászlós szélvitorláival egy kerek volkán alaku halom tetején.

Egy keresztut összejövetelénél egy másik lovag akadt hozzá, egyszerű gombos dolmányban, lengő fehér kócsagtollal, néhány csatlóstól kísérve.

— Áldjon a szent szűz, nemes lovag; szólítá meg a sastollas a vele találkozót. Nemde, ez itt Rozgonyi vára? Rég volt, hogy Magyarhonban jártam, nem ismerem ki magamat.

— Fogadj Isten, bajtárs; viszonzza a kócsagos. Mellyik Rozgonyit keresed? Lőrinc és János még a nikápolyi mezőn elestek.

— Azt a Rozgonyit, a ki értök boszut állt, Istvánt.

— Ugy légy üdvöz, az én vagyok. Szívesen fogadott vendége leendesz házamnak.

— Én lengyel vagyok. Győzelmeid hire

hozott ide hazámból. Királyom engedelmével zászlóid alatt akarok küzdeni.

— Örömmel fogadlak. Nehány nap múlva úgy is indulunk Szerviába. Egy jó vitézzel többen leszünk.

— Te olly sűrűn jársz csatába, pedig nőd van itthon, olly szép, olly bájoló.

Tedd hozzá : és ollyan jó.

— Boldog is vagy ?

— Két fiam van.

A lengyel felsóhajtott.

— S még is elhagyod őket, hogy a harc-ba menj?

— Öket védelmezem ott is. Az ellenséget jobb nem várni, míg a kapuig jó, hanem elébe menni. Nem a dicsőségért harcolunk mi, hanem azokért, a kiket szeretünk.

E beszéd-közben kiértek a lovagok az erdőből, melly a vár előtt terült, s a tisztáson, melly zöld pázsitjával vevé körül a sáncokat, egy csoport gyermeket pillantának meg, kik részint a közellátszó helység praedialis ne-

meseinek , részint a várőrség csatlósainak fiai, ott a téren háborut játszottak.

— Nézd, az ott köztük az én nagyobbik fiam ; monda Rozgonyi az idegennek. A fiuk korán szoknak a háboruhoz. Nem csoda. Illy időben, mikor a pap is oldalára kötött karddal megy misét szolgáltatni, s a földműves kaszájával majd füvet vág, majd hadakozik, lám a gyermekek is csatát játszanak. Nézd kétfelé osztják egymást, az egyik lesz a magyar, a másik a török. Emezeknek turbánt kötnek. Ah, de hisz ez nagyon egyenlőtlen harc lesz ; a magyar félen csak nyolcan vannak, míg amott tizenhatan. — Az én fiam vezeti a magyarokat. Nos fiu, meglásd, mire mégy. Álljunk meg és nézzük el, mit tudnak.

A két lovag megállt az erdőszelelben, a gyermekektől észre nem vétetve, a csatlósok előre ; Rozgonyi mosolygó örömmel nézte a kis csapat gyermek háboruját.

A magyar csapatnak három színű selyem zászlója volt, a törököknek félholdas lófark

A ki a másik lobogóját elveszi, az a győztes; ez volt a kölcsönös hadijog.

A török félholdat formált, a magyar egy négyszögöt. Jó hajlós fiatal pálcák valának a fegyverek, vadalmával voltak tömve a vitézek zsebei; ez vala a munitió.

A bodzafa-tülkök rivallására felkiáltott a két sereg, a török Allaht orditva, a magyar István királyt, s azzal elkezdenek repülni a vadalmák. Mint az igazi csatában, lövöldözés volt itt is az első, itt ott kop-pant a vadalma, de senki el nem esett még.

Mikor a töltés elfogyott, riadó harckialtással rohantak a törökök a magyar hadra, ez mintegy ötven lépésnyire bevárta őket, akkor megfordult s el kezdte futni.

— Ne hagyd magad fiu, monda Rozgonyi mérgesen.

De nem kellett azt féltetni. A téren négy almafa állt, alja terítve savanyu gyümölcs-csel, a magyar had azok mögé vont a magát s akkor hirtelen neki fordulva a roha-

nó ellenek, kemény tüzeléssel visszaverte a támadókat.

Azok visszavonultak lőtávolságnyira; ott haditanácsot tartottak, hadseregüket két-felé eloszták, az egyik ott maradt a lófarkkal az ostromlottakkal szemben, a másik a hátuk mögé került s onnan támadt rájuk.

— No most mindjárt bekeritnek; kiálta Rozgonyi István, mintegy önkénytelenül segítni akarva játékában.

Ez azonban hirtelen hármat vitézei közül ott hagyva a vackon posztó közepett irtózatossá almozatácsolással tarták vissza a hátul kerülőket, addig ő ötödmagával kiron-totthősielszántsággal a zászló körül maradt figyelő hadtestre, s dacára az ellene intézett vadkörte zápornak, közé tört a zászlóőröknek, egyet kettőt a földre terite közölök, a többi bajtársai foglalák el, míg ő maga a zászlótartóval eredett birkozásba, s a lófarkat kitekerte a nálánál egy fövel magasabb sihe-der kezéből.

Ezzel vége lett a harenak.

— Helyes fiam, helyesen! kiálta Rozgonyi előnyargalva az erdőből. A fiu meglátta apját s azzal hirtelen ratificálva a békekötést, örömpesve futott apja elé, a ki fölvette őt lovára s ölébe ültetve, össze-vissza csókolá.

— Legyőztük a törököt, — szóla kipirult arccal a fiu.

— De nagyon kevesen voltakok ti.

— Hisz azért voltunk magyarok; viszonza a fiu büszkén. Mindig kevesebb a magyar, mint az ellensége.

Rozgonyi meg akarta simogatni fia kiiz-zadt homlokát, a gyermek azonban mindig úgy fordítá fejét, hogy kucsmáját jól szemére huzhassa; végre kisült, hogy a homlokán egy jókora ütést kapott, melytől egy fél ujjnyi vonás dagadt fel rajta.

— Egy kis sebet kaptam, monda a fiu vidoran, midőn apja a rejtegetett daganatot fölfedezé. Anyám úgy is azt mondja mindig: hogy hozzád legyek hasonló. Aztán neked is van egy sebhely a homlokodon, már most nekem is van, épen ott azon a helyen;

most már anyám egészen hasonlónak fog hozzád találni.

A lengyel önkénytelen sohaja fájdalmasan hangza e vidám csevegés közé.

— Nézd apám, szólt a fiu suttogva, ez az idegen, a ki veled jó, könyezik.

Rozgonyi oda fordult hozzá.

— Tán neked is vannak gyermekeid, kiket otthon hagytál? kérdé tőle résztvevő hangon.

— Senkim, senkim a világon. A szél homokot futt szemembe.

Ez alatt a várhegy alá jutottak a lovagok; a magas hegy tetejére tekervényes csiga ut vezetett; az akkori idők izletes pompájával épült várnak mind a négy oldalán kiálló gömbölyü tornyocskák voltak, mulató helyekül emelve. E tornyocskák egyikében a lovagok egy fehér hölgyalakot pillantának meg messziről, a mint egy helyen a sűrű bükk-erdőből kiértek. A hölgy fehér kendőjével látszék arra integetni.

Rozgonyi sarkantyuba kapta lovát, a lengyel visszaránta a magáét.

— Az ott talán a te nőd? kérdé elfogódott hagon Rozgonyitól.

Rozgonyi fejével inte, míg fia kis kalpagját forgatva kezében, üdvözlé vissza anyját.

Az ut második kanyarodásánál ismét a másik tornyocskában láttatá magát a nő, és így sorban mind a négyet végigjártá, a honnan az érkezők elébe lelete nézni, s mikor azok a felvonó hid elé érkeztek, már a nő ott állt a kapuban s szende örömmel borult férje keblére, míg kisebb fia, kit kezén vezetett, gagyogva ölelte át apja térdeit.

— Nézd anyám, a törökre voltam! kiálta a nagyobbik fiu gyermekes dicsekedéssel, az elrabolt lófarkat mutatva.

— Én pedig most fogok menni; monda kedélyesen Rozgonyi. A király kinevezett fővezérnek, megengedte, hogy seregeket gyűjtsek. A hadriadó mindenütt viszhangra talált az országban; a legjobb vitézek utban vannak a tábor felé; még hazákból is érkez-

nek bajnokok ; de im hol maradt utitársam ?
— szólt széttekintve, midőn a lengyelt nejének beakarta mutatni.

A lengyel valahol elmaradt az utat rejtő bokrok mögött, ott megállt az ölelkező férjet és nőt nézve és általuk nem láttatva.

Az évek előtt karcsu halvány hajadon most délceg amazoni alakká virult fel ; a rejtett tűz szemeiben meleg napsugárrá nyílt ki ; arcán a szüzi epedést a boldog nő szelid szenvedélye váltotta fel ; a gyermeki, hajadoni szépségek helyét a még kedvesebb női és anyai bájak foglalták el.

A lengyel lehajtá fejét s azon gondolkozott, hogy ne forduljon-e vissza?

— Lovag ! lovag ! kiáltozá a kis fiu, veszőparipáján elébe nyargalva. Apám vár reád, azt hiszi elvesztél.

A lengyel leszállt lováról, megveregette a gyermek arcát.

— Apád lovának szárnyai vannak, monda neki könyező tréfával, az enyim csak gyalog jár. — Azzal átadta lovát az odaérkező

csatlósoknak, s dobogó szívvvel és égő arccal hagyá magát a kis fiu által szülőihez vezetetni, százszor elmondva magában az álnevet, melyet fölvet, hogy el ne felejtse.

Hanem arra nem volt szükség; Rozgonyi nem kérdezé vendége nevét s neje szives üdvözlettel fogadá az ismeretlent.

— Nem ismert rám, monda a lengyel magában keserűen, pedig én minden vonásában most is látom hajdani menyasszonyomat. Ugyan azon szép szemek, ugyan az a mosolygás, még tán szebb, mint akkor volt, virággá nyilva mind az, a mit én csak bimbózni láttam. És ő boldog — s mig csak nem is gyűlölhetem érte. Hisz rá nézve meg vagyok halva.

A szép amazon férjével nyájasan beszélgetve, fölvezeté kedves vendégeit a vár termeibe; ott kiültek az erkélyre, honnan az egész Sajó völgyön végig leheté látni, melly a méla holdvilágnál azt a tündéries csillogást kezdé fölvenni, melly szint ad az éjszakának.

Cecilia férje vállára támaszkodva, félig

kihajolt karcsu termetével az erkély korlátján; hosszú szőke hajfürteivel játszott az esti szellő; a lengyel ott ált a boldog pár mellett összefont karokkal, s mélán tekintte maga elé. Minő kietlen táj mondá magában; köröskörül puszta erdők, a hegytetők nagy kopasz kövekkel koronázva, a szűk sötét völgyben semmi sem szól, csak egy fehér folyam bujdosik rajta nagy csendesen keresztül; a távol kárpátok acél határt vonnak a látkörön; minő szomorú vidék.

— Nemde, lovag, — szólt a nő a lengyelhez, észrevéve annak hallgatását s beszédre akarva hozni, — ön vidékünket csodálja; nemde gyönyörű táj ez a mienk?

E zöld illatos erdő itt a Bükk; ama sziklaóriás ott fehér homlokával az Örvényköve, őseink áldozóhelye; e bujdosó ezüstpatak itt alant a Szinyva; s azok az ősz sziklakirályok ott messze, kik ezüst trónjaikban sorban látszanak ülni, az Lengyelország határa; nemde gyönyörű táj?

— Gyönyörű viszonzá a lengyel s ked-

ve lett volna magát az erkélyről száz öles mélységbe levetni.

Annak, a ki boldog, gyönyörű minden vidék, a boldogtalannak zordon mindenik.

Ujabb vendégek érkezése hangosabbá tette a termeket. A környék főnemesei megtudva Rozgonyi haza érkezését, siettek őt, mint a magyarországi hadak összes fővezérét üdvözölni; néhány óra alatt számos társaság szaporodott össze Dédesen, mind az ország akkori legjobb, legbátrabb vitézei; köztük néhány bajnok hirü praelatus is, kiket a vár ura és urnője együtt fogadott el, s mint az akkori családias életrend hozta magával, az urnő is részt vett a következő áldomásban, bárha a vendégek között kivüle egy nő sem volt jelen.

Lakoma fölött nemes illedelem vezérlé a vendégek mulatozását; beszédek tárgya eleinte merőben országos és vallási ügyek körül forgott, s midőn egyszer megindult a kalandmesélés, s a kedvre derült férfiak, mint tarka röppentyűket, eregeték anecdotáikat, ezek-

nek egyik sem adott arra okot, hogy bármelly szemérmes arc elpiruljon hallásukra,

A lengyel csendes volt és gondolkozó. Ott ült Cecilia mellett balról, míg Rozgonyi jobbát foglalta el. A jó magyar urak azt hitték, hogy nem tud magyarul, s a mi keveset tudtak lengyelül, elővették, hogy őt beszédre hozzák, de egyes szavaknál nem bírtak belőle többet kicsikarni. Nem így akarta ez őket látni, őt bántotta, hogy olly nyájas hozzá minden ember, hogy Ceciliát mindenki olly tiszteletben tartja. Szerette volna, ha durvák lettek volna hozzá, ha kötekedtek volna vele, hogy beléjük veszhetett volna; leste, hogy mikor fog valaki egy illetlen szót kiejteni, melly által Cecilia legtávolabbról is bántva legyen, hogy akkor annak keztyűjét vethesse s bemutatthassa, hogy egy szó miatt meg tud halni érte. Mind hasztalan; a magyar urak figyelme az idegen vendég iránt nem volt kisebb, mint tiszteletük az urnőhöz.

Végre hozták a billikomokat. Most, most, gondolá magában a lengyel, a bor elfogja

ldani szenvedélyeiket, s megfledkeznek magukról.

De a bor is csak növelte lelkületükben, a mi szép volt és nemes. Áldomásaik hazáért dicsőségért hangzottak; győzelem és Magyarország örök élte szentesíté a fölemelt billikomot, s ha egy egy pohár az urnőnek szállott, annyi gyöngédség, annyi hizelgéstelen nemes magasztalás volt a köszöntésben.

Végre Rozgonyiné maga töltetett magának egy billikomot s azt fölemelve oda fordult a mellette ülő lengyelhez, ki egészen elveszve gondolatában, alig vette előbb észre, mint mikor a legcsengőbbhangon e szavakat hallá magához intéztetni.

— E pohár a lengyel barátság tartósságáért.

S azzal Rozgonyiné koccantásra tartásért legét a lovag elé.

Ez, mintha az ég szakadt volna rá, össze-rezzent; a vitézek körüle mind föl ugráltak székeikről, zajos pohárcsengés közt harsogtatva az urnő áldomását, míg a lengyel a

kábitó hangzavarban ámolyogva kelt föl helyéről s fölvéve serlegét, reszkető kézzel nyújtá azt koccantásra Cecilia felé.

Rozgonyiné mosolyogva huzta vissza serlegét, kikerülve a koccantást, mire a lovag még nagyobb zavarba jött.

— Üres pohárból akar ön velem áldomást inni? szólt kedélyesen mosolyogva a hölgy, s inte egy apródnak, hogy töltsen meg a lovag serlegét.

A lengyel arca égett, mintha fejében volna szive, s megtöltött serlegét olly resignatioval üríté ki, mintha bürökkel lett volna az tele.

Ez áldomás után Cecilia bucsut vön vendégeitől s eltávozott körükből.

A lengyel égve várta e pillanatot, hogy a férfiakkal egyedül maradhatott. Látta őket mosolyogni, midőn Cecilia azt mondá „ön üres pohárból akar inni?“ s lelkében égett a keserű láng, őrzöngő vágy, egyedül maradhatni azokkal, kik nevettek, midőn azon nő, ki őt egykor imádta, most annyira sem ismerte meg, hogy pohárral és tréfás enyelgéssel for-

dult felé. A nő eltávozott; most már kezdődni fognak a bacchanaliák, gondolá magában romboló gyönyörrel. A férfiak leisszák magukat, kötekedni fognak, elménzkedéseket teendnek Ceciliáról, Rozgonyi elfogja azokat hallgatni, tán éppen nevetni fog fölöttük, s mint fogja ő akkor egész dühét keserű lelkének az egész társaság arcába vágni s kiomló vérével adandja tudtára a feledékeny nőnek, hogy volt egy ember, ki egykor érte élt, s ki most érte meghal.

De újra csalódott. Rozgonyiné távoztával a vendégek is mind fölkeltek helyeikről, s a szokásos egészség-kivánás után eltávoztak az apródok által kimutatott háló teremekbe. Őt maga a házigazda fogta karon s kitüntető szivességgel vezeté háló szobájába.

A lengyel magneticus iszonyattal érзе azon ember érintését karján, kit ő egyszerre gyűlölni és becsülni kénytelen.

Háló szobájába lépve, Rozgonyi inte a követő apródnak, hogy a hozott karos gyertyatartókat tegye az asztalra s távozzék, —

azzal megmutatva kész fekhelyét vendégének, szívesen megrázta kezét, boldog éjt kívánt neki s távozni készült.

A lengyel széttenkinte a szobában; nyoszolyája fölött kardok, csákányok függtek, átellenben vele három arckép, mellyeknek láttára a lovag elkiáltá magát s hátra tántorodott, hogy a nyoszolya-mennyezet oszlopába kellett kapaszkodnia.

A távozó Rozgonyi, vendége kiáltását hallva, visszatért az ajtóból s aggódva kérde tőle : mi baja?

Az folyvást elámultan tekintve a képek felé, reszkető kézzel odamutatott s alig értetően hebegé : „e kép!”

— Ez arckép itt szélről az enyim; szólt Rozgonyi magyarázó hangon. Az ott középett nőmé, mint menyasszonyé.

— De amaz ott! vágott közbe a lengyel, a legcsodálatosabb érzelemhevüléssel mutatva a harmadikra, melly a nő arcképe mellett bal felül volt, s egy ifju lovagot ábrázolt,

mosolygó gyöngéd arccal, lengyel apród öltözetben.

— Ez arckép, szólt Rozgonyi komoly ihlettséggel, nőm egykori jegyesének képe, ki-
nek szerelmére örökké büszke lehet, s nem
kell soha szégyelnie a könyeket, miket halá-
lának emlékére hullat. Hiszen hallhattad
Cserni Száva nevét; nemzeted év könyvei-
ben örök helyet foglaland az el; kit szeretett
a nő, irigyelt a férfi, rettegett az ellen, — kit
lelke erényei s harci vitézsége kortársai közt
legelsővé tőnek.

— Megállj! kiálta közbe a lengyel ki-
gyuladt arccal, magánkívülragadva meg Roz-
gonyi kezét. Ne tovább! Ez arckép enyim.
— Én vagyok Cserni Száva.

Rozgonyi csodálat, öröm és meglepetés
által elfogultan tekintte szótlánul a lovag ar-
cába, mellyen azon örömteljes megszágyenyü-
lés pirja lobogott, mellyet nemes lélek érez
magához hasonlók által legyőzve.

— Hiba volt tőlem nevedet kimondanom,
szólt Száva reszkető hangon; de nem türhet-

tem, hogy nevemet dicsőíteni halljam az által, ki nálamnál nagyobb és nemesebb.

Rozgonyi még mindig elfogódva szorítá vendége kezét.

— Miért sirattatod magadat, hogy ha élsz?

— Nem élek senkire nézve. Hadd legyen holt hirem ezután is. Elestem becsületes harcmezőn, hadd nyugodjék ott emlékem; jól esik tudnom, hogy azok, kik szerettek, megsirattak s nem felejtettek el. A feltámadás, melly börtönömből újra előhitt, új alakot adott arcomnak; a világ nem ismert rám s én sem a világra többé. Hogy még nevem se legyen ismerős, azt is elváltoztattam latinra; most Zavissius Nigernek neveznek, Cserni Száva meg van halva. Csak azért jött vissza a sirból, hogy meglássa azt a hölgyet, kiről annyit gondolkodott, és ha boldogtalannak fogja találni, boszut álljon érte, ha pedig boldognak látandja, megáldhassa azt, ki őt azzá tevée. — A lengyel szavai mindig tompábban hangzottak. — Rozgonyi, fogadd el ez ál-

dást ; egy halott áldása az, kinek üdvét vetted el — s ki téged ezért szívéből megáld.

A két férfi nem tarthatta magát tovább ; zokogva borultak egymás nyakába s hevesen, forrón ölelkeztek össze, könyeik sebesen folytak és eköny olly jól esett mindkettőnek.

— Most egy komoly szót hozzád Rozgonyi ; szólt Száva indulat-kitörése elcsendesültével. E szavaknak , e titoknak örökké rejtve kell maradniok a világ előtt ; de kivált egy lényre nézve. Te tudod, hogy kit értettem. Soha se tudja meg ő, ne is sejtthesse soha, hogy én még most is élek. Én büszke vagyok azon becsülésre, melly engem mint holtat illet , s az élet nem olly kedves előttem, hogy az emléket elveszítsem érte. Igérd meg, hogy soha sem fogod előtte e titkot elárulni.

— Fogadom, lovag, de csak kölcsönben. Viszont te is igérd meg, hogy megteended azt, a mire kérni foglak.

— Egy van csupán , a mit nem tennék meg ; ha azt nem kívánod tőlem, mást mindent teljesítek.

— Halld. Én holnap elutazom a csatába, melly úgy látszik, hogy általunk megkezdve nem általunk fog véget érni. A harc, mellyet viselünk, annyi bajnoknak került már éltébe, kik nálamnál jobbak, vitézebbek voltak; — ki tudja, nem maradok-e én ottan? Valahányszor ellenség elé készülök, egy gondolat szokta lelkemet háborítani: mi lesz nőmből, két apró gyermekemből, ha én elveszek? kire maradnak itt? rokonaim kiforgatják őket javaikból vagy gyűlöletes mostohájuk akad s elpusztulnak. Érzem, ha e gondolat nem bántana, vitézebb volnék. Szegény nő! Isten két férfit mutatott számára, kiknek mind egyike olly hön, olly igazán tudta őt szeretni. Minő csapás lenne rá nézve, ha egyszerre elveszitené mind a kettőt.

— Attól tartok, szólt közbe Száva komolyan, hogy épen azt fogod kérni, a mit nem teljesítendek.

— Lovag te szeretted őt, szereted most is, mert őt elfeledni nem lehet. Igérd meg, hogy mig én a csatából vissza nem térek,

nem hagyod őt el, és ha ott veszek, nem hagyod el soha.

Száva hallgatva tekintte maga elé.

— Egyikünk érdeke sem forog itt kérdésben, hanem az övé monda Rozgonyi. Az ő sorsa ne legyen kockára téve. Midőn érted viselte a gyászt, én boldoggá tettem őt. Lehet, hogy én értem fogja majd viselni, de én nyugodtan fogok alhatni a sirban, ha azt tudom, hogy te élsz.

Száva elérzékenyülten szorítá meg Rozgonyi kezét, elfordítva arcát, mintha a lelkében támadó gondolatot akarná előle elrejtetni, rebegé, nem fogom őt elhagyni.

Rozgonyi még egyszer megölelte nemes vetélytársát s azzal magára hagyta őt.

Száva lehajtott fővel térdelt le Cecilia arcképe elé s megcsókolá a mosolygó kép kezét, s egész éjjel ott ült a három arcképen merengve s valami nagy nehéz gondolattal küzködve magában, melynek még nem birt határozott alakot adni.

A színes ablakokon betörő hajnalfény még

mindig ébren tünődve találta őt s nem sokára hallá a távozó csapatok kürtrivallását, hallá, mint dobognak a lovak a leeresztett hidon keresztül. Nem mert utánok nézni. Érzé, hogy akkor nem lehetne elég erős, határozatát megtartani.

IV.

A sors úgy akarta, hogy e két rokonfaj, a magyar és török, melly külön mindenik képes lett volna a félvilágot meghódítani, úgy találkozzék egymással, hogy a kölcsönös küzdelemben örökké egymás erejét fogyaszsa.

Folyt már a harc a magyar és ozman között; Europa népei nézték messziről; a kik távol estek, imádkoztak, hogy meg ne hallják a vad pogány szavát; míg azok, kik a két harcos nemzet közé jutottak, majd az egyiknek, majd a másiknak hódoltak meg, a melyik épen győztes maradt. Utolsó vonaglásaiiban volt már Szerbország is; egyik vára

a másik után esett el; pártoskodás, hűtlenség megbénítá erejét.

Galambóc várában Lazarevics volt a szerb parancsnok; s mikor már e váron kívül alig volt valamije a veszendő országnak, Lazarevics látva, hogy azt úgy sem bírja megvédeni, följajánlá Zsigmond királynak tizenkétezer aranyért.

Zsigmondnál, mint a krónika mondja, mindig nagyszűke volt a pénznek; így történt, hogy a dobra ütött vár a pénzesebb árverő, az ozman kezére jutott, s mit a király tizenkétezer aranyon megvehetett volna, azt később ugyanannyi ember életén sem vásárolhatta vissza.

Galambóc a Duna mellett egy emeltebb parton épült bástyafészek, melyet erőssé tesz az a helyzet, hogy hozzá közel sehol emelkedettebb pont nincs. Azon időben, mikor még az ágyuk hatalma nem volt annyira ismeretes, magas párkányos tornyai voltak a várnak, s az előtte elkanyarodó Duna öblében egy természetes kikötő, a hol a gályák

a vár tornyaitól minden oldalról megvédehettek.

A hogy a vár a félhold uralma alá jutott, Zsigmond átlátva, hogy innen mindig nyílt ajtaja lesz a töröknek Magyarországra ronthatni, — az átelleni parton egy másik erőseget emeltetett, melyet később Lászlóvárnak neveztek.

A mint az ellenvár elkészült, Zsigmond összegyűjté hadait, s megindult Galamboc ellen; az összes sereg vezérletét Rozgonyi Istvánra bízva, mint kinek nevéhez akkor a hadsereg legjobban ragaszkodott.

Lászlóvárra érkezve, haditanácsot tartott a király, mellyben a főurak, — akkor mindegyik saját banderumainak vezére, — személyesen megjelentek. A sok aranytól csillogó ur között lehete látni egyszerű szörmeben egy pár püspököt is, az érc mellvas keresztül csillogott a fekete öltöny nyílásain.

A fővezér, kit egyszerű érc öltözetében alig lehete a többi közlovagoktól egyébről

megismerni, mint vezéri tollas botjáról, valahol a többiek közé elegyedve foglalt helyet, szüntelen értekezve kémeivel, nyargoncaival s alvezéreivel, míg a király udvaroncai folyvást Zsigmond körül sűrögtek, tréfálózva, nevetgélve, köztük a kegyelt vajda Stiborice, kit mindenütt meg lehetne ismerni nagy hasáról, mindig kacagó képeről, félig francia, félig cseh, imitt-amott magyar, de tarka öltözetéről s hires udvari bolondjáról, a kit mindenüve magával vitt, még a hadi tanácsba is.

A körülmények rövid összevetése után Rozgonyi a király elé lépett s leterítve előtte a hely térképét, haditervét tanácskozás alá bocsátá.

Az egész hadsereg a lászlóvári ágyuk födöze s az éj sötéte alatt átkelendett a tulsó partra, ott a derék sereg körülveendé a várat, s míg a közel halmokra felállított ágyuk annak bástyáit lerontják, addig a csapatok felváltva csatázandnak a vár segélyére érkező ozman-csapatokkal. A vár kelet felől

levő bástyái a leggyöngébbek, az ott törendő résen a láncsások rögtön ostromolni fognak, míg a nyugoti oldalon a tömötten álló házakat szurok - kanócokkal felgyujtandják és kényszerítendik a várőrséget gályáikra menekülni. A további győzelem az Istené.

— A terv minden oldalról helyeselve lön, csupán Becko, Stibor bolondja szólalt föl elene.

— Azt, hogy miként menjetek át, szépen elvégeztétek urak, már most határozzátok azt, hogy hogyan jöttök vissza.

A vitézek felkacagtak a bohóc ötletére.

— De tréfán kívül, vezér, szólalt közbe egy udvaronc — arra nem gondoltál, hogy ha az ellenség tulnyomó erővel talál ránk támadni, a galambóci gályák elzárhatják előlünk a visszatérést a Dunán.

— Ha mi magyarok ellenségeinket akarók számlálgatni, viszonzá Rozgonyi nyugodtan, úgy jobb lenne visszamenünk Ázsiába, mert a magyar a mióta itt van, mindig úgy állt és áll ellenségeihez, mint egy a tiz-

hez. Ha Amurat maga fog jönni, itt is király álland vele szemben. Máskor is beszéltünk már vele, isten segélyével most is elébe állunk : Zsigmond király úgy is tartozik neki valamivel, a mit még nem fizetett vissza.

A király találva érezte magát s hevesen kapott kardjához.

— Jól mondád vezér, úgy monda, bár úgy lenne, hogy vele találkozzunk. A szent szűzre! kedvem volna elébe menni, hogy ha magától nem jó. Holnap ilyenkor ágyuink dörgése viendi neki hírül, hogy itt vagyunk. Te szállítsd át ma este a hadat, a legelső hajó engem visz át, s meglátandjuk ki marad el királya oldala mellől.

A király szavaira nagy lett a lelkesülés; a férfiak siettek magukra adadni fegyverzeiteket; csupán Stiborzice csinált józan képet az egészhez; úgy látszék, hogymikor tanácsra volt szüksége, bolondjáét szokta meghallgatni, mert ezuttal épen nem sietett a király oldala mellé furakodni, a hogy azt egyébkor soha el nem mulasztá.

Alig szállt le az éj, midőn a szokatlan dübörgés, mit a hajókra szállított ostrom-ágyuk okoztak, gyanitni engedé, hogy a magyar seregek megkezdték a Dunán-átkelést; Galambóc bástyairól néha egy egy világító tűzgolyó lövetett fel a magasra, melly néhány percre kétes tűzvilágot vetett a környékre; a vörös ragyogványnál kitüntek a Duna fekete tükrén egyik parttól a másikig evező nehézkes dereglyék, megrakva fegyveres néppel, lovakkal, ágyukkal: de a várórség nem akadályozható meg az átkelést, mert a mint gályái a lászlóvári lövegek határába értek, rögtön/jöttek ellenük nagysüvöltve a láncos golyók, mik megtilták az előbbre haladást. Reggelre az egész sereg a tul parton volt, a csapatok a vár körül elhelyezve, az ágyuk sánckosaraik közé kiszégezve, a halmokon köröskörül lobogtak a nemzeti lobogók, szűz Mária képével, a török ijedelmére.

Alig jött fel a nap, midőn azonnal megkezdték az ágyuzást, míg a seregek csata-

rendben telepedtek le körül a mezőn, lecövekelt paripák mellett.

A király sátora a Dunaparton egy zöld halomra volt kifeszítve, honnan végignézhetett az egész táboron. Ott ült Zsigmond udvaroncaival vigan reggelizve, apródjai, fegyvereit s paripáját készen tartva, álltak közepében.

Alig tartott az ágyuzás néhány óráig, midőn a láthatáron köröskörül egyes porfellegek kezdettek támadni, mikből lassankint fegyveres csoportok tömegei lőnek kivehetők, a mik az ostromlott vár felé közeledtek.

„Jön a török!” hangzék kívül.

A király hirtelen föltevé ezüst sisakját, s kardját felövedzve harclovára szökött.

Midőn sátorából kilépett, már ott állt Rozgonyi.

— Három dandár jó ellenünk, monda a királynak, itt oldalt a Kiuperli aga, szemben a thessaloniai basa, tul rajta a szultán Begler Bégje. Az első csapat szedett-vedett csőcseléket hoz magával merő ijesztésül, a kö-

zépsőt én vállalom magamra, s ha végeztem vele, fölségeddel együtt az utolsót fogjuk két tűz közé szorítani.

A király helybehagyólag inte s maga a vezér által kimutatott helyre indult, míg Rozgonyi tovavágtatott.

A dob pörgött, a trombita harsogott mindenfelől, a lovagok felugráltak paripáikra, a vezér végignyargalt a felállított sorok előtt, s egy nyargoncát azon parancscsal küldte az ütegekhez, hogy az ostromágyuzást folytassák a vár ellen s a gyalogság állja el az alatt a kapukat, míg a csata foly; — azzal neki indult a szemközt jövő thessaloniai basának. A megtámadott török magához akarva venni az oldalt jövő Kiuperli által vezetett aga seregeit, meghátrált a magyarság rohama elől, mit a Kiuperli által vezetett rendezetlen csapatok veretésnek gondolva, mielőtt rájuk kerülhete a sor, hanyatt-homlok elrohantak, s ez által a basa seregeit is rendetlenségbe hozták, úgy hogy az kénytelen volt gyalogságát cserben hagyva, a meg-

üzött spahikkal a távolban keresni menedéket.

•Ekkor Rozgonyi hirtelen ellenkező oldalra fordulva, a honnan a Begler Bég sietett elé válogatott csapataival, midőn az épen szembe csapott a király seregeivel, oldalt támadt a törökre s a Bég főzászlótartóját saját kezével vágta le.

— Rozgonyi! Rozgonyi! hangzott mindenfelől. A vérlepte mező futó, vagy elesett törökkel volt tele s néhány óramulva a milly sietve látszottak közeledni a porfellegek a láthatáron, most olly sietve távoztak.

A vezér takarodót fuvatolt a harcolónak, s azzal nyargalt vissza az ostromló sereghez. Az egész csata alatt bömböltek a faltörő ágyuk, a megütött sánc után reszketett a körüllevő föld, a mázsányi kövek, miket a szél-üstök hánytak, menydörögve hullottak le a várba.

— Nem jól megy így! kiálta Rozgonyi odaérkezve a lövegekhez, mik a keleti oldal tornyait tördelték. Nem értitek a munkát,

mind csak a bástyák tetejét tördelitek, a helyett hogy az alját lődöznétek. Ide azzal a kanóccal! s azzal leugrott lováról maga állt a legnagyobb sugárágyu mellé, s azt a legnagyobb toronynak irányozva elsüté. — Néztétek, minő rést ütött a falon! küldjetekek egy láncos golyópárt a kapuőrök közé. Száz arany annak, ki a mecset tornyát eltalálja! — Ekkor ujramenydörgött a sugárágyu második lövése. A toronyőrök mind lefutottak az ingadozó tetőről s a harmadik és negyedik lövésre összedült az, omló köveivel betemetve a mély árkot, melly a vár körül volt ásva.

— Most rohamra! kiálta Rozgonyi, kezében ragadva egy szűz Máriás lobogót s a kopjások élén a tört rés felé futott, mindenütt elől rohanva, s már elfoglalta a ledőlt elősáncot, midőn hirtelen lelkendezve fut elé egy nyargonc, kipirult arccal jelentve: hogy Firuz Bég, a szultán sógora, uj erővel közeleg a várhoz, ahárom szétvert dandárt is magához gyűjtve, már látszanak zászlói a távolban.

Rozgonyi boszusan tekintte szét. Ez esemény ismét félbeszakítandá az ostromot.

— A király már a sikon áll, szólt egy másik segéde, ki akkor érkezett.

— Ugy nekünk is vissza kell fordulnunk, szólt Rozgonyi szomorúan, nem ügyelve a szakállos tekékre, miket a várból reá lövöldöztek, s nehezen látszott megválni a már elfoglalt bástyától; de a közelgő törökhad zászlóit a környező füst közül is ki lehetett már venni.

E pillanatban rettenetes kiáltás harsogott fel a Duna felől „Jézus!” és „Allah!” hangzék irtózatossá vegyületben. Ostromlók és ostromlottak meglepetve tekintének oda.

A Dunán felülről egy nemzeti lobogós hajóhad uszott alá fegyveres vitézekkel megrakva, melly egyenesen a galambóci kikötőnek tartott, a hol a török gályák álltak.

Mindenki bámulva tekintte oda, senki sem tudta, hogy hol veszi magát e hajóhad és ki vezérli?

„Jézus, Jézus!” hangzék újra s az érkező

gályák közül kibontakozott egy, mellynek minden vitorlája nemzeti színű volt, árbokon villogtak a kisserzalaglobogók. A hajó parancsnoka egy nő volt, hófehér ruhában, keblén ezüst pikkelypáncél, melly karcsu amazoni termetét csipőig fődözte, sisakrostélya le volt eresztve, fehér kócsag lengett rajta.

— Előre! Isten nevében! kiálta csengő hangon a nő, s a török-gályák közé rohanva, a legelsőt, melly ellene ált, oldalt ütve, elsüllyeszté, s a mint a többi rárohant, azokat egy pillanatban olly irtózatosságyutüzzel fogadta, hogy a következő percben az egész Duna holtakkal és romokkal lön boritva.

„Jézus!“ „Jézus!“ hangzott diadalhangon.

A fehér nő inte kormánybotjával s azzal a kísérő hajók rárohantak a zavart török hajóhadra; tüzesőként hullott a pusztító görögtűz reájok s a hulló szikrazápor közepett, mint egy tul világi bálványkép, állt a magasztos női alak, vést, pusztulást hozva a haza ellenségeire.

Hajója mindenütt ott járt, hol legvadabb volt a viadal; tagjai heves mozdulatáról lehetete látni, hogy valami fanaticus tűz lelkesíti, dolgokat cselekedni, mikre férfiak is büszkék lehetnének; fehér ruhája úgy lobogott a szélben, csengő hangja kihallatszott a harckialtásból.

Ki ezen asszony? Kérdezé mindenki bámulva. Még Rozgonyi is elfeledte mindent ez új tünemény fölött.

Nem sokára az egész törökhad lángokban állt, vagy el volt sülyesztve; ekkor a rejtélyes nő horgonyt vettetett a Duna közepén, épen Galamboc-várral szemben, s elkezdé azt ágyuival a Duna felől lövetni, a hol az épen legkevésbé volt védve.

— Akárki légy, kiálta Rozgonyi, többet érsz nálamnál.

A hajókon jött sereg ez alatt kiszállott a part-ra, s az ostromlók örömujjongva ismerék meg bennök a lengyel király segédcapatait, miket egy fekete páncélos lovag vezetett hosszú sástollal sisakján, mellynek arcvasa le volt zárva.

Az ujon-érkezettek rögtön otthon talál-
ták magukat a csatatéren; vezérük meglátva
Rozgonyit, oda izent hozzá, hogy csak os-
tromolja tovább a várat, ő az alatt majd fog-
lalatoskodtatja az ellenséget.

— Bizonyomra az ajánlat becsületes, szólt
Rozgonyi, — elfogadom. S azzal újra fel-
kapva a zászlót, kopjásaival megmászta a fa-
lakat, maga mindenütt elől a hágcsókon, s
midőn zászlóját a legelső toronyba feltűzte,
bámulva látta, mint küzd egy felől a fekete
lovag az ellenség tulnyomó erejével, egyen-
ként támadva meg annak dandárait s egyen-
ként legyőzve, míg másfelől a Dunán álló
hajóról mint rontatja le a fehérnő az ostrom-
lott vár bástyáit.

Kik lehetnek ők? kérde a körülállóktól.
Nem ismerte őket senki, még csak gyanitni
sem tudta.

Egy óra alatt el volt űzve Firuz Bég a
sikről, a Dunán el volt égetve a török hajó-
had s a külvár el volt foglalva Rozgonyi
által.

A várórség a szűk belvárba szorult, hova a rejtélyes asszony hajójáról folyvást szurokkanócos lángtekék repültek, s a viztől ellevén szoritva, ostrom nélkül is kénytelen leendett magát feladni.

A magyarság diadaléneket harsogtatott már, a lengyelek összeölelkeztek bajtársaikkal, Rozgonyi is sietett a fekete lovagot fölkeresni, ki olly jókor érkezett a csatába.

A fekete lovag épen akkor vált meg a királytól; Zsigmond a saját nyakában függő sárkányrend érdem-láncát akasztá a hős nyakába, ki még akkor is vérrel és porral volt fődve.

— Légy üdvöz, lovag! szólt Rozgonyi, barátilag nyujtva jobbját a vitéz elé; a harc dicsősége, akárkik legyetek, a tied s azé az asszonyé. Engedd, hogy barátaim közé szám-láljalak.

— Az vagyok: mondá a lovag, sisakrostélyát fölemelve, — s Rozgonyi bámulva kiálta fel: „Cserni Száva!”

Száva arcán valami rejtett öröm lát-

szott derengeni, míg Rozgonyié elkomorult.

— Elfeledted ígéretedet, hogy Ceciliát nem hagyod el, míg vissza nem térek.

Nem feledtem; tekints oda! szólt Száva a Dunán álló hajóra mutatva.

— Ki ez az asszony? kérde Rozgonyi szivdobogva.

— Ez asszony Rozgonyi Cecilia!

Rozgonyit az öröm magán kívül ragadta, nem tudott szólni, az indulat rohama elfojtá keblét.

— Megfogadtatád velem, hogy nem hagyom őt el, monda Száva mosolyogva; de azt nem, hogy csatában nem jövök; én tehát magammal hoztam őt.

Rozgonyi nyakába borult a lovagnak. Jer, jer, szólt, hadd lássam őt közelebbről; minő délceg, minő bátor! Istenem nem csodálom, ha a győzelem mellé pártol. S ezzel a két lovag a part felé nyargalt, honnét a hős amazont közelebbről lehetne látni; de mielőtt odaértek volna, szemközt jött rájuk Pérterfi

Endre, a király segéde, s az örömtől mosolygó Rozgonyihoz hajolva, fülébe sugta morgorva hangon :

— Amurat maga jön ellenünk nyolcvanezer emberrel.

— Jöjjön ugyanannyi ördöggel! Kiálta Rozgonyi büszke bizalommal; — állunk elébe.

— Magam is aztmondó vagyok, viszonzá Párterfi; hanem a király hivat mind kettőket sátorába.

Rozgonyi kezével inte a távolból nejének, ki őt megismerve, csókot vetett utána diadalmas kormánypalcájával; azzal siettek a lovagok a király sátorába.

Olly mosolygó, olly elégyült arccal lépett be mind a kettő, hogy szinte megbotránkoztak rajtuk a már jelenlevők, kiknek arcain nagyon is józan magábatérés látszott helyt foglalni.

— Uram király! szólt Rozgonyi, miután látta, hogy más nem fogja a beszédet kezdeni; — Isten irgalma úgy akarja, hogy dia-

dalunk tökéletes legyen s egy napon semmi-
vé tehessük hitünk és hazánk ellenségét. Most
maga Amurát jó fegyvereink elé, még egy-
szer csatába hozva azon seregeket, miket mi
néhány óra előtt futni tanítottunk. Áldassék
az isten neve, s teljesüljön akarata. Mi
elfogadjuk a szent harcot, s ha ma leszáll,
nem fog többé a félhold feljöni Európa
egére.

Rozgonyi lelkesült szavai után halotti
csend lön a sátorban. Az emberek összenéz-
tek s könnyökkel taszigálták egymást, hogy
szóljon már valaki; senki sem akart.

A király zavarodva nézett szét, hogy va-
laki feleljen Rozgonyinak, s midőn mindenki
leüté fejét és a hallgatás hosszura kezde
nyulni, mintha zavarát büszkeségével akarná
palástolni, lecsapta hirtelen süvegét az asz-
tatra s dacos határozottsággal mondá.

— Vezér, mi elhatároztuk, hogy rögtön
visszavonulunk a Dunán. Tekintsd határo-
zatunkat parancs gyanánt és teljesítsd.

Rozgonyit mintha a villám sújtotta volna

le egéből, nem tudott mit szólni e váratlan parancsra.

Szótlansága feloldá a többi urak nyelvét: „Minek kockáztatni olly harcra a hadsereget, mellyben mindenestül oda veszhet?” morgának itt is amott is. „Az idő roszul volt választva Galambóc ostromára.” — „A király életét nem szabad szerencséltetni.”

És valóban Zsigmond próbálta már egy párszor, hogy mit tesz az, ha egy megvert sereg a folyóviznek szorul, s nem volt kedve még egyszer tört buzával élni, minővel Cse-rey Baláza táplálta őt futása közben, vagy hetekig bujdosni a tengeren egy rosz lélekvesztőn, mint a nikápolyi csata után; s rögtön, mi előtt Rozgonyi szóhoz jöhetett volna, átküldé Péterfit a szomazéd halmokról alájövő Amuráthoz fegyverszünet-kötés végett.

Részéről Galambóc ostromának abba hagyása volt ígérve, miért viszont a magyar seregeknek háborítatlan visszakelése a Dunán köttetett ki.

Amurát két kézzel kapott az ajánlaton,

ő több napokig nem lett volna képes seregeit összegyűjteni, s Galambóc, a Duna vizétől megfosztva, a jövő reggelen kénytelen leendett magát föltétlenül feladni.

Péterfi erősen fölkaftározva tért vissza az elfogadott fegyverszünet-kötéssel, noha nyilván ő is jobb szerette volna azt a kaftánt adójával együtt megütögetni, mint magára venni.

Rozgonyi komoly hallgatással engedelmeskedett a parancsnak, leszedette a sok áldozattal elfoglalt bástyákról a kitűzött zászlókat, a nehéz ágyukat hengereikre tétetvé s a parthoz rendelt dereglyéken elkezdé a sereget viasszállítani Lászlóvár alá.

Busan, mogorván keltek hajóra a csapatok, a félig romba dőlt vár üszkei még füstölögtek, s a Dunán csendesen usztak alá az elpusztult török hajóhad egyes égő gályái.

A lovasság már egészen át volt szállítva, a gyalogságnak is egy része, csupán a lengyel csapat, a király testőrsége, s Rozgonyi lándzsásai voltak még tulnan. A király, Roz-

gonyi és Cserni Száva, mint illet vezérekhez, leghátul maradtak a visszavonulásnál.

E percben, mikor már ők is hajóra akartak kelni, irtózatos ordítás támadt köröskörül, a thesaloniai basa és Feruz Bég, boszútól ingerelve, a kötött fegyverszünet hűtlen megtörésével rárohantak a tulnan maradt kisded csapatra. Amurát, ki soha adott szavát meg nem szegé, dühös izenettel futtatá nyargoncait a hűtlen támadókhoz, halállal fenyegetve mindenkit, a ki vissza nem tér. De már akkor nem volt erő, melly a rohanó árt visszatartsa többé. A durva csöcselék, mellynek harci becsületről fogalma nem volt, veszett vadállati dühvel támadt a tul-szorultakra.

A király testőrei egy pillanat alatt el voltak vágva a dunaparttól s maga Zsigmond körül lön véve e dühös félmeztelen alakoktól, kik a viadal hevében lehánytak magukról paizst és páncélt, s földön csuszva furazkodtak lova alá, annak térdeihez vagdalva handzsáraikkal. A király férfiasan védte magát, a rálőtt nyilak lepattogtak páncéljáról,

s ágaskodó paripája tiporva gázolta a felé közeledőket. E percben érkezett oda Rozgonyi.

Paizsát elvetette a vezér s balkezébedárdát, jobbába kardot fogva, utat tört magának a királyig, ott dárdájával jobbra balra öklelve széthányta atámadókat; s egy tágitó pillanatban kiugratott vele a harcoló tömeg közül, s azzal hirtelen a Duna habjai közé szöktetve a gyorsan oda érkező csónakok egyikére fölsegíté a királyt, s a mint ekkor ismét vissza akart fordulni a harcolókhoz, a paripa felágaskodott vele s lovagjával együtt a folyam árjai közé zuhant. A hab összezapott fölötte.

E pillanatban az oda siető Cecilia hajója alig volt már tőle néhány evezőnyomnyira. A nő kiáltá férje nevét, látta, mint merült el az a vízben, s sikoltva rohant a hajó szélére, utána akarva magát vetni. A vele levők visszatarták, s néhányan a jobb uszók közül leugráltak a folyamba, Rozgonyit kiszabadították.

Néhány perc múlva ismét felbukott az elmerült paripa, s a magyarok örömsikoltva látták : hogy Rozgonyi is előtünik a ló sérényébe kapaszkodva.

Néhány török arnauta ez alatt észrevevé a vezér veszélyét, szinte a Dunába szökött szájába fogott késekkel, a menekülő után uszva. Itt a magyar és török buvárok közt véres tusa keletkezett a víz között, a víz alatt, összeölelkeztek, s lelebuktak a víz alá, egymást késdöfésekkel gyilkolva, s száz lépéssel odább bukott fel ismét az egyik, míg a másikat holtan vitte odább a víz.

E küzdés alatt Rozgonyi, neje hajójához ért, a kéz, melly fölsegíté őt a födözetre, Ceciliáé volt, a legimádottabb, a legbátrabb nőé; Rozgonyi elfulladtan rogyott hölgye keblére, mindenki azt hitte, hogy elájult.

E közben nőttön nőtt a zavar; a túl maradt magyar és lengyel csapatok körül voltak özönölve az ozman hadaktól, egyes bajnok küzdött egész vérszomju csapatok közepe. Csupán egy helyütt állt meg egy cso-

móban néhány száz férfi, élükön a fekete lovaggal, kiket nem birt helyükből kivenni az egész dühös had.

Rozgonyi feleszmélt a csatakiáltásra. Szétekintte. Meglátta a küzdő fekete lovagot az ellenség csapatjai közepett. „Niger, Niger!” hangzék a harcolók jelkiáltása.

— Kardomat! Lovamat! kiálta Rozgonyi, talpra szökve. Utánam!

— Mit akarsz? kérde tőle ijedten Cecilia, ki ápoló kézzel segíté őt magához téríteni.

— Nem látod ott azt a lovagot. Mindjárt ott vesz.

— Isten legyen irgalmas lelkének. Derék vitéz volt. Ő vezetett utánad; de te nem fogod őt megmenthetni többé. Halálod itt a hazának nem használ, s élted az enyim is.

— Az ő élte is a tied. E lovag Cserni Sztanisa. Paripámat elő! kiálta Rozgonyi, s mig neje a fölfedezett név hallattára térdre rogyott, Rozgonyi megsejdité paripáját a hajóhoz kötött dereglyében s leugorva a földö-

zetről, felszökött rá s parancsolta a legényeknek, hogy evezzenek a parthoz. Ott kikapva egy csatlós kezéből a harcbárdot, födetlen fővel, páncéltalanul a mint volt, közibe tört a küzködő csapatnak.

Rozgonyi! Rozgonyi! hangzék az újra éledő magyarok harckialtása, míg a hajón maradt nő, reszkető kezeit az égre emelve, térden állva imádkozott a csataordítás halálhangjai közepett.

Mint a neki vadult him oroszán, rontott az ozman had közé Rozgonyi, hullott a ki elébe akadt; a kit sulyos harcbárdja megütött, nem maradt idejelelkét Istennek ajánlani többé. Soha sem látták őt így harcolni, mintha nem is látná azokat, a kik előtte állanak, nyargalva vágatott keresztül a leg-sűrűbb tömegeken. Mint a gondolat, oly sebesen jutott el odáig, a hol Száva küzdött.

Gyalog volt már a fekete lovag, lovát leszurták alatta, paizsa össze volt horpasztva, de bástya volt körülötte holttestekből s egye-

nes kardjával nyugodtan viaskodva oszta jobbra balra halálcsapásokat.

— Firuz! Firuz! orditá a törökség, s egy roppant óriás jelent meg nehéz harcaripán, emberfő nagyságu buzogányát forgatva kezében.

— Én vagyok Firuz-bég! orditá rekedt hangon a török, Száva ellen törve. Tudd megmondani a más világon kutya, hogy ki volt az, a ki megölt.

— Ide fordulj! ordita e pillanatban egy közbetörő lovag, hajadon fővel, szétszórt hajakkal; véres harcbárdját csapásra emelve. A török paizsát tartotta ellene; a lezúhanó csapás kétfelé szelte azt, s az óriást válltól nyeregkáráig hasítva, lovastól együtt halomra döntötte. „Én vagyok Rozgonyi!“ kiálta a lovag a lehulló törökre s használva a rémülés pillanatát, melly a török sereget az óriás összeestével elfogta, oda szökött Száva mellé, azt karjánál fogva óriási erővel felkapta lovára, s magához szorítva nyargalt vele vissza a part felé, lehuz-

va fejét az utána repülő nyíl és kopja zápor elől.

— Ide, ide kiáltozák a parthoz érkező csónakokból; a király saját hajóját is elküldé a vitézek megmentésére. De első volt mindannyi közt Cecilia, ki csónakával a parthoz evedzve, oda várta dobogó kebelével az érkezőket.

Szerencsésen eljutottak a parthoz. Rozgonyi leszökött lováról s beugrott a készen álló csónakba. Cecilia megölelte őt és megcsókolá, s akkor Száva felé fordult, s kezét felé nyujtva édes vigasztaló hangon monda neki: „Légy üdvöz szegény Száva!”

A lengyel megdöbbenve lépett vissza a csónaktól e szavakra, szomorú szemrehányással fordult Rozgonyihoz: „Te megcsaltál, elárultad előtte nevemet, most én is megcsallak téged,” s azzal hirtelen, mielőtt valaki meggátolhatta volna, felszökött Rozgonyi paripájára, s visszarohant az ellenség közé.

— Megállj Száva, kiálta utána Rozgonyi,

ki gyalog maradt a csónakban. Hasztalan. Nehány pillanatig hallatszott még a harckialtás. „Niger! Niger!“ azután mindig csendesebb lett s tovább hömpölygött a zaj. Az utósó kard villogott még néhány percig az utósó bajnok kezében, végre az is lefeküdt az ellenségei holttestéből vetett ágyra.

Cecilia el akarta rejteni könyeit. — Hadd folyni őket, — mondá Rozgonyi, — látod, hogy mindenki sir, pedig senkit nem szeretett úgy, mint téged.

TARTALOM.

	Lap.
Egy bukott angyal	1
Az üstökös útja	64
Mahizeth. (Lappón ősmonda.)	107
Másik haza	141
Bacsó Tamás. (Magyar historiai novella.) . .	222
A tor	226
A fehér leány	242
A kinyujtott kéz	248
A három tanu	258
Rozgonyi Cecilia	267

Heckenast Gusztávnál Pesten megjelent :

Státusférfiak és szónokok könyve

SZALAY LÁSZLÓ által.

Egy kötetben. Nagy 8-rét. Kötve 5 ft. p. p.

Uj folyamat.

Egy kötetben. Nagy 8-rét. Kötve **2** ft. p. p.

NAPOLEON CSÁSZÁR ÉLETE

és az 1792-diki francia forradalom rövid vázlata.

Nagy 8-rét. Két erős kötet. Füzve 4 ft. p. p.

UTAZÁS ÉSZAKAMERIKÁBAN.

Irta

Mokcsai HARASZTHY ÁGOSTON.

Két rész egy kötetben. — Második olcsóbb kiadás.

Két aczélna metszett tájképpel.

536 lap, nagy 8-rét; kötve 2 forint pengő.

JÓSIKA MIKLÓS

KÜLFÖLDI REGÉNYEI.

10 kötet.

1—2. **Egy házasság a nagy világban.** Trivelyan szerzőjétől.

8-rét. Füzve 2 forint pengő.

3—10. **Toussaint.** 8-rét. Füzve 8 forint pengő.
